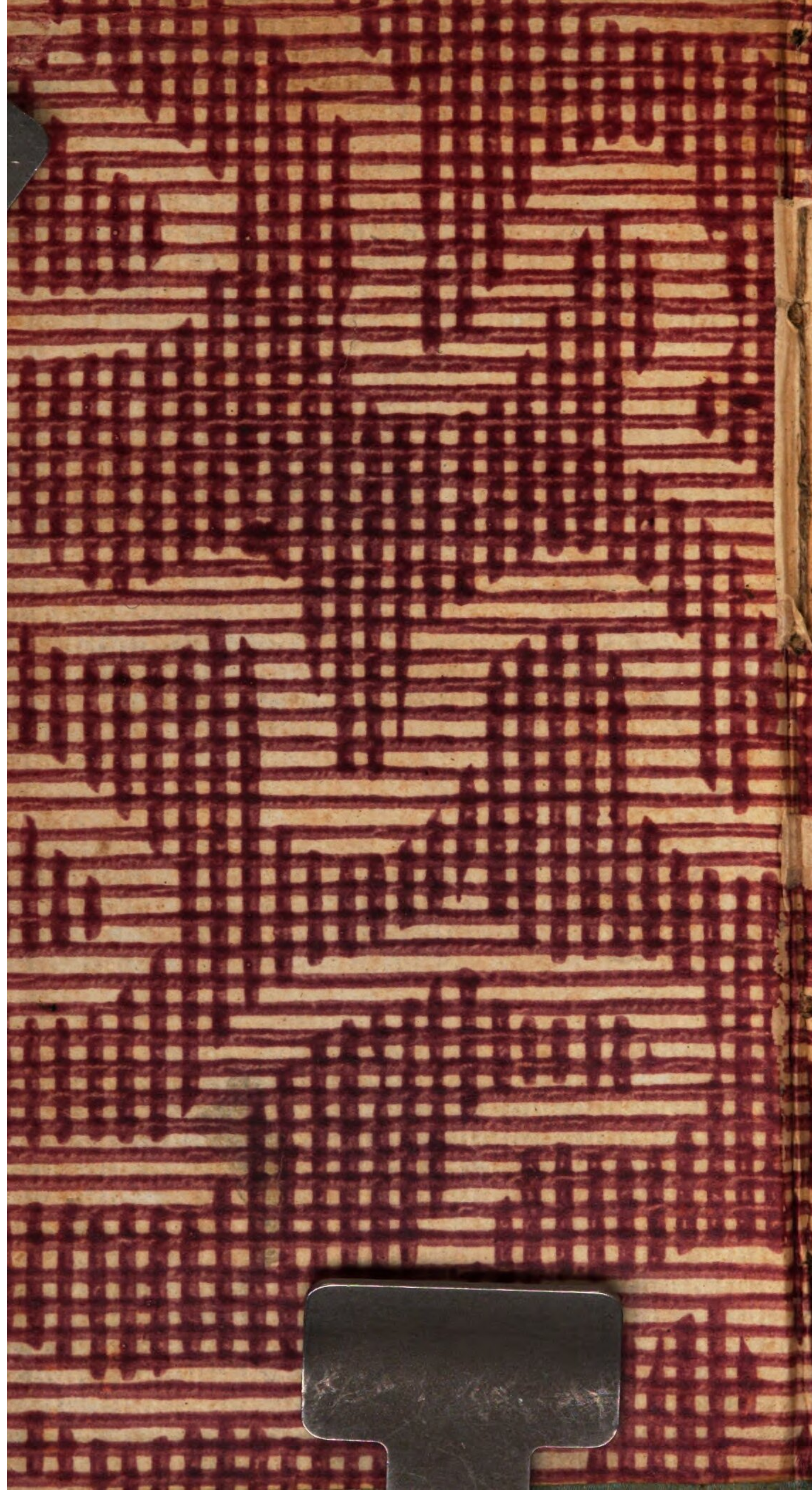

Disj. 650.

Philos. Theses. 312.)

f. 239²

SYNOPSIS PHILOSOPHICA

QUAM
DEO OPT., M. AUSPICE
PRAESIDE

FRANCISCO ANTONIO
ZIMMERMANN,

SERENISSIMI AC POTENTISSIMI PRINCIPIS ELECTO-
RIS PALATINI TITULARI PRESBYTERO,
PHILOSOPHIAE DOCTORE, EJUSDEMQUE IN ALMA
ET ANTIQUISSIMA HEIDELBERGENSIUM UNI-
VERSITATE PROFESSORE PUBL. ORD.

PRO
PRIMA PHILOSOPHIAE LAUREA

PUBLICAE DEFENDENDAM SUSCEPIT

PERILLUSTRIS AC GENEROSUS

MARIA FERDINANDUS L. B. de GEYR
à SCHWEPPENBURG, Aquenf. c. c.

LOGICES, METAPHYS. ETHICES AC MATHES. AUDITOR.

IN ORDINE DEFENDENTIUM PRIMUS.

HEIDELBERGAE DIE SEPTEMBRIS 1783.

IN AULA ACADEMICA

HORIS CONSUEVIS.

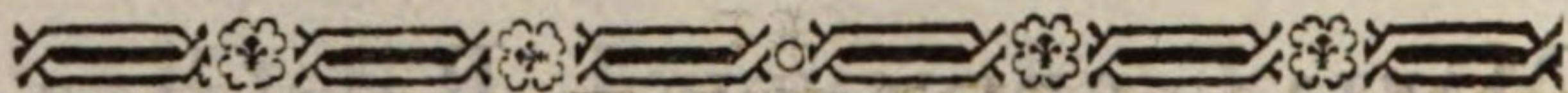
Typis Joann. Bapt. WIESEN, Univerfit. Typogr.

DEFENDENTES EX LEGE.

- I. MARIA FERDINANDUS L. B. DE GEYR
à SCHWEPPENBURG, Aquensis c. c.
- II. FRANCISCUS INNOCENTIUS KOBEL,
Mannhemienfis.
- III. FRANCISCUS JOSEPHUS VANDERLINDE,
Heidelbergensis.
- IV. FRANCISCUS PHILIPPUS PORTA,
Heidelbergensis.

DEFENDENTES DENOMINATI.

- I. JOANNES NEPOMUCEN. HOEFELMANN,
Mannhemienfis c. c.
- II. JOANNES PETRUS FRIDERICH,
Dillendorfiensis.

PROLUSIONES.

- I. *De genuino libertatis conceptu, variisque illius divisionibus.*
 - II. *Sententiæ aliorum de conceptu isto, illiusque divisionibus.*
 - III. *Momenta aliter, ac nos sentientium sub examen vocata.*
-

S E R E N I S S I M O

AC

P O T E N T I S S I M O

S. R. I.

P R I N C I P I

AC

DOMINO, DOMINO

C A R O L O

T H E O D O R O,

COMITI PALATINO AD RHENUM,
UTRIUSQUE BAVARIAE DUCI,

S. R. I.

A R C H I D A P I F E R O,

ET

P R I N C I P I E L E C T O R I,

JULIAE, CLIVIAE ET MONTIUM DUCI,
LANDGRAVIO LEUCHTENBERGAE,
PRINCIPI MOERSIAE, MARCHIONI
MONTIUM AD ZOOMAM, COMITI
VELDENTIAE, SPONHEMII,
MARCHIAE ET RAVENSBERGAE,
DYNASTAE IN RAVENSTEIN
&c. &c.

D O M I N O,

DOMINO MEO LONGE CLEMENTISSIMO.

2334

DOMINUS

DOMINUS

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

DOMINO

SERENISSIME

AC

POTENTISSIME PRINCEPS,

DOMINE, DOMINE

LONGE CLEMENTISSIME!

*M*agnum nomen est esse Principem; sed
magnitudini respondet onus prorsus
æquale. Quid enim est esse Principem, nisi
Patriæ Patrem, publicæ & privatæ felicitatis
centrum? Et solus ille magnus, qui magnitudinem
suam non e regionum, quibus praeest, amplitudine,
non e proventuum, quibus ditatur, copia: non e splendida,
queis cingitur, famulorum corona; sed ex recte
salubriterque factis, ex gradibus felicitatis
tum publicæ, tum privatæ, sua tantum opera
existentibus, dimetiendam existimat. Reliqua
enim omnia magna duntaxat sunt; at
magnum non faciunt. Aliena sunt, & ut
vestes virum, sic illa Principem tantum ab
ex-

externo ornant; recte autem factorum splendore Principalis dignitas illustratur augustius, ac suum illustrat possessorem.

Quantum igitur universo lætandum est Palatinatui, nato in TE Principem, qui tanti mensuram nominis non novisti tantum, sed imples etiam quam exactissime. Sive enim publica consideremus, sive privata utilitatis & beneficentiæ monimenta; amplissima ea sunt, & trophæis quibusvis superiora.

Si videlicet extra omnem est controversiam positum, (& quis ambigat?) discendo fideliter artes emolliri mores; omnem iste humana-

manitatem sibi vectigalem fecerit necesse est, qui exempla proposuerit augustissima, largissimos suppeditaverit sumptus, & cuiusvis generis media praesto esse fecerit, queis scientiae efflorescerent felicius, & ad summos artes quævis apices eluctarentur. Sic enim omnes, queis suam superstruant felicitatem, unius habent beneficio. Et omnibus, universo si bene sit, num singulis male esse queat?

Expertus est intime Palatinatus noster, cum literis bonisque artibus aut introductis, aut restauratis, introduci & restaurari harmoniam illam inter diversa reipublicæ membra

bra tantopere exoptandam, qua singuli in singulos ita adficiuntur, ut mutuis sese officiis praeveniant, subsidiisque sustentent. Atque inde fit, ut compages totius existat quam firmissima: Compages, quæ sui compositorem ipso, quo spectabilis est, ordine Philosophum exhibet orbi universo mirandum. Et si Princeps fuerit ille; nonne & suorum, & externorum judicio maximis in orbe viris est adnumerandus?

Et haec ratio est, ratio germano non tantum Imperio, sed Ausoniae pariter finibus pervulgata, cur tui, Serenissime ac Potentissime Princeps, subditi tanto in te ferantur

amo-

*amoris adfectu, tanta externi admiratione
rapiantur. Et hæc quoque ratio est, cur has
studii mei Philosophici primitias Celsissimo
Tuo inscribere Nomini ausus fui. Aut non-
ne æquum sit bonarum scientiarum tironi,
in memorem grati animi tesseram transcri-
bere omnem, qua valet, scientiæ penum illi,
atque in acceptis referre, cujus solius benefi-
cio, quidquid adquisivit scientiæ, adquirere
potuit?*

*Suscipe igitur, Serenissime ac Potentis-
sime Princeps, tenues hasce pagellas, testes
duntaxat futuras, quantum illius, quam tuis
clementissime indulges, acquirendarum scien-
tiarum occasionis & arripiendæ, & impen-
den-*

*dendæ utiliter fuerim studiosus, ut sic a te-
neris devotum, & ad nutus quosvis paratissimum me subditum probarem; usque dum
haustis utilius serviendi præceptis & ea con-
ferre possim, ad publicam juxta mandatum
tuum Clementissimum salutem constabilien-
dam*

**ELECTORALIS
SERENITATIS TUAE**

Servorum infimus

MARIA FERDINANDUS L. B. DE GEYR
à SCHWEPPENBURG.

Conspectus tabellaris

Logicæ.

I) Introductio in Logicam.

A) Natura & indoles Logicæ.

2) Notio Logicæ.

κ) Prænotanda,

a) de cognitione humana.

α) De cognitione humana secundum se spectata.

α) Prænotiones. §§. 1. 2. 3.

β) Notio ipsa. §. 4.

γ) Species cognitionis humanæ.

1) Prænotiones.

2) Determinatio :

aa) conceptus,

bb) iudicium,

cc) ratiocinium. §. 5.

δ) Principia & media cognitionis humanæ.

1) Prænotiones.

2) determinatio :

aa) Experientia.

bb) Ratio.

cc) Testimonium. §. 6.

ε) De perfectione cognitionis humanæ.

α) Prænotio.

β) Perfectiones cognitionis ipsæ.

*

1) Ra-

1) Ratione objecti cognoscendi.

aa) Vastitas — angustia.

bb) Dignitas — humilitas.

2) Ratione subjecti cognoscentis:

aa) Veritas.

aa) Prænotio.

bb) Notio.

cc) Divisio in

aa) metaphysicam,

ββ) logicam,

γγ) moralem.

dd) Notio adfinis.

ee) Opposita veritati:

aa) Falsitas,

ββ) error.

bb) Claritas.

aa) Notio.

bb) Oppositum.

cc) Species:

aa) cognitio distincta —
confusa.

ββ) — adæquata — ina-
dæquata.

cc) Vita.

aa) Prænotiones.

bb) Notio ipsa.

cc) Oppositum.

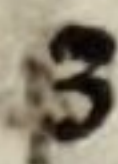
dd) Notio adfinis.

dd) Certitudo.

aa) Notio.

bb) Divisio in

aa) ab-

- * 2

a) De

a) De conceptibus secundum se spectatis.

a) Notio §. 11.

b) Species.

α) Ratione objecti.

1) Species ipsæ:

aa) Idea.

bb) Notio.

2) Propositio confectaria.

β) Ratione extensionis.

1) Determinatio.

aa) Conceptus inferior.

bb) — superior.

aa) Species.

bb) Genus,

aa) summum,

ββ) medium,

γγ) infimum.

2) Notiones adfines.

aa) Differentia,

aa) generica,

bb) specifica,

cc) individualis.

bb) Conceptus universaliter & particulariter sumptus.

γ) Ratione ortus.

1) Species ipsæ.

aa) Conceptus intuitivus,

bb) — — abstractus,

cc) — — combinatus,

dd) — — phantasticus.

2) Propositiones confectariæ. §.

12.

2) De

b) De perfectione conceptuum.

a) Determinatio.

b) Regula generalis pro veritate conceptuum. §§. 13. 14.

a) Theoriæ adnexæ.

a) De terminis.

a) De terminis secundum se spectatis.

a) Notio termini.

1) Prænotiones.

2) Notio ipsa.

3) Notiones adfines. §. 15.

β) Divisio termini. §. 16.

b) De perfectione terminorum.

a) Veritas.

β) Claritas.

γ) Certitudo.

δ) Copia. §. 17.

b) De definitionibus.

a) De definitionibus secundum se spectatis.

a) Notio.

β) Divisio in

1) nominalem,

2) realem,

3) geneticam.

γ) Usus definitionibus §. 18.

b) De perfectione definitionum. §. 19.

c) De Divisionibus.

a) De divisionibus secundum se spectatis.

a) Notio divisionis.

β) Notiones adfines.

δ) Divisio divisionis in

1) completam — incompletam.

2) complete perfectam — incomplete perfectam.

ε) Species divisionis.

1) Condivisiones.

aa) Prænotio.

bb) Notio ipsa.

2) Subdivisio. §. 20.

β) De perfectione divisionum.

α) Regulæ de divisionibus §. 21.

β) Theoria adnexa de tabulis mnemonicis.

1) Notio.

2) Modus formandi. §. 22.

ζ) De judiciis & propositionibus.

κ) De judiciis & propositionibus secundum se spectatis.

a) Notio judicii & propositionis.

b) Partes:

a) Subjectum,

b) prædicatum,

c) copula. §§. 23. 24.

c) Diversitas propositionum. §. 25.

a) Ratione formæ.

α) Diversitas ipsa:

1) Propositio affirmativa,

2) — — negativa:

aa) vera,

bb) adparens, seu infinitans.

β) Notio ad finis. §. 26.

b) Ratione materiæ.

α) Diversitas ipsa:

1) Propositio determinata — inde-
terminata,

2) — — in materia contingente
— necessaria,

3) — — ordinata — inordinata.

β) Propositiones determinantes quan-
tatem:

1) Subjecti,

2) prædicati. §. 27.

c) Ratione compositionis.

α) Prænotiones.

1) Propositio incidens,

aa) determinans,

bb) explicans.

2) Propositio principalis.

β) Ipsa diversitas.

1) Propositio simplex,

2) — — composita.

aa) Explicite composita

aa) Ex incidente & princi-
pali,

bb) copulativa,

cc) causalis,

dd) disjunctiva,

ee) hypothetica.

bb) Implicite composita.

aa) Modalis,

bb) exclusiva,

cc) exceptiva,

dd) com-

dd) comparativa. §. 28.

δ) Ratione principiorum cognoscendi.

α) Ipsa diversitas.

1) Propositio intuitiva,

2) — — discursiva,

cc) — — historica.

β) Quædam determinaciones propositionum ex dictis intelligibiles.

1) Propositio theoretica — practica,

2) axioma — postulatum,

3) theorema — problema,

4) Corollarium — Lemma.

§. 29.

ε) Ratione qualitatis relativæ.

α) Prænotio.

β) Diversitas ipsa.

1) Propositiones æquipollentes.

2) — — converiæ

aa) Simpliciter,

bb) per accidens.

3) Propositiones oppositæ.

aa) Prænotio.

bb) Propositiones oppositæ ipsæ.

aa) Contradictoriæ,

bb) contrariæ,

cc) subcontrariæ. §. 30.

ζ) Perfectio propositionum.

a) Veritas.

a) Re-

- a) Regula generalis.
- b) Applicatio hujus regulæ ad propositiones
 - a) determinatas — indeterminatas,
 - β) copulativas — disjunctivas,
 - γ) hypotheticas. §. 31.
- b) Certitudo.
 - a) Propositio determinans.
 - b) Notiones adfines §. 32.
- ©) De ratiociniis & syllogismis.
 - α) De ratiociniis & syllogismis secundum se spectatis.
 - a) Notiones ratiocinii & syllogismi.
 - b) Partes.
 - a) Præmissæ,
 - b) conclusio,
 - c) consequentia. §§. 33. 34.
 - c) Divisio syllogismorum petita
 - a) A qualitate propositionum.
 - a) Syllogismus adfirmativus,
 - β) — — negativus.
 - b) A quantitate propositionum.
 - a) — — universalis,
 - β) — — particularis.
 - e) A simplicitate, aut compositione propositionum.
 - a) — — simplex — compositus,
 - β) — — hypotheticus — disjunctivus.
 - d) A numero propositionum.
 - a) Completus,
 - β) incompletus:

- 1) consequentiæ immediatæ — enthymemata,
- 2) Inductio
 - aa) completa,
 - bb) incompleta.
- γ) Abundans.
 - 1) Dilemma.
 - 2) Sorites.
 - 3) Epicherema.
 - 4) Argumentatio polysyllogistica.
- §. 35.
- β) De perfectione syllogismorum.
 - a) Veritas.
 - a) Notio syllogismi veri.
 - b) Regulæ pro veritate syllogismorum.
 - α) generales.
 - 1) principia,
 - 2) regulæ ipsæ §. 36.
 - β) Speciales.
 - 1) pro syllogismis hypotheticis,
 - 2) — — disjunctivis, §. 37.
 - 3) Enthymemate, §. 38.
 - 4) dilemmate,
 - 5) sorite. §. 39.
 - b) Certitudo,
 - c) Claritas. §. 40.
 - B) Pars practica Logicæ.
 - α) De cognitione per experientiam.
 - α) Theoria de cognitione ipsa per experientiam.

a) De

a) De cognitione per experientiam secundum se spectata.

a) Notio experientiæ.

b) Divisio in

α) externam — internam,

β) strictam — latam.

c) Notiones adfines. §. 41.

d) Objecta experientiæ

α) externæ,

1) strictæ, §. 42.

2) latæ. §. 42.

β) internæ. §. 44.

e) Instrumenta experiendi.

α) Prænotio.

β) Determinatio.

1) Tubi

a) optici,

b) acustici.

2) Vitra optica.

3) Microscopia. §. 45.

f) Media experiendi.

α) Media ipsa.

1) Observationes.

2) Experimenta.

β) Notiones adfines. §. 46.

g) Cautelæ in experiendo.

α) Ex parte sensuum,

β) — objecti,

γ) — medii,

δ) — animæ ipsius. §. 47.

h) Regulæ adtentiones in experiendo.

α) excitandæ,

β) con-

β) conservandæ §. 48.

i) Modi per experientiam latius dictam cognitionem nostram ditandi, §. 49.

a) De Perfectione cognitionis per experientiam.

a) Veritas experientiæ.

α) Notio.

β) propositio determinans. §§. 50. 51.

b) Certitudo experientiæ.

α) Notio.

β) Divisio. §. 52.

γ) Notiones quædam huc referibiles. §. 53.

δ) Propositiones determinantes certitudinem experientiæ,

1) sensus intimi, §. 52.

2) sensuum externorum §§. 54. 55.

ϵ) Quædam dilucidationes determinationis de certitudine experientiæ per sensus externos. §§. 56. 57.

2) Theoria adnexa de sensu naturæ comuni.

a) Notio.

b) Notiones adfines.

c) Determinatio. §. 58.

3) De cognitione per rationem.

n) De

α) De cognitione per rationem secundum se spectata.

a) Notio cognitionis per rationem, seu a priori.

a) Quædam prænotiones.

b) Notio ipsa.

c) Propositiones confectariæ §§. 59. 60.

b) Objecta cognitionis a priori §. 61.

c) Modi obtinendæ cognitionis a priori. §. 62.

β) De perfectione cognitionis per rationem.

a) Veritas.

a) Notio veritatis.

b) Propositio determinans. §. 63.

b) Claritas & distinctio. §. 64.

a) Media cognitionem a priori claram & distinctam reddendi.

b) Evidentia,

α) immediata,

β) mediata.

c) Certitudo.

a) De probatione.

α) Notio.

β) Divisio in

1) sufficientem,

2) insufficientem.

γ) Propositiones confectariæ.

b) De demonstratione.

α) Notio.

β) Divisiones.

1) Ra-

1) Ratione effectus & qualitatis principiorum.

aa) Demonstratio lata,

bb) — strictior,

cc) — strictissima.

1) Ratione nexus inter principia & principiata.

aa) Consummata,

bb) non consummata.

3) Ratione compositionis.

aa) Simplex — composita,

bb) completa — incompleta.

4) Ratione modi.

aa) Indirecta — directa:

bb) synthetica — analytica.

* Modus utramque efficiendi §. 65.

γ) Fines demonstrationis.

1) Convictio.

aa) Notio.

bb) Propositiones determinantes modum.

cc) Quædam huc referibilia de methodo.

dd) Notio adfinis de argumento ad hominem. §. 66.

2) Species convictionis.

aa) Doctio.

aa) Notio.

bb) Leges §. 67.

bb) Refutatio.

aa) Notio.

bb) Notiones adfines.

cc) Re-

cc) Regulæ pro impugnatore.

dd) Huc referibilia de consequentiario §. 68.

cc) Defensio.

aa) Notio.

bb) Notio adfinis.

cc) Leges §. 69.

dd) Disputatio.

aa) Notio.

bb) Notiones adfines.

cc) diversi disputandi modi.

aa) Socraticus,

ββ) Oratorius,

γγ) Platonius,

δδ) Aristotelicus.

dd) Leges. §. 70.

☉) De cognitione per testimonium.

κ) De cognitione per testimonium secundum se spectata.

a) Notio testimonii.

b) Notiones adfines.

c) Divisio.

d) objecta. §. 71.

λ) De perfectione cognitionis per testimonium.

a) Veritas.

a) Notio testimonii veri.

b) Requisita ad testimonium verum.

α) Ex parte objecti,

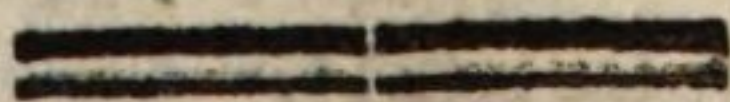
β) — subjecti, seu testis

1) oculati.

aa) No-

- aa) Notio.
- bb) Requisita.
 - aa) Dexteritas.
 - aa) Notio.
 - ββ) Media demonstrandi dexteritatem.
 - bb) Sinceritas.
 - aa) Notio.
 - ββ) Regulæ pro determinanda sinceritate.
- 2) Auriti.
 - aa) Notio.
 - bb) Dotes. §. 72.
- 3) De iis, quæ testium vices subeunt.
- γ) Adpendix ad doctrinam de veritate testimonii, scilicet: Ars hermeneutica.
 - 1) Notio.
 - aa) Regulæ præliminares:
 - aa) inveniendi authenticam librorum,
 - bb) — textum genuinum eorum.
 - bb) Notio ipsa. §. 73.
 - 2) Propositiones determinantes modum interpretandi.
 - aa) Prænotiones.
 - bb) Propositiones determinantes ipsæ §. 74.
 - b) Certitudo. §. 75.

- d) Doctrinae corollariæ,
 - a) Non datur spatium reale sine simultaneis illi inexistentibus.
 - β) Spatium tamen abstractum concipi potest.
 - γ) Spatii imaginarii notio deceptrix est.
 - δ) Spatium quodvis complecti tantum potest entia numero finita.
 - ε) Ratio loci & spatii sufficiens in ente infinito quærenda est.
 - ζ) Contiguum philosophicum, non autem mathematicum possibile est §. 21.

f) Constitutum in motu.

- a) Notio motus.
- b) Divisio.
- c) Notiones huc pertinentes.
- d) Propositiones corollariæ:
 - a) Omnis motus mutatio relationis est.
 - β) Motus & quies sibi contradictorie opponuntur.
 - γ) Ut adsit quies, non requiritur ratio positiva, sed sufficit absentia rationis ad motum §. 22.
- g) Existens in tempore.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notiones ipsæ, quid sit
 - a) existere in tempore.
 - β) — in momento temporis,

- 1) eodem,
- 2) diverso.
- c) Divisiones variæ temporis.
- d) Notiones adfines.
- e) Propositio determinans, scilicet
Ratione entis infiniti non datur
tempus. §. 23.
- 2) Prædicata, quæ entibus tantum ratio-
ne nexus conveniunt.
 - a) Prænotiones. §. 24.
 - b) Prædicata ipsa.
 - a) Causa & Effectus.
 - α) Notiones utriusque.
 - β) Divisio causæ.
 - γ) Notiones adfines.
 - δ) Propositiones determinantes:
 - 1) Causa efficiens vere agit.
 - 2) In actione immanente agens
est ratio possibilitatis & exis-
tentia sui termini; in trans-
eunte tantum existentia.
 - 3) Quidquid agit, existit.
 - 4) Effectus non potest esse nobi-
lior sua causa adæquata.
 - 5) Entibus creatis vere compe-
tit facultas activa.
 - 6) Ista facultas tantum substan-
tiis inesse potest.
 - 7) Qui serio vult finem, etiam
media velle debet.
 - 8) Causarum intentionalium exi-
stentia tantum mentalis requi-
ritur.
 - 9) Oc-

9) Occasio omnis apta movere potest ad agendum; hinc motivi rationem habere potest.

10) Captatio occasionis medium est.

11) Absentia impedimenti, aptitudo subjecti, seu causæ materialis, vis ipsius adplicatio conditiones sunt, sine quibus actio transiens nulla possibilis est. §. 25.

e) Nexus causalis inter varia entia.

1) Infinitum inter & finitum.

aa) Utrumque connectitur; sed solum finitum dependet.

bb) Posterius a priori conservatur; hinc

* Notio conservationis.

cc) Infinitum ad omnes actiones finitorum immediate concurrir; inde

* Notio, quid sit concurrere.

dd) Infinitum producendo finita creat illa; quare

* Notio creationis. §. 26.

2) Inter finita mutuus.

aa) Quoad possibilitatem internam neque a priori, neque a posteriore connectuntur:

bb) Neque quoad existentiam; sed tantum quoad modos.
Hinc

aa) fini-

- aa) finita non possunt
producere
bb) — conservare
cc) — destruere
dd) — sed tantum
corrumpere
ee) & generare modos. Hinc
ff) Notiones huc referibi-
les. §. 27.

- §) Perfectio ope nexus acquirenda.
1) Prænotio sc. quid sit augeri.
2) Notio ipsa, quid sit perfici :
aa) intensive,
bb) extensive.
3) Propositiones determinantes
de utraque.
aa) Infinitum perfici nequit.
bb) Possunt autem finita, sed
non quoad essentiam, sed tan-
tum quoad modos.
cc) Initium perfectionis ab en-
te distincto accipiunt.
dd) Immanenter agendi facul-
tate prædita se ipsa ulterius
perficere possunt.
ee) Hac facultate destituta tan-
tum alia entia perficere
possunt.
ff) Quo sunt perfectiora, eo
perfectiores producere effe-
ctus possunt. §. 28.

4) Pro-

4) Propositiones determinantes speciatim de extensiva perfectione.

aa) Prænotiones.

bb) Propositiones ipsæ :

aa) Composita constant simplicibus.

bb) Vis activa inest simplicibus.

cc) Simplicia tantum substantiæ sunt.

dd) Essentia compositi in qualitate simplicium, & modo componendi consistit.

5) Regulæ pro perficiendis finitis:

aa) nulla perfectio intentæ contraria adsumatur.

bb) In parte non major, ac appetitudine ad totum salva, fieri potest, perfectio exigatur.

§. 29.

ζ) Theoria adnexa de Ordine.

1) Notiones.

2) Divisio.

3) Notio ad finis confusionis.

4) Propositiones determinantes:

aa) Ordinis contingentis existentiae ratio est extra ordinata.

bb) Ordo valde compositus exigit rationem intelligentem.

§. 30.

B) Cosmologia.

Α) Prolegomena.

κ) Præ-

- α) Prænotio de mundo.
- β) Notio Cosmologiæ.
- γ) Divisio.
- δ) Partes:
 - a) Empirica,
 - b) theoretica.
- ε) Methodus, qua pertractanda, si utraque pars jungatur.
 - a) De natura & indole mundi.
 - b) De partibus mundi.
 - c) De perfectione mundi. §. 31.
- ϑ) Tractatio ipsa Cosmologiæ.
 - α) De natura & indole mundi.
 - a) Mundus est possibilis.
 - b) Plures mundi sunt possibiles.
 - c) Mundus est ens compositum.
 - d) Datur nexus universalis in mundo. §. 32.
 - e) Fatum in sensu sano admittendum.
 - a) Notio hujus fati.
 - b) Notio aliorum fatorum.
 - α) Democriti & Epicuri,
 - β) Stoicorum,
 - γ) Astrologicum,
 - δ) Pantheistarum.
 - c) Propositio determinans:
 - * Fata hæc omnia rejicienda sunt.
 - d) Notiones aliæ huc referibiles:
 - α) Casus:
 - 1) puri,
 - 2) non puri.
 - β) Saltus:
 - 1) ab-

- 1) absoluti,
- 2) respectivi.
- γ) **Propositio determinans:**
 - * Casus purus & saltus absolutus rejiciendi. §. 33.
- f) **Mundus est contingens, adeoque cum initio extitit;**
- g) **Et quidem tanquam ens ab alio, scilicet infinito:**
- h) **Ex nulla materia præexistente, adeoque creatus est. §. 34.**
- δ) **Partes hujus mundi.**
 - a) **simplices.**
 - a) **Notio.**
 - b) **Variæ denominationes.**
 - c) **Propositiones pragmaticæ ad prædicata ipsis competentia dijudicanda.**
 - b) **Prædicata ipsa:**
 - α) **affirmativa:**
 - 1) **Sunt substantiæ vi præditæ.**
 - 2) **Impenetrabiles, mobiles, graves.**
 - β) **negativa:**
 - 1) **Nequeunt oriri ex composito.**
 - 2) **Non possunt occupare spatium.**
 - 3) **Ab ente finito annihilari nequeunt.**
 - 4) **Contactus mathematicus ipsis repugnat.**
 - 5) **Mag-**

- 5) Magnitudine, figura, ac motu intestino carent.
- 6) Sunt quoad vires suas heterogeneæ. §. 35.
- b) Compositæ, seu corpora.
 - a) Prænotiones:
 - b) Notio ipsa.
 - c) Prædicata corporum:
 - α) Gaudent vi motrice.
 - β) Sunt extensa.
 - γ) Non sunt in infinitum divisibilia. §. 36.
 - d) Natura corporum.
 - α) Prænotio de natura finitorum in genere.
 - β) Notio ipsa.
 - γ) Notio adfinis de legibus naturæ.
 - δ) Determinatio harum legum. §§. 37. 38.
- a) Perfectio hujus mundi.
 - a) Notio mundi optimi.
 - b) Determinatio. §. 39.
 - c) Theoria adfinis de miraculis.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notio ipsa.
 - c) Determinatio possibilitatis.
 - d) Criteria.
- C) Psychologia.
 - A) Prolegomena.
 - α) Notio.
 - β) Divisio.
 - a) Partes:

a) em-

Conspectus systematicus Metaphysicæ.

- I) Introductio in ipsam Metaphysicam.
 - A) Natura & indoles Metaphysicæ.
 - 1) Notio Metaphysicæ.
 - 2) Divisio in
 - α) Objectivæ — subjective sumptam :
 - β) Naturalem — artificialem.
 - B) Utilitas Metaphysicæ.
 - C) Partes Metaphysicæ.
 - 1) Ontologia :
 - 2) Cosmologia.
 - 3) Psychologia.
 - 4) Theologia naturalis §. 1.
 - II) Tractatio ipsa Metaphysicæ.
 - A) Ontologia.
 - 1) Prolegomena.
 - α) Notio Ontologiæ.
 - β) Divisio.
 - γ) Partes, quæ tractant de prædicatis
 - a) entium secundum se spectatorum,
 - b) multiplicatorum,
 - c) connexorum. §. 2.
 - 2) Tractatio ipsa de prædicatis:
 - α) entium secundum se spectatorum.
- **
- a) Præ-

a) Prænotiones:

a) Entis.

b) non entis, nihili.

c) notæ:

α) positivæ, seu realitatis,

β) negativæ, seu defectus. §. 3.

d) Rationis:

α) partialis — sufficientis,

β) internæ — externæ,

γ) proximæ — remotæ — ultimæ,

δ) coordinatæ — subordinatæ,

ϵ) realis — intellectualis,

ζ) principalis — auxiliaris,

η) fecundæ — infecundæ.

e) Rationati. §. 4.

f) Contradictionis.

g) Possibilis & possibilitatis.

h) Impossibilis & impossibilitatis.

α) Internæ — externæ,

β) absolutæ — hypotheticæ,

γ) naturalis — moralis. §. 5.

i) Principii:

α) existendi — cognoscendi,

β) derivati — primi. §. 6.

1) Rationes sufficientis,

2) Contradictionis. §. 7.

b) Prædicata ipsa:

a) absoluta:

α) De-

- a) Determinatum — indeterminatum.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notiones ipsæ.
 - 3) Principium exclusi medii. §. 8.
- β) Unum.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notio ipsa.
 - 3) Divisio in
 - aa) metaphysicam,
 - aa) absolutam,
 - bb) hypotheticam.
 - bb) Physicam,
 - cc) logicam,
 - dd) moralem unitatem.
 - 4) Propositio determinans, ens quodvis metaphysice unum esse.
 - 5) Notiones adfines. §. 9.
- γ) Verum — Certum.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notiones ipsæ.
 - 3) Propositiones determinantes. §. 10.
- δ) Ordine — Perfectione — Bonitate præditum.
 - 1) Notiones.
 - 2) Propositiones determinantes, quo sensu hæc singula enti cuivis conveniant. §. 11.
- ε) Essentia præditum.
 - 1) Notio essentiæ.
 - 2) Divisio.
 - 3) Notiones adfines.
 - 4) Propositiones determinantes:

- aa) Quodvis ens habet essentiam.
- bb) Essentia a priori demonstrari nequit in ente.
- cc) Quod rationem immediatam in adtributis, mediatam in essentia habet.
- dd) Modi neque in adtributis, neque in essentia rationem sufficientem suæ existentiae habent.
- ee) Habent tamen in essentia rationem possibilitatis.
- ff) Primus modus in ente externo rationem existentiae habere debet: reliqui vero saltim mediatam in primo habent.
- gg) Entis cujusvis essentia est invariabilis.
- hh) Essentiae rerum sunt incommunicabiles.
- ii) Essentia entis generatim spectati est ipsa ejus possibilitas. §. 12.

§) Existens.

1) Propositiones praeviae statuentes:

- aa) Possibile minus dicere, ac existens:
- bb) Inter possibile & existens non dari medium:
- cc) Posse aliquid propius, aut remotius ab existentia abesse.

2) Notio existentis.

3) Propositiones determinantes:

- aa) omne possibile potest existere.

bb) Per

- bb) Per existentiam enti non accedunt novæ determinationes.
- cc) Nihilum, ut ajunt, privativum, non autem negativum existentiae capax est.
- 4) Notiones huc referibiles:
- aa) entis ficti,
 - bb) imaginarii. §. 13.
- b) Prædicata disjunctive enti in se spectato convenientia.
- a) Substantia — Accidens.
 - 1) Notio utriusque.
 - 2) Propositiones determinantes:
 - aa) Ens quodlibet aut substantia est, aut accidens.
 - bb) Quandocunque existunt accidentia, etiam substantiæ, quibus insint, existunt.
 - cc) Substantia quævis subjectum dici potest.
 - 3) Quæstio huc referibilis: utrum hæc sint eadem. *Ens hoc nequit existere, nisi in alio; & Ens hoc nequit existere sine alio?* §. 14.
 - β) Necessarium — contingens. Immutabile — mutabile.
 - 1) Notiones horum prædicatorum.
 - 2) Divisio necessarii.
 - 3) Notio entis:
 - aa) necessarii,
 - bb) contingentis.

- 4) Modus acquirendi conceptum entis necessarii.
- 5) Propositiones corollariae:
 - aa) Quatenus aliquid necessarium, eatenus immutabile est.
 - bb) Omne hypothetice necessarium absolute contingens est.
 - cc) Quidquid in ente mutabile, est illius modus.
 - dd) Omne ens vel necessarium, vel contingens: mutabile, vel immutabile est.
 - ee) Ex conceptu entis necessarii saltem partiali non fluit, illud esse simul ens a se.
 - ff) Omne necessarium æternum est: essentialis igitur rerum æternæ sunt.
 - gg) Ens contingens non est ens a se: sed ab alio, & quidem necessario, se libere determinante: hinc
- 6) Notiones huc referibiles:
 - aa) Libertatis,
 - bb) entis liberi,
 - cc) liberæ determinationis. §. 15.
- 7) Finitum — infinitum.
 - 1) Prænotio sc. limitis.
 - 2) Notiones ipsæ utriusque.
 - 3) Modus acquirendi hosce conceptus.
 - 4) Doctrinæ corollarie:
 - aa) Omne ens aut finitum, aut infinitum est.

bb) Ens

bb) Ens infinitum possibile est; adeoque existit, & quidem a se.

cc) In infinito non datur distinctio.

dd) Nec plura infinita sunt possible.

ee) Infinitum æternum, necessarium, immutabile est. §. 16.

ב) Prædicata entibus tantum multiplicatis convenientia.

a) Relativum.

a) Prænotiones.

b) Notio ipsa.

c) Propositiones determinantes:

α) Omnis relatio aut convenientiæ, aut disconvenientiæ est.

β) Omnis relatio nihil novæ realitatis in ente ponit.

γ) Relationes non possunt cognosci ex uno ente solitarie considerato.

δ) Mutato fundamento mutatur relatio, & vicissim. §. 17.

b) Simile.

a) Prænotiones.

b) Notio ipsa.

c) Notiones ad fines.

d) Propositiones corollarie:

α) Non dantur, nec dari possunt duo entia quoad notas internas sibi perfecte similia.

β) Quæ-

β) Quaecunque possibile sibi partim similia sunt.

γ) Quaecunque sunt similia uni tertio, sunt etiam similia inter se.

δ) Quaecunque sunt eadem uni tertio; sunt eadem inter se.

ε) Rationes similes similia rationalia: eadem eadem, & vice versa habent. §. 18.

c) Totum.

a) Notio.

b) Notiones adfines.

c) Divisio totius.

d) Divisio partium.

e) Notiones huc referibiles.

f) Propositio corollaria sc. Totum est idem cum partibus suis actualibus simul sumptis. §. 19.

d) Magnum.

a) Prænotiones.

b) Notio ipsa.

c) Divisio.

d) Notiones adfines.

e) Propositio determinans, scilicet: nequit dari numerus infinitus. §. 20.

e) Existens in loco & spatio.

a) Prænotiones.

b) Notiones ipsæ utriusque.

c) Notiones adfines.

* Propositio determinans, tantum finita, eaque extensa habere figuram, eamque cum ipsis limitibus mutabilem.

d) Doct-

- a) empirica,
- b) rationalis.
- γ) Utilitas.
- η) Methodus pertractandi. §. 41.
- Θ) Tractatio ipsa
- κ) Psychologiæ empiricæ.
 - a) Prænotio.
 - b) Notio animæ.
 - c) Determinatio, scilicet: animam esse substantiam immaterialem. §. 42.
 - d) Notio facultatum animæ:
 - a) cognoscendi
 - α) inferioris,
 - β) superioris.
 - b) adpetendi
 - α) inferioris,
 - β) superioris.
 - e) Notio adfinis, quid sit fundus animæ. §§. 43. 44.
- I) De referibilibus ad facultatem cognoscendi inferiorem.
 - a) Facultas sentiendi.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notio ipsa.
 - 3) Diversitas sensationum exter-
narum. §. 45.
 - 4) Partes, quarum ope fit sensa-
tio externa, scil. nervi.
 - 5) Locus, ubi, &
 - 6) modus, quo sensatio omnis
contingit.

7) De-

7) Determinatio, quod proprie loquendo sola anima sentiat. §. 46.

8) Notiones adfines.

9) Propositiones determinantes de conceptu intuitivo:

aa) Tantum indirecte in animæ potestate est.

bb) Anima in acquisitione illius se partim active, partim passive habet. §. 47.

β) Facultas adtendendi.

1) Notio.

2) Species.

aa) Reflexio,

bb) Collatio.

3) Objecta fortius scientia adtentionem.

4) Regulæ excitandæ adtentionis.

5) Propositiones determinantes.

aa) Adtentio non est reactio actioni ideæ materialis respondens.

bb) Non potest esse, nisi in simplice.

cc) Idea sensualis per adtentionem in se non immutatur §. 48.

γ) Facultas abstrahendi.

1) Notio.

2) Divisio.

3) No-

- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositio determinans

* Abstractio & adtentio sibi mutuo ad-
jumento & impedimento esse possunt.

§. 49.

♩) Facultas imaginandi.

- 1) Notio.
- 2) Divisio.
- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositiones determinantes

aa) Lex Phantasiæ est : recurren-
te uno conceptu ex simul, aut
successive perceptis, aut simili-
bus redeunt & reliqui.

bb) Conceptus reproduci solo fibra-
rum cerebri motu non videtur.

cc) Difficultate non caret adsertio,
phantasmatum in somniis seriem
semper a sensatione quadam ex-
terna oriri. §§. 50. 51.

♩) Facultas fingendi.

- 1) Notio.
- 2) Notio adfinis, scilicet, quid sit
chimæra.
- 3) Propositio determinans:

* finis fictionis regula combinandorum
phantasmatum est. §. 52.

ζ) Memoria.

- 1) Notio.
- 2) Divisio.

*** 2

3) No-

3) Notiones adfines.

4) Propositio determinans:

* Memoria Phantasiæ innititur. §. 53.

n) Facultas prævidendi.

1) Notio.

2) Ortus.

3) Perfectio.

4) Propositiones determinantes:

aa) Inter reliquas cognoscendi facultates hæc prævidendi debiliior est.

bb) futura remotiora debilius prævidentur. §. 54.

o) Facultas præfagiendi

1) Notio.

2) Notiones adfines.

3) Perfectio. §. 55.

p) Facultas dijudicandi

1) Notio.

2) Perfectio.

3) Notiones adfines. §. 56.

II) Referibilia ad facultatem cognoscendi superiorem, aut utramque

a) Intellectus.

1) Notio.

2) Perfectiones:

aa) acutus,

bb) profundus,

cc) purus intellectus.

3) No.

3) Notiones adfines:

4) Operationes. §. 57.

β) Ratio.

1) Notio

2) Perfectio:

aa) sagax,

bb) solida.

3) Notiones adfines.

4) Propositio determinans

* Ratio neminem in errorem inducit.

§. 58.

γ) Habitus.

1) Prænotiones.

2) Notio ipsa.

3) Divisio in habitus

aa) intellectuales,

bb) morales.

4) Propositiones determinantes:

aa) Omnis habitus, sed nulla facultas agendi acquiritur.

bb) Dantur habitus a memoria diversi.

cc) Habitus omnes augeri, minui, amitti possunt. §. 59.

δ) Animi capacitas.

1) Notio

2) Notiones adfines. §. 60.

III) Referibilia ad facultatem adpetendi inferiorem

α) Status voluptatis & tædii.

- 1) Notio utriusque
- 2) Divisio.
- 3) Notiones adfines. §. 61.

β) Adpetitio & averfatio.

- 1) Notio utriusque.
- 2) Divisio.
- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositiones determinantes:

aa) Adpetitio & averfatio a cognitione dependent.

bb) Malum, ut tale cognitum, adpetere non possumus. §. 62.

γ) Pulchritudo — Deformitas — Adfectus.

- 1) Notiones
- 2) Divisiones adfectuum.
- 3) Notiones speciales membrorum dividendum. §. 53.

IV) Referibilia ad facultatem adpetendi superiorem

α) Voluntas — Noluntas superior.

- 1) Prænotiones.
- 2) Notiones ipsæ.
- 3) Divisio voluntatis.
- 4) Notiones.

α) Libertas.

- 1) Prænotiones. §. 65.
- 2) Notio Libertatis.

3) Di-

3) Divisio.

4) Propositiones determinantes:

aa) Libertas generalis per totam naturam diffusa est.

bb) Libertas moralis competit homini. §. 66.

γ) Indoles.

1) Notio.

2) Divisio.

3) Notiones adfines. §. 67.

V) Commmercium corporis & animæ.

α) Notio commercii.

β) Notio systematis.

γ) Systemata ipsa.

1) Occasionalistarum:

aa) rigidiorum,

bb) rigidorum,

cc) laxiorum. §. 68.

2) Harmonistarum. §. 69.

3) Causalitatis mutuæ.

δ) Propositio determinans.

* Systema causalitatis præ reliquis aptius explicat commercium animam inter & corpus §. 70.

2) Psychologia rationalis.

a) Simplicitas animæ.

b) Spiritualitas animæ.

a) Notio spiritus.

b) Determinatio.

c) Se-

- c) Sedes animæ. §. 72.
- d) Natura animæ.
 - a) Notio.
 - b) Determinatio. §. 73.
- e) Origo animæ
 - a) Systemata varia:
 - α) propagationis per traducem,
 - β) Præexistentiæ,
 - γ) creationis corpore debite organizzato
 - b) Determinatio. §. 74. 75.
- f) Immortalitas.
 - a) Notio
 - b) Notiones adfines.
 - c) Divisio in
 - α) essentialem,
 - β) naturalem
 - γ) gratuitam §. 76.
 - d) Determinatio ipsa. §. 77.
- g) Animæ bestiarum.
 - a) vi cogitandi confuse præditæ,
 - b) spirituales,
 - c) carentes potentia fermocinandi & intellectu,
 - d) non immortales. §. 78.
- D) Theologia naturalis.
 - A) Prolegomena.
 - α) Notio.
 - β) Divisio.
 - a) Uti-

1) Utilitas.

2) Methodus pertractandi. §. 79.

3) Tractatio ipsa, in qua agitur

α) De conceptu Dei, in quo consideratur

a) Conceptus ipse §. 80.

b) Existentia demonstrata

a) Argumentis metaphysicis

α) a priori, §. 81.

β) posteriore. §. 82.

b) — — — physicis

c) — — — moralibus.

c) Perfectiones divinæ. §. 83.

a) Essentia. §. 84.

b) Adtributa,

α) Quæ ipsi conveniunt præscin-
dendo a spiritualitate

1) Necessitas.

2) Immutabilitas.

3) Aeternitas.

4) Sempiternitas.

5) Simplicitas.

6) Unicitas.

7) Omnipotentia.

8) Immenfitas. §. 85.

β) De adtributis, quæ Deo con-
veniunt, quatenus est spiritus.

1) Intellectus.

aa) Existentia.

bb) Objecta.

cc) Infallibilitas.

dd) Præscientia.

ee) Sapientia. §. 86.

5

2) Vo-

2) Voluntas.

aa) Intellectui proportionalissima. §. 87.

bb) Libertas. §. 88.

cc) Sanctitas. §. 89.

dd) Benevolentia. §. 90.

ee) Justitia,

aa) Remuneratoria,

bb) punitiva. §. 91.

ff) Veracitas. §. 92.

3) De operationibus Dei transeuntibus. §. 93.

a) De creatione.

a) Notio creationis.

b) Objecta creationis.

c) Perfectio creationis.

d) Propositio determinans.

* Omne creatum æternum esse nequit. §. 94.

e) Finis creationis,

a) Immediatus,

β) mediatus. §. 95.

b) De Providentia

a) Generali, §. 96.

b) Speciali.

a) Conservante, §. 97.

β) concurrente

1) generaliter,

2) specialiter,

3) specialissime. §. 98.

* Doctrina adnexa de omnipræsentia. §. 99.

γ) Gubernante. §. 100.

δ) Malum impediante,

ε) — — permittente. §. 101.

ζ) Regente. §. 102.

Synopsis Logicæ.

Introductio in ipsam Logicam.

§. 1.

Quidquid repræsentari potest repræsentatione propria, *Ens*, ein Ding: oppositum hujus, *non Ens*, *Nihilum*, ein Uunding: Id, unde partialiter saltem repræsentari ens potest, *Nota*, ein Merkmal: notarum, unde ens repræsentabile fit, *complexus*, *Ratio*, der Grund: ens, quod ex ista ratione repræsentatur, *Rationatum*, das Begründete: continens rationem, *Principium*, ein Grundsatz: cujus ratio continetur in alio, *Principiatum*, das in dem Grundsatz enthaltene, dicitur.

§. 2. *Ens* quodlibet vel *possibile* tantum est, hoc est: notæ ipsius inter se non pugnant, illarum nulla tollit alteram, adeoque simul repræsentari possunt; vel actu in rerum natura tale ens, iisdem re vera notis præditum *existit*: idque rursus vel ita existit, ut *existere* se solo, quin alterius sit determinatio, nequeat; hoc Philosophi adpellant *Accidens*, ein nur in andern bestehendes Ding: vel se solo, quin alterius sit determinatio, *existit*, & *Substantia*, ein vor sich bestehendes Ding, nominatur.

§. 3. Notæ entis vel sunt *constantes*, vel *variables*: constantes si primæ; *Essentiales*, Wesentliche:

Complexus notarum essentialium, *Essentia*, die Wesenheit; Si primarum rationata; *Adtributa*, Eigenschaften: Variabiles si enti internæ; *Modi*, Zufälligkeiten: Si externæ, & rei solum in nexu cum aliis convenient; *Relationes*, Verhältnisse oder Beziehungen, sunt.

§. 4. *Conscium sibi esse*, sich bewußt seyn, est objecta ita percipere, ut tam a se, quam a nobis ea distinguere valeamus. *Cogitare*, denken, est sibi perceptionum suarum esse conscium. Substantia quædam est in nobis, quæ cogitare possit: constat hoc ab experientia. Substantiam illam vi cogitandi præditam vocamus *Animam*, die Seele: Repræsentatio rei cum conscientia, est *Cognitio*, eine Erkenntniß: facultas cognoscendi, das Erkenntnißvermögen, etiam *Intellectus* latius dictus, der Verstand im allgemeinen, vocatur.

§. 5. *Individuum*, seu ens *singulare*, ein einzelnes Ding, est ens omnibus suis notis determinatum: *Eadem*, dieselbigen Dinge, sunt, quæ sibi in nulla nota contradicunt: *Distincta*, unterschiedene, quæ sibi in una, aut pluribus notis contradicunt: *Similia*, ähnliche, distincta, quæ sibi in una, vel pluribus notis conveniunt: *Similitudo*, die Aehnlichkeit, distinctorum in una, vel pluribus notis convenientia. Similitudo individuorum est *Species*, eine Art: Species cognitionis sunt 1.) *Conceptus*, der Begriff, seu repræsentatio rei sine adfirmatione & negatione: 2.) *Judicium*,
ein

ein Urtheil, seu adensus mentis relationi duorum conceptuum inter se immediate cognitæ præstitus
3.) *Ratiocinium*, Vernunftschluß, seu adensus mentis relationi duorum conceptuum inter se mediante conceptu tertio cognitæ præstitus.

§. 6. Quum *objectum*, der Gegenstand, alicujus rei illud sit, circa quod res versatur; objecta cognitionis erunt ea omnia, quæ cognoscuntur: Principia vero cognitionis sunt 1.) *Experientia*, die Erfahrung: 2.) *Ratio*, die Vernunft, & 3.) *Testimonium*, das Zeugniß. Ad intelligendos hosce conceptus sequentes prænotiones requiruntur: mutationem præsentem percipere, *Sentire*, empfinden; instrumenta sentiendi, *sensus*, die Sinne, dicuntur. *Experientia* vero est, cognitio per sensus orta. *Nexus entis*, die Verbindung, oder der Zusammenhang eines Dinges, est illa relatio mutua, qua posito uno intelligitur alterum, & vicissim: *Ratio*, facultas mentis nostræ rerum nexum cognoscendi: *Factum*, eine Thatsache, est res per sensus cognoscibilis: *Testimonium*, adsertio facti. In experientia, ratione, & testimonio ratio continetur omnis cognitionis, ut patet exami- nanti; ergo ex §. I. sunt principia cognitionis. Et quum omne illud *Medium*, das Mittel, rei cujusdam sit, quod rationem in se continet, cur finis actum consequatur; dictorum principiorum adplicatio medium erit cognoscendi.

§. 7. Consensus variorum in uno, *Perfectio*, die Vollkommenheit, entis est. Hinc ad cognitionis perfectiones referuntur.

I.) RATIONE OBJECTI. I.) *Vastitas*, Reichthum, Weitschichtigkeit, illius, quæ est cognitio plurium; imperfectio huic perfectioni opposita, dicitur *Angustia*, die Armut. 2.) *Dignitas*, der Adel, seu cognitio objecti vel in se, vel in suis conspectariis magni; magnitudo ista desumitur ex pluralitate, aut momento conspectariorum: Oppositum hujus cognitionis dicitur *Humilitas*, die Niedrigkeit.

II.) RATIONE COGNOSCENTIS. I.) *Veritas*, die Wahrheit. Ad hunc conceptum accuratius evolendum prænotandum, quid sit *Contradictio*, ein Widerspruch. Est autem ea, præsentia & absentia notæ ejusdem in ente eodem simultanea, aut si mavis, affirmatio ejusdem de eodem simultanea. *Veritas* generaliter sumpta est, immunitas a contradictione: si ipsa notarum entis a contradictione immunitas respicitur, veritas dicitur *metaphysica*, seu *interna*, die innere, oder Wahrheit des Gegenstandes; si cognitio non contradicat objecto, seu si adsit conformitas cognitionis nostræ cum illius objecto, veritas denominatur *Logica*, die Wahrheit der Erkenntniß; convenientia denique verborum cum repræsentationibus, *moralis*, die sittliche, adpellatur. Ratio mentem nostram determinans cur cognitionem suam pro vera habeat, est *Criterium veritatis*, der Prüfungsgrund der Wahrheit. Oppositum veritatis est *Falsitas*, die Unrichtigkeit; si falsum pro vero adsumpseris, *Errorem*, einen Fehler, commisisti.

misisti. 2.) *Claritas*, die Klarheit, cognitionis habetur, si tot notas cognoscis, quot sufficiunt ad rem ab aliis distinguendam; oppositum dicitur *Obscuritas*, die Dunkelheit. Omnem cognitionem tantum *respective*, Beziehungsweise, obscuram esse posse, patet ex conceptu entis. Si præter objectum, etiam illius notas discernis; cognitio clara simul *distincta*, deutlich, est: si tantum objectum; clara simpliciter, seu *confusa*, undeutliche, nominatur: cognitio objecti ejusque notarum usque ad simplicissimam *distincta*, *adaequata*, eine entschöpfende, foret. 3.) *Vita*, das Leben, cognitionis requirit quasdam prænotiones. *Status*, die Lage, entis est, complexus determinationum illius. *Bonum*, gut, est, quod nos, statumque nostrum perficit: *Malum*, Uebel, quod nos, statumve nostrum imperfectiorem reddit. *Adpetitio*, das Begehren, est conatus mentis habendi perceptionem boni: *Aversatio*, das Verabscheuen, est conatus mentis impediendi perceptionem mali. His suppositis *viva cognitio*, eine lebendige Erkenntniß, est cognitio cum adpetitionibus & aversionibus conjuncta; huic opposita *mortua*, eine tode, dicitur. *Vivida cognitio*, eine lebhafteste Erkenntniß, quæ plura in ente clare cognoscit; differt ergo a priore. 4.) *Certitudo*, die Gewisheit, est status mentis nostræ sine ulla erroris formidine de cognitionis suæ veritate securæ. Securitas ista vel oritur ex *distincta* entis cognitione, vel ex legibus entium agendi physicis, vel ex legibus entium agendi moralibus: prima *absoluta*, die innere; secunda *Physica*, die nat-

türliche; *tertia moralis*, die sittliche, audit. Opposita huic cognitio *incerta*, ungewiß, vel plura pro rei veritate, quam falsitate criteria habet; & *probabilis*, wahrscheinlich: vel pauciora; & *improbabilis*, unwahrscheinlich: vel pro utraque æqualia; & *dubia*, zweifelhaft, evadit. 5) Quum cognitio *extensive perfectior*, vollkommener in der Ausdehnung, sit, quæ se ad plura objecta extendit; *intensive* vero, in dem Umfange, *perfectior*, quæ sua objecta verius, clarius, distinctius & certius exhibet; facile intelligitur, *cognitionem eruditam*, eine gelehrte Erkenntniß, esse cognitionem *extensive & intensive perfectiorem*.

§. 8. Quod continet rationem, unde ens cognosci potest, ex §. 6. est *Principium cognoscendi*, der Grundsatz der Erkenntniß: quod vero continet rationem, cur ens existat, *Principium existendi*, der Grundsatz des Daseins, seu *causa*, die Ursache, entis cuiusdam dicitur: quod ponit rationem, qua ens existat, agit, handelt, wirkt: est igitur *actio*, eine Handlung, Wirkung, Positio rationis, qua ens quodpiam existat: Ens, quod actione producitur, *Effectus*, das gewirkte; & quum *Finis*, der Zweck, sit illud, quod agens per ipsam suam actionem intendit; effectus autem intendatur, patet eundem sub certa relatione esse finem. Ex his planum fit *regulam*, ein Gesetz, eine Regel, explicare: dicimus eam, præscriptum, actionis conformiter ad finem directivum.

TRACTATIO IPSA LOGICAE

PARS I. THEORETICA

SECTIO I.

de Conceptibus, & connexis cum iis.

CAPUT I.

de Conceptibus ipsis.

ARTICULUS I.

Conceptus secundum se spectati.

§. 11.

Conceptus ex §. 5. est repræsentatio rei sine adfirmatione aut negatione.

§. 12. Species conceptuum 1.) vel ratione objecti, 2.) vel ratione extensionis, 3.) vel ratione ortus sunt diversæ.

Ratione objecti vel conceptus repræsentat rem omnimode determinatam, omnibus suis notis, quibus constituitur talis, præditam, ens singulare, individuum; & vocatur *Idea*, Vorstellung eines einzelnen Dinges; vel rem exhibet pluribus communem; & dicitur *Notio*, Vorstellung eines mehrern zukommenden Dinges. Conceptus igitur omnes sunt vel *idea*, vel *notio*.

Ratione extensionis. Qui alterius conceptus notam repræsentat, dicitur conceptus *in alio contentus*, in ei-
nem andern enthaltener Begriff: & quum hoc ipso ex-
hibeat aliquid pluribus commune; patet non implica-
re, eum simul alios sub se conceptus continere, ad-
eoque illorum esse *superiorem*, ein oberer Begriff. Con-
ceptus superior vel *species* est, hoc est similitudo indi-
viduorum in notis ex §. 5.; vel *Genus*, eine Gattung,
quod est similitudo specierum in notis; vel *Differen-*
tia, der Unterschied, seu nota, qua ens ab ente distin-
guitur. Genus, quod sub nullo alio continetur, *sum-*
mmum; quod sub alio continetur, & continet alia, *mê-*
dium; quod tantum species sub se continet, *infimum*
dicunt. Genus summum a medio, medium ab infi-
mo, species a specie, individuum ab individuo per
notam aliquam distinguitur; datur ergo differentia
generica, *specifica*, *numerica*, seu *individualis*. Diffe-
rentiæ, genera, species exhibent notiones; notiones
si pro tota sua extensione sumantur; sunt *conceptus uni-*
versales, allgemeine Begriffe: si vero eorum significatus
ad unum, alterumve individuum significandum restrin-
gatur, *particulariter*, für ein oder das andere Unbe-
stimmte, sumuntur: Individui conceptus *singularis* ei-
nes einzelnen Dinges, est.

Ratione ortus conceptus sunt 1.) vel *intuitivi*, an-
schauliche, qui ope sensuum adquiruntur: hinc objec-
tum semper exhibent singulare; & quoniam in uni-
versali cognoscuntur plura singularia, intuitivus om-
nium primus est; 2.) vel *abstracti*, abgesonderte, qui
fiunt, si in ente pluribus notis prædito mentis nostræ

ad attentionem avertamus ab una, aut aliquibus, ut eo accuratius in reliquis figere possimus. Omnis conceptus abstractus pauciores notas continet, quam ille, a quo abstrahitur; exhibet ergo notionem, & eo quidem universalior, quo abstractior est conceptus. *Combinare conceptus*, Begriffe verbinden, est plures conceptus tanquam unum cogitare, conceptus ex ejusmodi actu confurgens, *combinatus* dicitur. 4.) *Phantasia*, die Einbildungskraft, est facultas, conceptus olim habitos reproducendi: conceptus sic reproductus vocatur *phantasticus*, seu *phantasma*, ein durch die Einbildungskraft wieder erweckter Begriff. Reprodúcere mens nostra valet ideas & notiones; adeoque non omnis conceptus phantasticus idea est.

ARTICULUS II.

De Perfectione Conceptuum.

§. 13.

Perfectionum, quæis gaudere conceptus possunt, prima merito veritas habetur, eaque metaphysica; quum sine illa conceptus dari nequeat §. 1. & 7. Proxima ipsi est Logica. Quum vero hæc conceptus cum re concepta conformitatem requirat, §. 7. generalis hæc pro omnium conceptuum veritate statuenda est regula: *Conceptus omnis logice verus est, si omnes notæ, quas in objecto exhibet, eidem & re ipsa, & eodem conveniant modo, quo per conceptum in objecto repræsentantur*; si horum aliquid desit, logice falsus est.

§. 14.

§. 14. Certitudo, claritas, distinctio conceptuum ex jam dictis de cognitione §. 7. satis patent.

C A P U T II.

D e T e r m i n i s.

ARTICULUS I.

De terminis secundum se spectatis.

§. 15.

Quod præter sui cognitionem etiam rei alterius cognitionem menti ingerit, *Signum*, ein Zeichen, dicimus; idque vel *naturale*, natürlich, vel *arbitrarium*, willkürlich pro diversitate ortus est. Complexus signorum ad manifestandas cognitiones aptorum, *Lingua*, eine Sprache, sensu latissimo dicitur, nec naturalem aliquam excludit. Si signa ista soni sint articulati ex ore humano procedentes, *Vox humana*, eine menschliche Stimme, dicuntur; hæc si cognitionem aliquam, seu conceptum exprimat, *Terminus*, ein Ausdruck; Consensus plurium, certo quodam termino seu vocabulo certum conceptum manifestandi, *Usus loquendi*, der Sprachgebrauch; isque *communis*, gemeine, in vita communi; aut *Eruditus*, der gelehrte, in scientiis ac artibus est: ipse ille conceptus, quem per terminos ex usu loquendi manifestaturus est aliquis loquens, illorum est *significatus*, seine Bedeutung.

§. 16. Præter diversitatem terminorum jam ex conceptuum varietate confectariam notanda est illa, quæ

quæ ex significato primario, & hinc *proprio*, eigentlichen, & ex *improprio*, seu secundario, eoque vel similitudinario ob notarum aliquarum convenientiam aut analogiam; vel opposito oritur.

* *Ex ipso termini conceptu patet, futilem esse terminorum in significantes & non significantes distinctionem.*

ARTICULUS II.

De Terminorum perfectione.

§. 17.

Veritas termini habetur, si verum conceptum vocabulo aut in vita communi, aut scientiis & artibus usitato exprimat: Et quum *terminum intelligere* sit conceptum per illum expressum cognoscere; *claritas* illius habetur, si conceptus per illum significatus facile est intelligibilis. Facile intelligibiles sunt omnes *Termini fixi*, *festgesetzte Ausdrücke*; contrarium est in *vagis*, *schwankenden*, plures videlicet significatus habentibus, & ideo prius, ut clari sint, figendis. *Termini fixi certi* semper omnibus eandem linguam calentibus. Præter tres has perfectiones quartam addunt terminorum, quam in eorum *copia*, *Menge*, seu facilitate eundem conceptum pluribus significandi terminis reponunt: ast cautissime de hac pronuntiandum existimem; usque dum determinata lis ea fuerit, utrum dentur *perfecte synonyma*, *durchaus gleichbedeutende Wörter*.

CAPUT III.

De Definitionibus.

ARTICULUS I.

De Definitionibus secundum se spectatis.

§. 18.

Perfectio terminorum ope adcurati examinis notarum acquiritur, quæ si clare cognitæ fuerint, conceptum ex §§. 7. & 14. distinctum sistunt. Conceptus ejusmodi si *complete distinctus*, vollständig deutlich, fuerit, hoc est: si omnes præcise rei notæ, ad illam in quovis statu cognoscendam & ab aliis distinguendam necessariæ, clare cognoscantur; (quod nos semper in ipsa conceptus distincti notione involvi existimamus) & verbis exprimatur: habetur *Definitio*, eine Erklärung: *Definire* igitur est, entis cujusdam conceptum distinctum proponere, seu verbis exprimere. Conceptus ejusmodi distinctus vel nominis, seu vocabuli, quid per illud intelligatur, explicandi, vel rei cujusdam essentiam declarandi causa adhibetur: prior definitio *nominalis*, eine Namenerklärung; posterior *realis*, eine Sachenerklärung, & si modum pariter, quo res oriatur, ostendat, *genetica*, eine Entstehungserklärung, audit: ferviunt omnes ad inutiles *Logomachias*, Wortstreite, seu dissensus ex eo, quod alter alterum, de quo dicatur, non intelligat, ortos præcavendos. Magnum fane in re litteraria bonum: *sed quid inde spiritus capricornes, & altercandi libido lu-*
crantur

crantur? . . . aut sapientum explosiones, aut taceant.
Alia ex divisionibus & realibus & geneticis commoda per se patent. Nomen, aut res per definitionem explicata *definitum*, das erklärte est.

** Alii huc referunt definitionis condendæ modum; ast hic quum praxeos sit; merito ad partem alteram differtur.*

ARTICULUS II

De Perfectionibus definitionum.

§. 19. 1.) Per definitionem ens fit in omni statu a quocunque alio distinguendum §. *præced.* fieri hoc per modos & relationes nequit: igitur illi non ponantur in ea. 2.) *Negativa* definitio, eine verneinende Erklärung, exponeret, quid res non sit: igitur ex eadem ratione nec hæc ferenda; nisi in defectu definitionis positivæ, aut ad *conceptus deceptrices*, falsche Begriffe, ex aliorum animis evellendos, aut ad veritatem ex opposito simul magis illustrandam. 3) *Notæ*, per quas res in omni statu est cognoscibilis, sunt eæ, quas cum aliis communes habet, & ea, per quam ab omnibus aliis differt: priores *genus proximum*, unmittelbare Art; posteriorem *differentia* exhibet: si ergo longa notarum recensendarum serie supersedere volueris; compendiarie per genus proximum & differentiam ultimam exprimes. 4.) Quum definitionis alteri propositæ finis sit, ut illius ope rei adquirat conceptum distinctum: *α)* termini debent esse clari, certi, fixi, ac proprii. *β)* Synonimorum adparentium farrago eliminanda *γ)* definitio non contineat-

tineat conceptum; cujus nota foret definitum ipsum, seu devitetur *Circulus vitiosus*, der Rückgang im Erklären. §) Superflua omittantur. Rerum explanationes his dotibus destitutæ, *Descriptiones*, Beschreibungen, sunt.

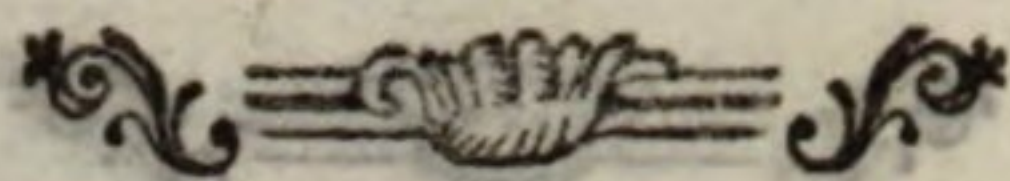
C A P U T IV de Divisionibus.

ARTICULUS I

Divisiones secundum se spectatæ.

§. 20.

Adjuvamus admodum in definitionibus condendis, terminis claris reddendis, & ordine justo in scientiis observando; si conceptus superiores in inferiores resolvere valeamus. Enumeratio conceptuum inferiorum sub aliquo superiore contentorum, dicitur *Divisio*, *Eintheilung*; conceptus superior, cujus inferiores enumerantur, *Divisum*, das eingetheilte; ipsi conceptus inferiores sic enumerati, *Membra dividendia* (*Eintheilungsglieder*) dicuntur. *Completa*, vollständig, dicitur divisio, in qua omnia membra dividendia enumerantur: opposita, *incompleta*, unvollständig: *Complete perfecta*, vollständig vollkommen, in qua membra dividendia eam habent inter se habitudinem, ut alterum ab altero excludatur, neque plura in superiore contineantur conceptu: si ea membrorum oppositio abest: *incomplete perfecta*, nicht ganz vollkommen, audit. Quum nihil sine ratione fieri possit; etiam

etiam divisio ejusmodi sine ratione fieri non potest, ratio ista *Fundamentum divisionis*, *der Eintheilungsgrund*, vocatur, & consistit in eo, respectu cujus membra dividenda tam a se, quam a diviso differunt. Quotuplex datur fundamentum, totuplex etiam ratione unius ejusdemque divisio fieri potest: plures divisiones unius ejusdemque divisi ex diversis fundamentis deductæ dicuntur *Condivisiones*, *Nebeneintheilungen*: Enumeratio conceptuum sub membro dividente contentorum, *Subdivisio*, *Untereintheilung*, est.

ARTICULUS II

de Perfectione Divisionum.

§. 21. 1.) Quum partes simul sumptæ & totum sint reciproca; patet divisionem completam, & membra dividenda esse conceptus reciprocos debere. 2.) Et quum fundamentum divisionis in partium reali, vel formali distinctione positum sit; vitiosa est, si coincident membra dividenda, hoc est, notas communes habeant omnes: & ex eadem ratione patet, diversas condisionis partes non esse permiscendas.

§. 22. *Materiæ nexus* requirit, ut & pauca de *tabulis mnemonicis*, *Gedächtnistafeln*, dicamus, sunt autem eæ, in quibus memoriæ mandanda eo ordine disponuntur, quo eadem facilius mandantur, & mandata semel firmiter retinentur. Ordo iste exigit, ut posita rei notione divisione quadam immediata classes constituentur generaliores, ac in iis ea, quæ reliquis intelligendis apta, aut necessaria sunt, præmittantur, &

& denique ut simplex tantum rerum pertractandarum indicatio fiat; per hoc ultimum differunt a systematibus elaboratis.

* *Systema quoddam in positivis etiam scientiis esse observandum, ex notione ordinis, naturæ, & rationis fluit. Mures sunt in re literaria vanis Aegyptiacis noxii magis, qui scientias pro placentis habent omni, qua libuerit, ex parte adrosibiles. Forte quadra-
ret optime in illos Epitaphium illud: Hic jacet ingenium in exspectatione judicii.*

SECTIO II.

De Judiciis & Propositionibus.

ARTICULUS I.

Judicia & propositiones secundum se spectatae.

§. 23.

Duorum conceptuum inter se comparatorum relationem immediate determinare, *judicare*, *urtheilen*, est: *Judicium* igitur, ein *Urtheil*, bene dicitur, ad sensus mentis relationi duorum conceptuum inter se immediate cognitæ præstitus. Patet inde, ad omne judicium in mente prærequiri 1.) duos conceptus saltem metaphysice veros, 2.) claram utriusque cognitionem, 3.) comparisonem inter se, 4.) & consequentem inde habitudinis inter utrumque cognitionem. Inde etiam liquet, quid discriminis inter conceptum

combinatum, & judicium intercedat: Reliqua circa judicium aut disputantur inaniter, aut fori potissimum Psychologici sunt.

§. 24. *Propositio*, ein Satz, est judicium terminis significatum: Partes ipsius sunt 1.) *Subiectum*, der Vorbegriff, seu conceptus de quo alter vel adfirmatur, vel negatur: 2.) *Prædicatum*, der Nachbegriff, seu conceptus, qui de altero vel adfirmatur, vel negatur 3.) *Copula*, der Verbindungsbegriff, seu conceptus relationem prædicati ad subiectum significans. Duo priores conceptus *Materia*, der Stoff, propositionis cujusdam dicuntur; posterior vero *Forma*, die Forme, adpellatur; quia per eam proprie Judicium constituitur.

§. 25. Diversæ sunt propositiones inter se a.) vel ratione formæ, b.) vel ratione materiæ, c.) vel ratione compositionis, d.) vel ratione principiorum cognoscendi, e.) vel denique ratione *qualitatis relative*, ihrer gegenseitigen Beschaffenheit.

§. 26. Conceptus, cujus notarum nulla alteri contradicere adferitur, de hoc *adfirmatur*, wird bejahet: cujus vero notarum unam, vel plures alteri contradicere adferitur, *negatur*, wird verneinet, de eo. Inde ex diversa forma *Propositio adfirmativa*, ein bejahender Satz, est, cujus prædicatum de subiecto adfirmatur: *Negativa*, ein verneinender Satz, cujus prædicatum de subiecto negatur. Hæc negatio subinde

ad-

adparens, eine scheinbare, est, quando scilicet non ipsam copulam, sed integram subjecti aut prædicati ideam adficit; & tunc propositio re ipsa affirmativa est. Proprietas ista, qua propositiones vel affirmativæ sunt, vel negativæ, earum *Qualitas*, Beschaffenheit der Sätze, dicitur.

§. 27. Ratione materiæ diversæ 1.) omnis propositionis subjectum vel continet rationem prædicati in ipsa sua essentia (quam semper continet; si prædicatum fuerit nota essentialis, aut adtributum) & tum propositio est *determinata*, ein bestimmter Satz: vel ratio ista, cur prædicatum subjecto conveniat, vel disconveniat, continetur in aliquo alio, subjecto ipsi extrinseco; & tum propositio dicitur *indeterminata*, ein unbestimmter Satz. Quum vero prædicatum, quod est adtributum vel nota essentialis, subjecto non possit non convenire; contra vero illud, quod subjecto præter adtributa & essentialia convenit, contingenter i. e. ita, ut etiam possit non convenire, conveniat: omnis propositio determinata est in *materia necessaria*, wesentlich wahre Sätze, seu prædicatum subjecto non potest non convenire, aut disconvenire: & omnis propositio indeterminata est in *materia contingente*, zufällig wahre Sätze. Propositiones necessario veræ, nothwendig wahre Sätze, vi essentiæ subjecti sunt in materia contingente, sed propter extrinsecum aliquod criterium veritatis non possunt non esse veræ. Et si in propositione determinata subjectum sit notio; species erit, aut genus, §. 12. species & genera de
E 2 fing.

singulis inferioribus possunt affirmari aut negari, atque sic notio pro tota, quam actu habet extensione sumitur, adeoque ex §. 12. *formaliter universaliter*, *formlich allgemein*: hinc omnis propositio determinata, cujus subjectum est notio, est formaliter universalis. Contra si prædicatum sit modus, aut relatio tantum uni vel alteri, quibus requisita inest conditio, convenit; adeoque omnis propositio indeterminata, etiam si subjectum sit notio, est *particularis*, ex §. 12. *Quantitas*, *die Weite*, cujusvis propositionis est determinatio extensionis ejusdem: hæc vel indicatur quodam termino eam denotante, h. e. signo quodam quantitatis; tum propositio dicitur *definita*, ein Satz von einer bezeichneten Weite: vel abest omne signum quantitatis, & tum est *indefinita*, ein Satz von einer unbezeichneten Weite. Hallucinantur, qui signa quantitatis pro regula habent, ad propositionis universalitatem vel particularitatem explorandam. Quando subjectum fuerit individuum, & propositio vera; inter reliquas subjecti notas etiam continebitur ea, quæ rationem prædicati in se continet; adeoque, quum ejusmodi subjectum pro omni eo sumatur, pro quo sumi potest, universali æquivalet. Hæc de quantitate subjecti. De prædicato si quæris; paucis habe: si prædicatum sit notio, adeoque species, aut genus; tunc in propositione negativa negatur tota species, totum genus, adeoque omnia illius inferiora; igitur prædicatum in propositione negativa, quando est notio, semper universaliter, seu, ut alias dicunt, secundum totam suam extensionem negatur. Contra in omni
pro-

propositione affirmativa, si *ordinata*, eine ordnungsmäßige, h. e. talis fuerit, in qua conceptus latior, seu pauciores notas habens, adeoque revera in subiecto contentus, prædicatum constituit, non affirmatur tota species, aut genus, sed tantum unum vel alterum individuum: igitur prædicatum propositionis affirmativæ ordinatæ, cujus prædicatum notio fuerit, sumitur particulariter. Propositiones identiceas, gleichbedeutende, in quibus subiectum prædicatumque prorsus idem sunt, & alias de prædicato singulari hic excipi, palam erit.

§. 28. *Ratione compositionis*, propositio *simplex*, ein einfacher Satz, est, quæ unico subiecto & prædicato constat principali, h. e. tali, quod non sit alterius pars: quæ vero pluribus subiectis aut prædicatis constat principalibus, *composita*, ein zusammengesetzter Satz; eaque vel *explicite composita*, offenbar zusammengesetzt, vel *implicite composita* seu *resolubilis*, versteckt zusammengesetzt, auflösbar, prout videlicet plura prædicata aut subiecta sine resolutione, aut per eam pateant. Propositio, quæ est pars subiecti, aut prædicati alterius propositionis, *incidens*, ein eingeschalteter, dicitur, eaque vel *determinans*, bestimmend, si ratio fuerit, cur subiecto prædicatum conveniat; vel *explicans*, erklärender, oder Nebensatz, si tantum ad clariorem subiecti cognitionem, non tamen sub ea, qua ipsi prædicatum convenit, ratione aliquid conferat. *Ad explicite compositas* referuntur. I.) Propositio ex principali & incidente composita, cujus notio ex dictis

patet. 2.) *copulativa*, Verbindungsatz, in qua vel de pluribus subjectis idem prædicatum, vel de eodem subjecto plura prædicata, vel de pluribus subjectis plura prædicata adfirmantur, vel negantur. 3.) *Causalis*, ein Satz mit seiner Ursache, quarum una rationem alterius indicat. 4.) *Disjunctiva*, Trennungsatz, in qua unum ex pluribus membris divisionis tanquam prædicatum de subjecto adfirmatur, vel negatur, quin tamen determinetur, quodnam præcise illud sit. Completa est, si divisio completa; in casu opposito incompleta: eodem modo de complete & incomplete perfecta loquendum est. 5.) *Hypothetica*, ein Bedingter Satz, in qua prædicatum de subjecto non absolute, sed sub quadam conditione adfirmatur, vel negatur: conditio ipsa vocatur, *Antecedens* propositionis, der Vorsaß, & propositio ipsa, cujus ratio continetur in antecedente *consequens*, der Nachsaß, dicitur. *Ad implicate compositas* referunt minutiarum dialecticarum venatores perplures, omnes ferme laboriose otiantium ingeniorum testes: in sequentibus aliquid pro tyronibus utilitatis forte latebit. Omnes propositiones universales formaliter ad copulativas; particulares vero ad disjunctivas referuntur ex §. 27. Præter has copulativis adensemus 1.) *modalem*, ein beschränkter Satz, quæ modum exprimit, quo subjecto prædicatum conveniat. Hæc, si propositio simplex una cum modo adfirmetur, semper copulativa, secus aut simplex, aut conditionata erit. 2.) *Exclusivam*, ein ausschließender Satz, quæ ita subjecto prædicatum tribuit, ut per particulas excludentes *solum, tantum &c.*
simul

simul exprimat, vel hoc prædicatum nulli alteri sub-
jecto, vel huic subjecto non aliud prædicatum com-
petere 3.) *Exceptivam*, ein ausnehmender Satz, in
qua prædicatum ita de subjecto enuntiatur, ut per
particulam *præter* vel aliam similem exceptivam, aut
aliqua subjecti inferiora excipiantur a participatione
prædicati, aut aliqua prædicati inferiora a subjecto
removeantur. Inter hanc & priorem tantum discri-
men modi intercedere, palam est. 4.) *Propositionem
comparativam*, ein Vergleichungssatz, in qua relatio
alicujus pluribus, sed inæqualiter tribuitur &c.

§. 29. *Ratione principiorum cognoscendi.* Propo-
sitio alia est *intuitiva*, ein Erfahrungssatz, cujus præ-
dicati & subjecti identitas aut distinctio per experien-
tiam cognoscitur: alia *discursiva*, ein Vernunftsatz, cu-
jus subjecti & prædicati identitas aut distinctio per
rationem cognoscitur: in utraque vel solus nexus
prædicatum inter & subjectum adtenditur; vel simul
aliquid agendum, aut omittendum enuntiatur: in
priori casu propositio *thoretica*, ein Betrachtungssatz;
in posteriore *practica*, ein Ausübungssatz: utraque vel
demonstratione eget; vel non: si posterius; prior
dicitur *Axioma*, ein Hauptgrundsatz; posterior *Postu-
latum*, ein Heischesatz, adpellatur. Si vero demon-
stratione egeat: *Theorema*, ein Lehrsatz, prior; &
posterior *Problema*, eine Aufgabe, audit. Subinde
ex hisce propositionibus levi opera aliæ deducuntur,
& vocantur *Corollaria*, *confectaria*, Folgerungen:
subinde aliæ explicationis & illustrationis gratia ad-

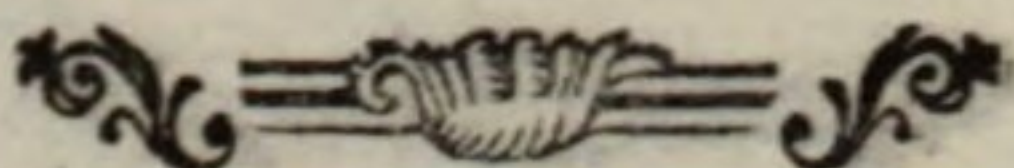

hibentur, & sunt *Scholia*, Anmerkungen. Principiorum demonstrandi vicem subeunt non raro propositiones ex aliis scientiis repetendæ, & hæc *Lemmata*, *Lehnsätze*, dicuntur. Alia denique per testimonium cognita propositionis identitas vel distinctio *propositio historica*, ein geschichtlicher Satz, nominatur.

§. 30. *Qualitas relativa* est complexus prædicatorum propositionibus in ratione ad alias convenientium: triplex ratione hujus propositionum classis est, quarum primas duas Grammatici potius, quam Philosophici fori existimo; sunt autem *α) æquipollentes*, gleichbedeutende Sätze, seu propositiones verbis, non re diversæ. *β) Conversæ*, umgekehrte Sätze, quando subjectum fit prædicatum, & prædicatum subjectum, servata eadem propositionis qualitate. Duplex convertendi modus est: *convertere simpliciter*, gleich, oder eben umkehren, est convertere manente eadem propositionis quantitate: sic converti potest a.) omnis propositio universalis negans; nam si nullum A, est B, etiam nullum B est A. b.) Propositio particularis adfirmans; nam si quoddam A est B, etiam quoddam B est A. c.) Propositio particularis negans; nam si quoddam A non est B, etiam nullum A est B, & ideo pariter quoddam B non erit A. *Convertere per accidens*, ungleich oder niedrig umkehren, est convertere propositionem salva manente qualitate, sed mutata quantitate. Sic converti potest a.) quælibet propositio universalis adfirmans; nam si omne A est B, etiam quoddam B est A. b.) Propositio

positio universalis negans; nam si nullum A est B, etiam quoddam B non est A. γ) *Oppositæ* entgegengesetzte Sätze. Est autem *Oppositio*, die Entgegensezung, duarum propositionum idem subjectum & prædicatum habentium discrimen quoad simultaneam veritatem, vel falsitatem. Triplex ejusmodi discrimen esse potest. a.) Duæ propositiones ejusdem prædicati & subjecti ita sibi oppositæ; ut nullo in casu simul veræ, nec simul falsæ esse possint, vocantur *contradictoriæ*, widersprechende Sätze. Habetur autem ejusmodi oppositio a.) si propositioni singulari affirmativæ per singularem negativam: b.) universali affirmativæ per particularem negativam: c.) copulativæ explicite & implicite tali per disjunctivam & vicissim: d.) causali negando causam: e.) modali negando modum: f.) hypotheticæ negando nexum contradicatur; sic enim tantum præcise dicitur, quantum ad alteram falsificandam requiritur; & si hac ratione simultanea veritas, aut falsitas locum haberet; idem simul foret, & non foret. b.) Duæ propositiones ejusdem subjecti & prædicati ita sibi oppositæ, ut nullo in casu simul veræ, in materia tamen contingenti simul falsæ esse possint, sunt *contrariæ*, ganz widereinander laufende Sätze. Tales sunt omnes propositiones sive explicite sive implicite copulativæ. Ex harum enim veritate simultanea sequeretur & simultanea contradictoriarum veritas; & sane quod omnibus contingenter non convenit, potest uni vel alteri contingenter convenire. c.) Duæ propositiones ejusdem prædicati & subjecti ita sibi oppositæ, ut nun-

quam simul falsæ, in materia tamen contingente simul veræ esse possint, dicuntur *subcontrariæ*, et was widereinander laufende Sätze. Tales sunt omnes propositiones disjunctivæ, sola qualitate differentes.

ARTICULUS II.

De perfectionibus propositionum.

§. 31. Prima inter perfectiones, quæ propositionibus convenire possunt, rursus est veritas sensu considerata logico. Vera scilicet ex §. 7. est propositio omnis in qua omnia dantur, & eo modo dantur, quæ dari, & quomodo ea dari propositio enuntiat: hinc a.) omnis propositio determinata est vera: b.) vera est universalis si singulis, particularis, si uni vel alteri inferiori prædicatum adfirmatum con — negatum disconveniat. c.) Copulativa, si omnia ipsius membra simul sumpta: disjunctiva perfecte completa; si tantum unicum membrum: hypothetica, si nexus verus est antecedens inter & consequens. Omnes enim hæ propositiones præcise tantum enuntiant.

§. 32. Certitudo de propositionibus habetur, si tot veritatis criteria cognoscantur, quot sufficiunt, ad mentem nostram de ipsa securam reddendam ex §. 7. sive dein criteria isthæc sint *interna*, innere, seu talia, quæ non solum mentem nostram determinant, ut propositionem aliquam pro vera habeat, sed re etiam ipsa veritatis illius sunt rationes: ultimum si defuerit; criteria isthæc *externa*, äußere, dicuntur.

Cer-

Certitudo hæc vel *immediata*, unmitelbare, sola videlicet terminorum cognitione præsens, vel *mediata*, mittelbare, seu ope demonstrationis acquisita est. Utraque, si distincta cognitio adfuerit, in *Evidentiam*, Deutlichkeit, Augenscheinlichkeit, abit.

SECTIO III.

De Ratiociniis.

ARTICULUS I.

De ratiociniis ipsis.

§. 33.

Ratiocinium, ein Verunftschluß, ex §. 5. est assensus mentis nostræ relationi duorum conceptuum inter se mediante conceptu tertio cognitæ præstitus: ergo ad quodlibet ratiocinium tres conceptus requiruntur, unus videlicet, quocum duo alii, quorum con — vel disconvenientia inter se investiganda est, comparentur. Primus vocatur *medius*, der mittlere; duo reliqui autem *extremi*, die äußere. Pariter tria judicia desiderantur, duo, in quibus extremi cum medio, quæ ideo *Præmissæ*, die Vordertheile: & unum, in quo extremi inter se eadem, vel distincta dicuntur, quod ideo *conclusio*, Schlußurtheil, nominatur; quia ex præcedentibus tanquam suis principiis deducitur; differt a *Consequentia*, der Folge, quæ nexus est præmissas inter & conclusionem intercedens, & quem qui cognoscit, proprie *concludit*, schlieset. Dicitur etiam *forma* ratiocinii.

§. 34. *Syllogismus*, eine Schlußrede, est ratiocinium terminis significatum. Hinc tot termini & propositiones

sitiones ad syllogismum, quot conceptus & judicia ad ratiocinium requiruntur, videlicet medius, & extremi conceptus, quorum unus, qui conclusionis subiectum est, *minor*, der engere Hauptbegriff; alter, qui illius est prædicatum, der weitere Hauptbegriff, dicitur; & uterque propositioni a se denominandæ inservit.

§. 35. Diversitas syllogismorum repetitur 1.) *A qualitate & quantitate propositionum*, quæ conclusiones sunt: inde affirmativus, negativus, universalis, particularis dicitur syllogismus. 2.) *A simplicitate & compositione*, vi quarum syllogismus, cujus omnes propositiones simplices sunt, *simplex*; cujus præmissarum vel una composita est, *compositus*: isque vel *hypotheticus*, eine bedingte Schlußrede, cujus videlicet major propositio est hypothetica, & conclusio infert vel antecedens, vel consequens ex minore reliquum, vel *disjunctivus*, ein Trennungsschlußrede, cujus major est propositio disjunctiva, minorque unum, ac alterum disjunctionis membrum conclusio contineat. 3.) *A numero propositionum*, vi cujus est a.) *completus*, ein vollständiger, qui tribus propositionibus constat. b.) *incompletus*, unvollständiger, in quo vel major, vel minor omissa est. Huc referuntur omnia *Enthymemata*, verstümmelte Vernunftschlüsse, in quibus vel major, vel minor propositio omissa est, ad quas pertinent 1.) *Consequentia*, ut vocant, *immediatæ*, unmittelbare Folgerungen, quæ omnino sunt Enthymemata. 2.) *Inductio*, Zergliederungsschluß, quæ est Enthymema hanc majorem omittens: *Quidquid de singulis inferioribus vere dici potest, de eorum superiore etiam vere dicitur*. Si omnia inferiora recensentur; inductio *completa*, secus *incompleta* est c.) *abundans*, überzählich, qui pluribus, quam tribus propositionibus constat. Tales sunt 1.) *Dilemma*, Machtschluß, quod est argumentatio, cujus prima propositio est hypothetica cum consequente disjunctivo, quod totum in minore tollitur; ac ideo in conclusione ipsum antecedens negatur. 2.) *Sorites*, ein Ketten-schluß, seu series enuntiationum, in qua prædicatum præ-

præcedentis fit tamdiu subjectum subsequenteris, dum denique subjectum primæ jungatur prædicato ultimæ. 3.) *Epicherema*, ein Schluß mit seinem Beweise, seu syllogismus cum ratione uni, aut utrique præmissæ adnexa. 4.) *Argumentatio polysyllogistica*, eine Schlußkette, seu series plurium argumentationum inter se connexarum.

ARTICULUS II

De Perfectione syllogismorum.

§. 36. *Veritas* syllogismorum habetur, quando omnes propositiones sunt veræ, & verus inter eas nexus datur. De veritate propositionum supra edocti, veritatem nexus ope principiorum detegemus sequentium. 1.) *Quæcunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*: 2.) *Quæcunque sunt distincta in uno tertio* (h. e. si unus extremorum tertio seu medio dis — alter conveniat) *etiam sunt distincta inter se*. Prius adfirmativis, alterum negativis syllogismis dirigendis est. Doctrinæ ex his corollariæ sunt. 1.) In quolibet syllogismo tantum tres termini diversi esse possunt. 2.) Termini in conclusione debent esse iidem qui fuerunt in præmissis tam ratione significatus, quam ratione extensionis. 2.) Terminus medius semel universaliter sumi debet; ut maneat idem medium. 3.) Si una præmissarum fuerit particularis; etiam conclusio talis esse debet: alias terminus medius vel bis particulariter sumeretur, vel extremi in conclusione essent latiores. 5.) Ambæ præmissæ nequeunt esse particulares: in adfirmativis enim terminus medius bis particulariter sumeretur: in negativis aut idem contingeret, si medius bis subjectum foret, aut si semel aut bis prædicatum foret; extremorum alter in conclusione esset latior. 6.) Si una præmissarum negativa fuerit, talis etiam conclusio esse debet; alias peccaretur contra principium syllogismorum negativorum: sicut peccatur; si ambæ præmissæ sint negantes. 7.) Terminus medius non ingrediatur conclusionem; quia juxta principia in conclusione tantum identitas, aut distinctio extremorum inferenda est.

§. 37. Omnes quidem syllogismi compositi ad simplices reduci possunt, & sic eorum veritas juxta dicta examinari; atq; facilior est via per principia illis specialia. Nititur autem 1.) syllogismus hypotheticus hisce regulis fundatis in principio rationis sufficientis, quod hoc effatum: *Nihil est sine ratione sufficiente*, constituit. a.) *Adfirmato antecedente in minore, si id sufficientem consequentis rationem contineat; adfirmatur etiam in conclusione consequens ipsum.* b.) *Si conditio in antecedente expressa unica sit ratio consequentis; tum negato antecedente etiam negari potest consequens.* c.) *Quum sublato rationato etiam tollatur ratio; hinc negato consequente etiam antecedens negandum est.* d.) *Si unica ratio possibilis sit, cur consequens verum esse possit; adfirmato consequente etiam ipsum antecedens adfirmandum est.* 2.) Disjunctivus pro fundamento suarum regularum hoc effatum: *idem non potest simul esse, & non esse*, habet, quod *Principium contradictionis*, *der Grundsatz des Widerspruches*, dicitur. Hinc a.) *Adfirmato in minore membro uno cetera neganda sunt.* b.) *Uno membro in minore negato, si tantum duo sint; alterum in conclusione simpliciter adfirmandum est; si contradictorie, non autem contrarie opponantur: si plura vero; reliqua sub disjunctione adfirmanda.*

§. 38. Enthymemata reducuntur ad syllogismos addita ea, quæ omissa est, præmissa, & sic examinatorum veritas aut falsitas patebit.

§. 39. a.) *Dilemmata vera erunt, si membra primæ propositionis erunt complete & perfecte disjunctiva, & de cetero dicta in definitione observentur.* b.) *Sorites erit verus, si omnes syllogismi simplices, in quibus resolvatur, crisin sustineant.* Hinc 1.) *omnes præmissæ præter primam debent esse universales.* 2.) *Prima propositio nunquam negativa esse potest.* Reliqui abundantes speciale nihil habent, quod non in doctrina de propositionibus, & syllogismis simplicibus expeditum jam sit.

§. 40. Certitudini & Claritati syllogismorum acquirendæ aut efficiendæ corollariæ ex jam datis de conceptibus regulæ intervniunt.

PARS PRACTICA.

CAPUT I.

De cognitione per Experientiam.

ARTICULUS I.

*De cognitione per Experientiam secundum
se spectata.*

§. 41.

Cognitionem per sensus ortam supra §. 6. Experientiam diximus: objecta, quorum cognitionem per sensus adquirimus, sunt vel menti nostræ *interna*, vel *externa*; inde duplex sensuum & experientiæ denominatio: instrumenta enim ea, per quæ mutationes præsentis quidem nobis, sed menti nostræ externas percipimus, *sensus* vocantur *externi*, die äußern Sinne; facultas autem mentis nostræ, qua ista mutationum sui ipsius præsentium sibi conscia est, *sensus intimus*, das Selbstgefühl, adpellatur. Utraque hæc experientia vel *stricta*, unmittelbare, vel *lata*, mittelbare, est; prior cognitio immediate per sensus, posterior vero mediate per eos orta dicitur. Qui experientiam latam pro stricta habet, *vitium subreptionis*, ein Erschleichungsfehler, committit; utraque conjuncta, seu cognitio per sensus orta, & per rationem meditando perfecta *connubium rationis & experientiæ*, Verschwisterung der Vernunft und Erfahrung, nominatur. Si per experientiam cognoscenda ex ratione, per rationem vero cognoscenda ex ipsa velis cognoscere

scere experientia, *rationis & experientiae confusio*,
 Vermischung der Vernunft und Erfahrung, oritur.

§. 42. Objecta experientiae externae strictae sunt omnia ea, quae immediate per sensus externos cognosci possunt (*ex conceptu experientiae strictae*): hinc tantum sunt praesentia, quae agere in sensus valent, ideoque existunt, & singularia sunt seu individua: illorum proinde conceptus, *intuitivus & idea* est.

§. 12. Vitium ergo subreptionis committunt, qui per experientiam strictam se putant experiri negationes, praeterita, futura, universalia, rerum nexus, causas, essentiam, simplicia corporum elementa, viresque primitivas: §§. 3. 6. 8. 12. Ex ratione contraria cognoscuntur per experientiam strictam modi & relationes §. 3. Unde etiam intelligere datur, Iudicia per experientiam strictam formanda esse *intuitiva*, non vero discursiva. §. 29.

§. 43. In experientia externa lata semper duo conveniunt, cognitio videlicet per sensus orta, & per rationem meditando perfecta; datur ergo in quavis experientia lata connubium rationis & experientiae. §. 41. Hinc 1) quum per experientiam strictam positivas rerum notas cognosco, & repugnantia eidem enti inesse nequeunt (*per principium contradictionis ex Ontologia*) ope rationis bene concludo, negativas earum abesse; quare per experientiam latam iudicia negativa formari possunt. 2) Quum ex multiplicatis experientiis certi esse possumus, no-
 tam

tam aliquam enti constanter inesse; notæ autem constantes necessariae sunt, eæque vel essentielles, vel adtributa; per experientiam latius dictam notæ constantes, essentialia, & adtributa cognosci possunt. 3) Quum notæ necessariae, essentielles, adtributa insint toti generi, aut speciei; ex §. 12. notionem exhibent: per experientiam igitur latam notionem cognosci possunt. 4) Ope notionum judicia communia, universalia formari possunt. §. 27. hinc per experientiam latam judicia communia, universalia formari possunt. 5) Si posito A semper & constanter sequitur B; bene concludo illud esse principium existentiae ipsius; principium autem existentiae ex §. 8. est causa rei; ergo ope experientiae latae ac legitime institutae rerum causas detegere possum: idque praesertim in casibus iis, in quibus certus sum, A ejusmodi non posito nunquam secutum fuisse B. Sola enim duorum coexistentia, aut successio infallibile non est causae cognoscendae medium, ut patet in Cometis & bello sibi coexistentibus, aut succedentibus. Ex dictis haecenus de experientia externa lata satis patet, fecundiores hanc esse strictas ad cognitiones nostras amplificandas §. 7.

§. 44. Objecta experientiae internae seu intimae sunt omnes mutationes mentis nostrae, §. 41. ipsi praesentes: puta perceptiones adpetitionum & averstationum ac cogitationum nostrarum. Experientia igitur stricta intima tantum mutationes praesentes neque futuras, aut praeteritas, sed tantum, menti nostrae internas, mentis-

que ipsius ac sensus intimi existentiam, non vero naturam singularum, nisi adfectio hæc fuerit ipsius mentis nostræ, experimur. Mentis autem nostræ rem sensam propius cognoscendi conatu, seu *ad- zentione*, *Aufmerksamkeit*, eaque in singulas objecti partes seu notas directæ, & sic sub nomine *reflexio- nis*, *Ueberdenken*, Philosophis cognita, ea ipsa, quæ per sensum intimum percepimus, meditari pro- fundius, amplificare latius, & inde ditare cogni- tionem nostram uberius possumus.

§. 45. Instrumenta experiendi sunt sensus. §. 6. iique, si de externis sermo est, vel *liberi*, vel *armati*. Naturaliter enim sensus nostri ita dispositi sunt, ut tantum ad determinatam distantiam ob- jectorum in se actiones recipere valeant. Determinata ista distantia *sphæra activitatis*, *der Wirkungskreis*, illorum audit. Quamprimum objectum extra hanc sphæram positum fuerit, aut omnino, aut saltem non ita sensiliter in organa sensoria aget, indeque illegitima, quæ pro intuitivis non raro venditan- tur, judicia originem trahunt. Ars igitur naturæ subveniens varia excogitavit instrumenta, quibus hæc activitatis Sphæra ampliaretur. Sic pro remo- tis nimium objectis *Tubi optici*, *die Sehröhre*, *vitra optica*, *Ferngläser*, oculis; & *acustici*, *Sprachröhre*, auribus; pro exilioribus autem *microscopia*, *Ver- gröserungsgläser*, multum conferunt subsidii; ob- scuriore loco posita adhibito lumine clarescunt.

§. 46. Media experiendi sunt vel *observationes*, *Beobachtungen*; vel *experimenta*, *Versuche*. Est autem observatio cognitio phænomeni sine opera nostra existentis: Experimentum contra cognitio phænomeni nostra demum opera contingentis. Quum igitur *ars inveniendi* græce, *εὐριστική*, Erfindungskunst, sit dexteritas eruendi veritates incognitas ex cognitis; patet artem *inveniendi sensualem*, die sinnliche Erfindungskunst, esse eam dexteritatem, qua veritates incognitæ ex cognitis per observationes & experientiam eruuntur.

§. 47. Cautelæ in experiendo adhibendæ sunt 1) *ex parte sensuum*, a) ut nullo vitio laborent. b) ut sensus objecto respondens, & si plures necessarii fuerint, omnes ii adplicentur. Sensus nostros nullo laborare vitio, & eorundem partim inter se, partim cum aliorum iisdem sensibus utentium consensu patet. 2) *Ratione objecti*; ut illud in debita activitatis sphaera §. 45. collocetur. Hanc quilibet pro varietate organorum ab experientia discere debet. 3) *Ratione medii*, in Ansehung des Zwischengegenstandes, ut istud sit uniforme. 4) *Ratione mentis nostræ*, ut ipsa necessariam adtentionem ad objectorum externorum impressiones adhibeat.

§. 48. Media hanc adtentionem excitandi & conservandi sunt a) Animus de utilitate ac præstantia objecti cognoscendi, de ipsius cognitionis pretio, de necessitate adtentionis ad hanc acquirendam

convictus sit. b) Ne ipsa adtentionis difficultas deterreat; a facilioribus ordiendum, & his bene cognitis ad difficiliora paulatim progrediendum est. c) Tempus adtentioni eligendum est illud, quo mens ab adfectibus placida, aliisque libera fuerit cogitationibus. d) Locus inquiretur ab omni, quantum potest, strepitu ac turba vacuus. e) Quo vero melius inchoata semel adtentio conservari possit, 1) in longiore ejus exercitio, nisi animus jam ad meditandum fuerit obfirmatus, non nunquam interponenda mora est. 2) Utilitatis & præstantiæ ex adtentione repetendarum memoria refricanda. 3) Quin animus ab adtentione aut in — aut extensiore jam defatigatus ad objecta leviora, vel jucundiora non raro avocandus est. Ut enim & excite- tur, & conservetur adtentio; opus est, ut possi- mus & velimus adtendere, & adtentionem conti- nuare. Sed velle præstat cognitio bonitatis ex illa repetendæ, posse facit objectum viribus æquale, ju- sto tempore & loco adsumptum.

§. 49. Modi per experientiam latius dictam nostram ditanti cognitionem sequentibus problema- tis patefcent.

I. *Distinctum rei conceptum* adquirimus, a) for- mando clarum seu experiendo rem ipsam. b) Ad- tentionem successive in ea dirigendo, quæ in eo detegi possunt, & adnitendo, ut eorum pariter cla- rum

rum adquiramus conceptum. Conceptus enim distinctus ex §. 7. habetur; si præter objectum etiam illius notas discernimus. Quodsi ergo sic pergere abstrahendo volueris, notionem distinctam, immo etiam adæquatam obtinebis, §. eodem. Facilis inde definitionum condendarum modus §. 18.

II. *Causam rei, immo causarum plurium influxum per experientiam* deteges, si sedulo ad objectum attenderis, antequam, & dum mutationem patitur; & si mutatio ista tum primum, & non prius accidat, ac si hoc alterum illi junctum, adplicatumque fuerit; hoc ipsum alterum illius causa putanda est. §. 43. Si plures vero causæ fuerint, cujuslibet influxum determinabis, 1.) si singulas causas discernas. 2.) Quid quævis præstet, singulari experimento examines. 3.) Quid binæ, & binæ: & sic semper addendo cujuslibet in totum effectum determinare influxum poteris.

III. *Propositiones universales*, adeoque etiam demonstrandi principia ope experientiæ latius dictæ, obtinentur, si juxta problema I. notionem rei formaverimus, ejusque notas singulas de ea tanquam subiecto adfirmemus, repugnanter disjunctas negemus. §. 27. & 43.

ARTICULUS II

De Perfectione Experientiæ.

§. 50. Quum veritas logica ex §. 7. detur, si adsit conformitas cognitionis nostræ cum illius ob-

jecto; patet omnem cognitionem per experientiam esse veram, si omnia, quæ §§. superioribus requisivimus, ab experturo fuerint observata. Sensus nostri profecto nuntii sunt fideles, qui omnes impressiones in se factas referunt; & vitium duntaxat subreptionis, aut vel in judicando, vel in ratiocinando præcipitantia causæ sunt erroris, si aliquid falso pro experientia habeamus, aut falsa ex vera experientia corollaria deducamus.

§. 51. Veritas hæc in quavis experientia legitima clare, immo etiam distincte cognosci a nobis potest; si ea, quæ §. 49. dicta sunt, observare licuerit. Omnem cognitionem per experientiam de se claram esse, ex ipso cognitionis §. 4. conceptu patet.

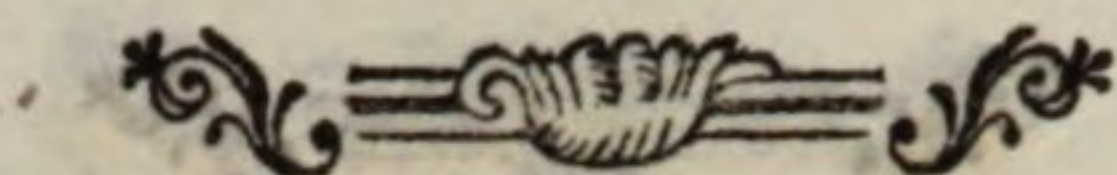
§. 52. Certitudo experientiæ habetur, si cognitionis nostræ per sensus factæ veritatem ita clare cognoscamus, ut omnis erroris formido mente nostra excludatur. §. 7. Si isthæc mentis nostræ securitas ex legibus entium agendi physicis oriatur; certitudo physica: si ex distincta rei cognitione; absoluta dicitur. Certitudinem hanc ultimam circa objecta experientiæ intimæ dari convincimur 1) ex ipsa, quam sentimus inclinatione constante ad adfensum præsentia objectorum illius dandum, quoties eam exhibet sensus intimus. 2) Quia si abessent objecta sensus intimi, & tamen perciperentur, haberi posset perceptio sine objecto immediato, adeoque etiam perceptio nihili. 3) Quia, si etiam vel
in

in unico casu Deus posset facere, ut videremur nobis percipere intime; licet revera nullam haberemus perceptionem: pro nullo in futurum casu certi essemus, adeoque errori ineluctabili expositi ab ipso Deo, quod certe contra infinitam ipsius sapientiam & providentiam foret.

§. 53. De certitudine cognitionis per sensus externos acquisitæ plura sunt dicenda ob sectam inter Philosophos eam, quæ unicam duntaxat in mundo substantiam dari, defendebat, cujus adseclæ ideo *Monistæ* adpellati fuere: inter hos monistas alii materiam tantum, spiritus alii hanc substantiam esse voluerunt: interque ultimos alii solius animæ suæ existentiam sibi certam adferebant; inde *Egoistæ* dicti: alii præter animæ suæ etiam aliorum spirituum finitorum existentiam concedebant; inde *Pluralistæ* nuncupati. Tam *Egoistæ*, quam *Pluralistæ* corporum existentiam inficiabantur, non tamen negabant, nos eodem modo adfici, quasi existerent corpora, nosque actione illorum in organa sensoria putatitia varios conceptus acquireremus: illorum tamen omnium conceptuum rationem aut in ipsa anima, aut in ente quodam spirituali ab anima distincto quærendam esse, statuebant.

§. 54. Contra hanc sententiam plurima faciunt. Nam 1) Mentem nostram conceptuum, quos intuitivos dicimus, rationem non esse, ex eo conficitur; quia nec libere illos, nec necessario efficere potest. Si enim efficeret libere, ergo tantum ju-

cundos, eosque, quodocunque vellet: nunquam vero doloriferos efficeret; sed hos, quodocunque liberet, avertere & abigere posset. Contrarium autem experientia docet. Si vero necessario efficeret, quomodo salva confisteret mentis nostræ libertas, cuilibet ex sensu intimo certa, & uberioribus in Metaphysica rationibus vindicanda? 2) Conceptus isti, quos ab actione corporum provenire dicimus, res tam stupendas, & tam admirabili inter se Connexas ordine repræsentant; ut, si re ipsa existant, non, nisi a summa potentia effici potuerit: Pronum ergo est, mentem nostram, ut excogitare eas valeat, sapientia infinita pollere debere; de cujus autem contrario in dies singulos, ipso sensu intimo teste convincimur. 3) Nec spiritum ab anima nostra distinctum horum esse conceptum rationem, ex dictis liquet: pariter enim ille infinita sapientia gaudere deberet. Quum autem præter Deum non alius spiritus sit infinite sapiens; Deus illorum auctor foret: & quidem stante naturali hominum omnium, ad præsentiam talium conceptuum corporum quoque præsentiam inferendi, inclinatione; quod quam absurdum sit, nemo sanus non videt. 4) Illud profecto certissimum est habendum, cujus sublata certitudine præcipua religionis naturalis officia, pietas in parentes amor erga patriam, commiseratio erga pauperes, gratus erga benefactores animus, voluntas mandatis Principum obsequiosa, societatis vincula, bonæ artes, scientiæ perplures, & præcipuus vitæ usus
aliud

aliud nihil forent, nisi ludicrum quiddam & joculare: sed hoc fore, nisi ratio sufficiens existentiae dictorum conceptuum esset in ipsis corporibus, cui-libet adtente consideranti patet.

* Sunt, qui omnem cum idealistis litem ad Logomachiam reduci putant; quum Idealistæ in omnibus suis actionibus sese eodem gerant modo, ac ipsi nos, qui corporum extra nos existentiam admittimus. Quare litem hanc sequenti ratiocinio sunt composituri: Omnes homines per $\tau\omicron$ esse, durch das Sein, nihil aliud intelligunt, quam aliquid sibi in sano naturæ statu constitutis constanter sic adparere, videri, scheinen. Ut ergo usui loquendi communi conformiter loquamini, corpora isthæc, quæ vobis constanter adparent, videntur, *esse* pariter dicatis oportet; ut adparentiam saltem constantem a quacunque alia discriminetis. Fateor ego, quod naturali quadam propensione ducti ea omnia, quæ constanter nobis adparent, *esse* dicamus: sed per *hoc esse* non intelligimus meram adparentiam; sed ex constanti ista adparentia ipsam actualem & realem existentiam inferimus. Hinc, meo quidem iudicio, juxta hoc argumentum concedere Idealista posset, *corpora esse*, & tamen sub isto significato intelligere, *ea tantum sic videri*; adeoque lis in verbis, & non in re ipsa sublata foret. Interim supposita Dei existentia, qui inaniter deludere naturaliter ad sic judicandum inclinatos nequeat, vim huic argumento non abnego.

§. 55. Ex rationibus adlatis sufficienter intelligitur; 1.) Existere corpora in genere. 2.) Existere corpora determinata constanter nobis adparentia. 3.) Existere etiam corpora determinata subinde saltem adparentia. Atque circa duo priora judicia certi sumus certitudine *absoluta*, seu, ut dicunt, *metaphysica*: circa posterius vero ita certi sumus, ut secundum leges entium agendi phyficas falli nunquam possimus: Corpora igitur & hæc subinde tantum adparentia vere judicamus existere, si factas inde in Organa sensoria impressiones legitime animadvertimus; nisi eventu quodam extraordinario & in naturæ sibi relictæ viribus rationem sufficientem existentia suæ non habente Deus abesse faciat, h. e. nisi miraculum perpetret: cujus possibilitatem in Cosmologia ita vindicabimus; ut simul ostensuri simus, Deum istud nonnisi ex fine infinita sua sapientia digno perpetrare posse, atque hoc ipso in casu, ne propensio naturalis mentibus humanis ab eo indita inutilis foret, indicium quoddam humano intellectui cognoscibile adesse simul debere, sanæ rationi quam maxime consentaneum videtur.

§. 56. *Qualitas* in genere est, complexus determinationum entis. §. 30. *Qualitas* ergo corporum est, complexus determinationum corporibus convenientium. Hæ possunt esse *absolutæ*, den Körper an und vor sich betrachtet zukommende; vel *relativæ*; verhältnißmäßige: quæ corporibus spectata præcise indole illorum interna conveniunt, priorum; quæ præ-

præsentibus organorum mutationibus respondent, posteriorum nomine veniunt. De existentia qualitatum relativarum æque certi sumus, sicut de existentia corporum; quia mutationem in sensus inducunt, cujus tantum ipsæ ratio esse possunt. §. 54. De natura autem harum qualitatum æque tam parum sensus testantur, ac de ipsa natura corporum. De qualitatibus corporum absolutis pronuntiare tantum possumus ex communi eorum, qui organis sanis utuntur, consensu. De adfectionibus corporum, quæ per se non adficiunt sensus, sed tantum per qualitates sensiles a nobis cognoscuntur, puta: *de magnitudine, figura, distantia, motu, quiete corporum* caute, & non, nisi adhibito rationis suffragio pronuntian- dum esse, patet ex tabulis regionum, præliorum, conventuum celebrium, navigationibus &c.

§. 57. In omni demonstratione debet intercedere nexus inter ea, *quæ*; & inter ea, *unde* demonstrantur: quum ergo existentiam corporum ex ipsis, quos de illis habemus, conceptibus demonstramus; peti a nobis jure potest, ut qualis inter ea nexus sit, adcuratius ostendamus. Nexus quidem inter corporum existentiam & conceptus intuitivos intrinsecus non datur; quia alias absolute fieri non posset, ut stante ejusmodi conceptu, quem putamus intuitivum, in casu particulari non existeret corpus, cujus actione ortus creditur ejusmodi conceptus: adeoque miraculum nullum foret possibile. Datur tamen nexus hypotheticus; vi cujus
stante

stante naturali illa a conceptibus intuitivis ad præsentiā corporum concludendi propensione, quam singulis vicibus sensu intimo in nobis experimur, ipsa corporum existentia & actio ratio esse debet horum conceptuum.

Adpendix de sensu naturæ communi.

§. 58. *Sensum naturæ communem*, das allgemeine Menschengefühl, vocant Philosophi, propensionem illam omnibus hominibus naturalem ad adferendas certas quasdam veritates nec distincte, nec ex institutione quadam cognitās: species est *instinctus naturalis*, Naturtrieb, qui est impulsus naturæ tam ad actus intellectus, quam ad actus appetitus stimulans; sensus autem communis tantum intellectum respicit. *Persuasiones naturales*, natürliches Daseinhalten, seu judicia huic naturali inclinationi conformia pro veris habita, se ad sensum communem, uti actus ad illius ponendi facultatem habent. Præsertim autem hic communis naturæ sensus a *sensu vulgi*, seu finistris de re quapiam judiciis, & *Doctorum opinionibus* discriminandus est. Circa hunc communem naturæ sensum quæri potest, 1) an existat 2) an sit propensio quædam naturalis *primitiva*, Urtrieb, aut *derivativa*, ein abgeleiteteter: *simplex*, aut *compositus*. 3) Quam ille certitudinem pariat. De prima quæstione ex ipso sensu intimo & argumento inde per reflexionem ducto: ex populorum historiis: & si Dei existentiam admiseris, ex infinita ipsius sapientia & providentia certi sumus. Altera
non

non Logices, sed Philosophiæ Practicæ, aut Psycho-
logiæ foro debetur. Tertia facile ex eo, quod aut
natura, aut Deus nihil possint indere hominum men-
tibus frustra, & ex ipsius, adquam a sensu communi
inclinamur, veritatis momento resolvenda.

C A P U T II.

De Cognitione per Rationem.

ARTICULUS I.

De cognitione per rationem secundum se spectata.

§. 59.

Quod continet rationem alterius, ejus *Principium*:
cujus vero ratio in altero continetur, *Princi-*
piatum dicitur §. 1. *Nexus* est relatio illa mutua, quæ
inter duo intercedit. §. 6. Inter Principia igitur &
principiata nexus intercedit. Facultas, rerum ne-
xum perspiciendi, *Ratio* adpellatur. §. 6. Qui ergo
principiata ex principiis cognoscit, cognitionem per
rationem adquisivit. Diverfa est hæc cognitio a co-
gnitione per experientiam & testimonium *ex natu-*
ra rei: sed cognitio per experientiam habetur per
sensus, cognitio per testimonium habetur ex teste
mediantibus sensibus, ergo per aliquid rei, quæ co-
gnoscitur, externum: hinc cognitio per rationem
habetur ab aliquo, quod rei internum est. Princi-
pia igitur, ex quibus ope rationis res cognoscatur
ex

ex ipsius rei internis determinationibus, & quidem vel essentialibus, vel adtributis repetenda sunt. §§. 3. & 18. Essentialia sunt notæ omnium primæ, & rationes, cur reliquæ aut insint actu, aut saltem inesse possint. Hinc cognitio per rationem bene vocatur *cognitio a priori*, seu talis quæ ex ipsius rei determinationibus internis obtinetur, vel, ut plerumque dicitur: cujus præmissarum nulla immediate est experientia. Ex ipso conceptu *cognitionis philosophicæ*, quæ est cognitio rationum rei, patet cognitionem a priori vere esse philosophicam. Essentialia exhibentur in legitimis definitionibus; fontes igitur principiorum sunt legitimæ definitiones: ut vero cognoscatur, an legitimæ hæ sint; examinandæ sunt juxta datas §§. 18. & 19. regulas, ac spectandum præcipue, num falforum rationatorum non sint rationes aut num ex repugnanter disjunctis hujus definitionis vera duntaxat deduci possint: in utroque enim casu definitiones falsæ forent. Praxis hæc potissimum exercenda in definitionibus ab aliis propositis.

§. 60. Ratio mentem nostram determinans, cur cognitionem suam pro vera habeat, ex §. 7. dicitur *criterium*, seu *character veritatis*. Ratio ista vel in ipso cognitionis objecto contenta est, vel non: prior *in* —; posterior *externum* est criterium. Criterium externum semper vel sensatio, vel testimonium; internum, ipsæ rei notæ, & deducta ex his principia sunt §. *præced.*

§. 61. Hisce præsuppositis facillimum est objecta per rationem cognoscenda determinare. Sunt autem 1) Essentialia & adtributa, 2) judicia communia & universalia; non vero modi, relationes, aut judicia singularia: priora enim vel ex ipsis notis rei internis nexuve earundem aut principiis inde deductis; non vero sic posteriora cognosci possunt. Conf. §§. 1. 3. 18. 19. 27.

§. 62. *Ars inveniendi rationalis*, die Erfindungskunst durch die Vernunft, ex §. 46. est dexteritas eruendi veritates incognitas ex cognitis per rationem. Modus partim ex jam dictis, partim ex resolutione sequentium problematum patebit.

I. *Datis notionibus specierum invenire notionem generis.* 1) Retine notas speciebus omnibus communes 2) rejice uni tantum, vel alteri proprias; & sic problema solvisti. Specierum enim similitudo genus est §. 12. Eodem modo genera superiora detegere poteris §. eodem.

II. *Data definitione generis invenire notiones specierum.* Adde tot notas, quod sine contradictione addi possunt, hæque erunt totidem differentia, adeoque totidem species fistent. Conf. §§. 20 & 21.

III. *Data unius speciei notione invenire notionem alterius.* Libera hanc notionem a determinationibus, quibus rejectis ceteræ salvæ persistunt, & sic rursus habes notionem generis, ac juxta praxin sub N. II. datam reliqua facile præstabis.

IV. *Ex definitionibus eruere axiomata.* 1) Sume definitum pro subiecto, & jam notas generis, jam differentiae prædicati instar adde. E. g. sit hæc definitio legis: *Lex est decretum superioris obligans subditos.* Ex hac definitione juxta praxin datam sequentia axiomata elicies: *Lex est decretum: Lex obligat: Lex supponit superiorem: Lex fertur inferiori.* 2) Aut totam definitionem converte: e. g. *Quidquid est decretum superioris, est Lex.* Aut propositionibus affirmativis ex definitione proxime deductis substitue negativas æquipollentes: e. g. *Quando non adest decretum superioris, non adest Lex. Ubicunque non est superior, lex non habet locum. Ubi nulla lex, ibi nulla obligatio: &c.* Conf. §. 29.

V. *Postulata ex definitionibus formare.* Eodem modo progredere sicut in resolutione prioris problematis dictum est, & quæ deinde ad praxin faciunt, tanquam agenda, aut omittenda exprime. E. g. ex data prius legis definitione postulata sequentia fluent: *Si subditos tuos velis obligare, fer illis legem: noli alienis subditis legem ferre: si obligationem subditis tollere volueris; tolle legem &c.* Conf. §. 29.

VI. *Theoremata & Problemata formare.* Ex demonstrationibus erue demonstratum, & ex resolutionibus resolutum: prius dabit theorema; posterius problema §. 29.

VII. *Data notione imaginaria invenire realem.* 1) Adsume id, cui, quod in notione imaginaria fictum ac metaphoricum est proprie convenit: inquire

quire in rationem convenientiæ. 2) Ex ratione inventa rejice specifica, retine generalia, atque ex iis medium comparationis effice. 3) Medium applica notioni imaginariæ; & ex ea realem efficies. *Sic ager dicitur fœcundus; quia ex seminibus sibi commissis copiosas fruges profert, adeoque ex rationibus rationata prius incognita: Ingenium igitur fœcundum dices, quod ex principiis veritates incognitas plures deducendi, dexteritate pollet.*

* De utilitate hujus problematis nunquam fortius convictus sum; quam quum in defensione quadam theologica Bruchsalæ, Præside Plurimum Reverendo & Clarissimo D. Brandmayer, habita, Candidatorum miram in eruendo vero ac literalis scripturæ sacre sensu ex metaphoricis locutionibus dexteritatem coram audire & mirari licuit.

ARTICULUS II.

De perfectione cognitionis per rationem.

§. 63. Notionibus non raro deceptricibus deludimur, & latentem in iis contradictionem non advertentes principia inde eruimus ut falsa ipsamet, sic falforum quoque rationatorum rationes. Ante omnia ergo adnitendum est, ut conceptus *interne* & *logice* veros habeamus, principia & judicia ex iis deducta rebus pariter ipsis sint conformia: ac denique ratiocinia tum singula, tum omnia, quibus demonstratio conficitur, vere & legitime sint con-

nexa. Sic enim conformitas cognitionis nostræ cum objecto, adeoque veritas habebitur, prima cognitionis nostræ per rationem perfectio. Si enim vera non est, cognitio non est; sed esse duntaxat adparet.

§. 64. Veritatem cognoscendam admodum promovet, aut stabilit claritas, & distinctio cognitionis §. 7. Cognitionem autem nostram distinctam reddemus ope potissimum abstractionis, qua notam quamvis seorsim a ceteris cogitemus, seorsim cogitatas successive jungamus, quam quælibet ad alteram relationem habeat, perscrutemur, & denique, per quam præcise notam a rebus aliis sibi proxime similibus discriminetur. Sic singillatim rei notas & rem ipsam clare cognoscemus, ac præterea, ne notio fiat abundans, cavebimus.

§. 65. Distincta ejusmodi cognitio *evidentiam*, *Augenscheinlichkeit*, gignit. Hanc Philosophi in *mediatam*, & *immediatam* dividunt. Posterior habetur, quando sufficientia veritatis criteria immediate in re cognosco; prior autem vocatur, ad quam certa & legitima principia, ex quibus deducatur, prærequiruntur. Legitima veritatis ex principiis certis deductio, *Demonstratio*, ein *Beweis*, est. §. 9. Differt a *Probatione*, *Wahrscheinlichmachung*, tanquam species a suo genere: Est autem hæc, actio, qua probationi aliquid additur hoc fine, ut certa fiat. Si præter eam adhuc aliquid requiratur ad cer-

certitudinem conclusionis, *insufficiens*, aut *probatio simpliciter*; in casu opposito *sufficiens* & *demonstratio* est. Hinc probatio insufficientis probabilitatem; sufficiens certitudinem gignit. §§. 7. & 9. eamque vel metaphysicam, vel physicam, vel moralem. §. 9. Varie demonstratio dividitur. a) *Ratione effectus*, & *qualitate principiorum* alia est 1) *in sensu latiore*, im weiteren Verstande, quæ sufficit ad certitudinem quamcunque ex principiis cognoscendam. 2) Alia *in sensu strictiore*, im engeren Verstande, quæ sufficit ad certitudinem conclusionis ex principiis metaphysicis cognoscendam. 3) Alia *in sensu strictissimo*, im engsten Verstande, quæ sufficit ad conclusionis certitudinem ex præmissis, quarum nulla immediata est experientia cognoscendam. Demonstratio igitur in sensu lato eadem est cum demonstratione simpliciter tali. b) *Ratione nexus inter principia & principjata*, qui 1) si integer exhibetur nullo omisso principio, *consummata*, ein vollendeter; 2) si aliquod principiorum ad nexum requisitorum subintelligatur, *non consummata*, ein unvollendeter Beweis, dicitur. Quare omnis demonstratio per syllogismum, consummata, per Enthymema non consummata est. c) *Ratione compositionis*. 1) Alia est simplex, quæ unica argumentatione absolvitur; 2) alia composita, quæ pluribus constat; eaque vel a) *completa*, ein vollständiger, si prosyllogismorum nullus omittatur: vel b) *incompleta*, unvollständiger, si prosyllogismorum aliquis, cujus tamen defectus certitudini acquirendæ non obstat, omittatur.

d) *Ratione modi* vel ex absurdis oppositi sequelis certitudinem cognitionis efficit; & tunc demonstratio *apogogica* seu *indirecta*, ein Beweis durch Umwege, nominatur: vel ex notione subjecti aut prædicati distinctam facit veritatis cognitionem, & *directa*, seu *ostensiva*, ein gerader Beweis, adpellatur: hæc que rursus vel *analytica*, ein zergliedernder, vel *synthetica*, ein umfassender Beweis, est: prior a principiatis ad principia ascendit; posterior a principiis ad principiata descendit.

Modus efficiendi priorem sequens est. 1) In dato theoremate adcuratas subjecti & prædicati definitiones efforma. 2) Notæ utriusque, quoad fieri potest, in simplices resolvantur. 3) Axiomata & postulata extrahantur. 4) Definitionem prædicati, vel aliquod ejus axioma majoris loco sume; & pro minore subjectum theorematis dati subsume; ut fiat syllogismus, in cujus conclusione theorema datum inferatur. 5) Quum minor subsumpta probatione indigeat; eodem modo & illam demonstra: usque dum ultimi syllogismi minor, aut ipsa subjecti definitio, aut axioma quoddam sit. E. g. sit datum theorema hoc. *Qui alium scienter perversa docet dogmata, in jus naturæ peccat.* a) Adcuratæ prædicati definitiones erunt hæ: *Lex* est decretum superioris obligans subditos: *Lex naturalis*, *Lex æterna Dei* per rationem homini manifestata: *jus naturæ*, complexus legum naturalium. *Peccatum* est actio alicui legi cognitæ contraria; & *peccatum in jus naturæ*,

turæ, actio alicui legi naturali cognitæ contraria. Inde sequens axioma: *Quicumque scienter ponit actionem legi alicui naturali contrariam, in jus naturæ peccat.*

b) Notarum subiecti definitiones. *Docere* est alteri vel veras, vel adparentes rationes proponere, ex quibus ipse cognoscat, aut saltem putet se cognoscere, propositionem prolatam esse veram. *Perversum dogma* est, propositio falsa connexa cum corruptela morum. Inde axioma: *Quicumque alterum docet perversum dogma, docet falsum connexum cum corruptela morum.*

c) Fiat resolutio ulterior, ut adpareant proximius connexa cum prædicato aut subiecto theorematis: inde emergunt sequentes propositiones partim definitiones, partim axiomata: a) *Falsum adprehensum ut verum est error.* b) *Error est imperfectio intellectus.* c) *Error connexus cum corruptela morum est imperfectio, plures & graves imperfectiones post se trahens.* d) *Qui alteri adfert imperfectionem, statum illius reddit imperfectum.* d) Inquiratur denique in legem naturæ, quæ prohibeat, ne statum alterius imperfectum reddamus, & est hæc: *Neminem læde;* ex qua sequens axioma fluit: *Actio, qua alterius status redditur imperfectior, est contra aliquam I. N. legem.* Hisce præsuppositis

juxta regulam datam sic conficienda demonstratio est. Quicumque ponit actionem legi cuidam naturali contrariam, in jus naturæ peccat; qui alium perversa docet dogmata, ponit actionem legi alicui naturali contrariam; ergo talis in jus naturæ peccat. P. m. ille ponit actionem legi alicui naturali contrariam, qui alterius statum reddit imperfectio-

rem; qui alterum perversa docet dogmata, statum illius reddit imperfectiorem: ergo ponit actionem legi alicui naturali contrariam. P. m. ille statum alterius reddit imperfectiorem, qui illi adfert imperfectionem; qui alterum docet perversa dogmata, illi adfert imperfectionem, ergo statum illius reddit imperfectiorem. P. m. Qui alterum perversa docet dogmata, docet errores connexos cum corruptela morum; qui docet errores connexos cum corruptela morum, alteri adfert imperfectionem: ergo qui alterum perversa docet dogmata, illi adfert imperfectionem.

Modus per Synthesin demonstrandi talis est: Vel jam invenisti demonstrationem analyticam, si primum; illam tantum inverte: si alterum; a) juxta datas supra §. 62. regulas axiomata & postulata inveni. b) Sume illorum aliquod pro majore. c) Propositionem ideam aliquam communem cum illo habentem, eamque aut evidentem, aut certam saltem excogita. d) Hanc minorem statue. e) Conclusionem infer, quam rursus tanquam principium pro majore sequentis syllogismi adhibe, & perge eodem modo, sicut antea argumentari, usque dum theorema tuum fuerit ultima conclusio. In praxi subinde tyronibus facilius est, prius invenire demonstrationem analyticam, eamque deinde in syntheticam invertere.

§. 66. Finis demonstrationum est convincere alios. *Convincimus*, überweisen, autem, quando efficimus

ficimus, ut alter cognoscat propositionem aliquam certo esse veram, vel falsam. Patet ex hac definitione de probabilibus convinci neminem posse, hoc est, ut probabilia pro certo veris cognoscat, effici non potest: convinci autem de ipsa probabilitatis præsentia, seu hanc illamve propositionem esse probabilem, potest. Omnis convictio fit per demonstrationem: omnis demonstratio per principia: omne demonstratum principiatum est suorum principiorum, adeoque nexum cum illis habet: qui ergo alterum convicturus est, debet efficere, ut & principia intelligat, & eorum cum principiatum nexum cognoscat. §§. 17 & 47. Non autem intelliget; nisi adtentionem adhibeat convincendus; convicturus igitur adniti debet; ut hanc adtentionem in eo excitet: & foveat. Excitabit autem iisdem, quæ §. 48. adtulimus, mediis eidem adplicatis. Fovebit quam maxime; si adcuratum in demonstrando ordinem observaverit, h. e. si demonstrationes ita sibi invicem succedant, ut una ex altera sequatur. Adcuratas igitur definitiones præfigat: notas earum evolvat: principia, axiomata, postulata extrahat: generaliora & captu facilia præmittat: ut adcurate intelligatur, satagat: specialiora adnectat; & quo nectantur modo, ostendat. Paucis: notarum definitiones conceptibus, quos ingrediuntur præmissas conclusionibus, prosyllogismos episylogismis, i. e. in ratiocinio polysyllogistico syllogismum illum præmittat, in quo propositio quædam est conclusio, quæ ipsa dein alterius præ-

missa est. Sic agendo methodum sequetur philosophicam, scientificam, syntheticam, de rigore mathematicam. An vero hæc scientiis omnibus, etiam iis, quas *positivas* vocant, applicari poterit? Quæstio sane ætate nostra perridicula, ubi passim scientiarum hac methodo pertractatarum compendia habentur, laudantur, leguntur, & alia quævis cramben eandem semper repetentia, antiqua tantum confusione inclita rejiciuntur a quovis emunctioris naris Doctore. Aut num scientiæ quævis *non rationabiliter* pertractandæ? Et cur non liceat sequi in iis *methodum rationis ipsius*? At quid convicturo agendum si omnia principia a se proposita rejiciat convincendus? Aut interest sua, ut convincatur alter; aut non: si posterius; inutiliter non perdat operam: si prius; num & ipse non habeat principia, quæ pro veris agnoscat, exploret: si non habuerit, actum aget, qua demum cunque ratione convicturus. Si protulerit talia; vel vera sunt, vel putatitia: si vera; conetur ex iis veritatem, de qua sit convincendus, deducere: si putatitia; & hæc non negligat, sed & suam inde veritatem stabilire laboret, hac tamen cautela, ut simul ex certis principiis demonstret; ne, posteaquam principia sua falsa fuisse cognoverit alter, veritatem hanc pariter falsam esse, suspicetur. Modus ejusmodi ex principiis adversarii, nulla habita ratione, num vera sint, nec ne, argumentandi vocatur, *argumentum ad hominem*, ein Beweis nach den Grundsätzen des Gegners. Sic agendo convicturus omnes suas partes explevit; nec erit, cur aut fallacias, aut sophismata,
aut

aut circulos in argumentando vitiosos timeat. Fallaciæ enim istæ omnes ex non rite intellecto, aut finistre adplicato verborum sensu oriuntur: & circulus vitiosus erit, si, quod principii loco adsumitur, alia vice principiatum illius ipsius statuatur, cuius antea principium esse venditabatur.

§. 67. Quum *docere* alterum, sit illi rationes proponere, ex quibus cognoscat, propositionem aliquam esse veram; doctio species *convictionis* est; adeoque docens debet omnia ea observare, quæ paulo ante de convicturo diximus. Ac præterea specialiter adnitatur, ut ingenui semper Doctoris munus sustineat, nunquam perversa dogmata alteri, aut rationes adparentes pro veris adferat. Præ omnibus autem inanes logomachias, ac futiles scho- lasticorum altercationes devitet, nilque, quod in vita communi commodo esse nequeat, suæ immisceat doctio, memor illius Senecæ epist. 49. *Eo magis indignor, aliquos ex hoc tempore, quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit, in supervacua maiorem partem erogare.*

§. 68. *Refutare*, *widderlegen*, est demonstra- re falsitatem propositionis, quam alter pro vera habet: propositio cuius falsitas demonstratur, dicitur refutari: species igitur convictionis pariter est *refutatio*, die *Widderlegung*. Propositio vera, quum falsitatis simul, *per princip. contradict.*, capax esse nequeat,

nequeat, refutari non potest; bene tamen *impugnare*, *bestreiten*, *anfechten*, eam aliquis potest ob insufficientem, queis innititur, rationum cognitionem, h. e. potest eam quidem arguere falsitatis, sed hanc nunquam evincere: hoc qui tentat: *impugnator*, dicitur, Adsertum, quod impugnatur, *Thesis*, der Satz, oppositum thesios, *Antithesis*, der Gegensatz, audit. Præter ea, quæ jam de convictione dicta sunt, sequentia observabit impugnaturus aut refutaturus thesin aliquam. 1) Adcurate eam examinet, ut verum illius significatum consequatur; alias a meta aberrabit, & risum movebit aliis. 2) Quid in thesi fixa potissimum impugnare velit, rite determinet; ne in fœdam cum adversario logomachiam incidat. 3) Antithesin suam dilucide exponat; ne sub verborum involucro decipere velle videatur. 4) Argumento stabiliat antithesin suam a principiis certis, si fieri potest, petito, cujus conclusio sit ipsa Antithesis. 5) Præmissas adversario, aut aliis forte dubias eo usque demonstret, usque dum ad indubitata & evidentia principia perveniat. Et sic impugnabit directe; quodsi vero apogogice eam impugnare libuerit, seu ostendere, falsas inde propositiones sequi; caveat potissimum, ne vitium *consequentiarum*, eines unächten Folgenziehers, incurrat: est autem *consequentarius*, qui propositiones falsas ex aliqua, quam alter pro vera venditat, illaturus est, non ingenuo eas impugnandi, sed nocendi potius adversario, ac risui eum exponendi animo. Argumentum ejusmodi, quod continet rationes, queis

queis in aliorum placita odium concitatur, quo opprimantur, vocatur *argumentum ab invidia ductum*, ein *Neidgewebe*. Potiores ejusmodi consequentiariorum artes ex Eusebio Amort, & Joanne Clerico sic exponit Wolfius. *Sententia, quæ impugnatur, male explicatur: confertur cum dogmatibus hominum invisorum: nominibus infamatur invidiosis: momentum questionis exaggeratur: invisi redduntur boni; quod consuetis non utantur vocibus, & loquendi formulis: studiose celantur rationes, quibus sententia impugnata nititur: tacentur incommoda, quibus premitur sententia, quæ defenditur: prætermittuntur ea, quæ invidiam amoliri possent: invidiosæ consequentiæ colliguntur ex eorum sententia, qui impugnantur: malignis premuntur suspicionibus: novitas illis objicitur quasi crimen: consensu hominum potentiorum opprimuntur: miscentur in disceptationibus multa, quæ ad rem nil faciunt; sed quæ invidiæ creandæ apta sunt: in deteriorem partem accipiuntur indifferentia: provocatio fit a peritis iudicibus ad imperitos: denique adversarii quasi immorigeri Magistratibus infamantur.* Quum ille, qui sub prætextu veritatis defendendæ, dissentientes in discrimen famæ, fortunæ, immo vitæ adducere conatur, dicatur *persecutor*, ein *Verfolger*; quid de ejusmodi consequentiaris sit sentiendum, ultro liquet.

§. 69. *Thesin suam defendere, seinen Satz vertheidigen*, est demonstrare, eam ab altero non esse refutatam, aut inique criminationibus fuisse impetitam. Ex ipso rursus conceptu patet, officia defensoris

fenforis sub iis comprehendi, quæ de convicturo adlata sunt. Præter autem jam dicta §. 66. hæc insuper notet. Quando propositio ejus ab adversario vere refutata fuerit; falsitas ipsius est demonstrata, adeoque defendi nequit: insufficiens nihilominus in ejusmodi casu probatio, thesin suam non esse refutatam, *defensionis tentamen*, Versuch einer Vertheidigung, diceretur. Antequam autem quis animo concipiat, se defendere, rationes adversarii probe discutiat; & si probe discussas nil contra se evincere perspexerit, adtendat: num thesin feriant; nec ne: quod si alterum, omnino negligat, aut si aliæ rationes contrarium suaserint, ostendat imbecillitatem, insufficientiam argumentorum, fallacias, & sophismata in iis commissa, amphibologias studio congestas, &c. In omnibus tamen his prudenter cavebit, ne bilem prodat Philosopho indignam.

§. 70. Etiam *disputatio* generales suas leges ex iis, quæ de convincendo datæ sunt, depromit. Est enim hæc, mutua propositionis impugnatio, ac defensio coram facta. Qui thesin ad disputandum proponit, illiusque defensionem suscipit, *respondens vel defendens*; * qui vero thesin impugnat, *opponens*, der Gegner: qui denique respondentis ad angustias redacti partes suscipit *Præses* audit. Finis disputationis cujusdam potest esse varius. Aut enim veritatis indagatio, aut exploratio virium, aut exercitatio, aut deceptio, lucri laudisve ergo intenta. Priores tres debi-

debitos intra cancellos coarcti laude & utilitate non carent: ultima tantum abominatione digna. Modus disputandi est vel *erotematicus seu Socraticus*, die fragende, quæ fit per quæstiones; vel *oratorius*, die rednerische, quo mutuis defenditur, & impugnatur thesis orationibus; vel *ætiologicus*, seu *Platonicus*, die Platonische, si objectioni aut responsioni prælatæ sua statim addatur ratio; vel *Aristotelicus*, seu *syllogisticus*, die schließende Art, ubi per integra ratiocinia disputatio fit. Sed quinam horum melior? Ille, quo veritas pateat magis, & confirmetur fortius, quique & respondentis & opponentis, & auditorum eaptui sit adcommodatior, quem sane putem erotematicum cum syllogistico mixtum; præsertim si sermo fuerit de disputationibus a Candidatis junioribus pro exercitio susceptis. Officia respondentis & opponentis jam satis ex iis liquent, quæ §§. 67, 68, et 69 dicta sunt.

* *Nomen RESPONDENTIS a methodo veterum disputandi erotematica obtinuit. Quæ si hodiedum non tan-ropere negligeretur, præsertim in vero theseos sensu a defendente, ejusque rationibus pacate audiendis; plus profecto utilitatis, & clamoris minus haberent disputationes nostræ, rancidis non raro, ut vocant, dubiis erudito cuivis merito infames: nec hoc more observato, aut iterum introducto eveniret; ut tam opponens, quam respondens inaniter ad clepsydram latrarent.*

CAPUT III.

De cognitione per Testimonium.

ARTICULUS I.

De cognitione per Testimonium secundum se spectata.

§. 71.

Testimonium, das Zeugniß, adsertio facti. §. 6.

Et qui factum adserit, *testis*, ein Zeug, est.

Fides, der Glaube, est adensus alicujus testimonio

datus: hæcque est vel *rationalis*, ein vernünftiger,

quando scilicet adensus datur propter rationes ad

eum sufficientes; vel *caeca*, blinder Glaube, quando

adensus iste datur deficientibus etiam rationibus

sufficientibus. Rationes istæ sunt 1.) si constet no-

bis de scientia testis. 2.) Si *veracitas*, die Wahr-

haftigkeit, seu voluntas adserendi verum cognitum,

ex aliis rationibus dubia non reddatur. Hæc duo

fundamentum præbent fidei, et *auctoritas*, ein An-

sehen, seu excellentia quædam inde testi enascitur.

Communi divisione testimonium in *divinum*, das

göttliche, cujus auctor est ipse Deus; et *humanum*,

das menschliche Zeugniß, cujus homo est auctor, di-

viditur. Ex ipso etiam conceptu palam est, quæ-

nam sint objecta testimonii, sunt videlicet omnes,

& solæ res facti, seu rei per sensus cognoscibilis.

Impropria inde divisio foret testimonii in *dogma-*

ticum, lehrendes, et *historicum*, geschichtliches Zeugniß,

quorum primum de veritate dogmatum, seu propo-

sitio-

sitionum vniuersalium, aut communium; alterum de factis testaretur. Unde nulla testium in dogmaticis auctoritas; & præcise tantum valent, quantum ratio ab illis adducta. Ad casus proinde singulares, & res contingentes adplicabile tantum est testimonium; si character sit veritatis, qui erit, si debitis vestitum dotibus fuerit, ut supra jam diximus §. 59. rei ipsi externus. Conferatur Doctrina de Experientia lata; & huc adplicetur.

ARTICULUS II.

De perfectione cognitionis per testimonium.

§. 72. Cognitio per testimonium humanum vera est; si testimonium ipsum verum fuerit; & si verum illius sensum fuerimus adsecuti: Ad determinandam vero testimonii veritatem requiritur 1.) *Ex parte objecti*, a) ut sit tam interne, quam externe possibile. b.) Ut tale sit, quod sentiri potuit, & eo quidem sensu, quo sensum esse perhibetur. 2.) *Ex parte testis oculati*, Augenzeug, seu talis, qui rem gestam expertus est ipsemet, adesse debent a.) *Dexteritas*, die Geschicklichkeit, seu sufficientia virium & experiendi vere, & testandi de iis. Hæc utraque dexteritas testi alias ignoto nunquam tribuenda est sine prævia demonstratione, a) eum rei, dum gesta fuit, præsentem adfuisse: b) organa ab omni vitio sana habuisse, c) ea rite adhibuisse objecto in debita activitatis sphæra constituto: d) Vitium subreptionis non commisisse: e) omnia adcurate observasse, quæ §§. 45, 47. & 48. de cognitione per experientiam

diximus: *f*) eum rem ipsam, prout expertus est, memoria tenere: *g*) linguæ, quam loquitur, sic gnarum esse, ut propriis unumquodque vocabulis exprimere valeat, & genium linguæ probe calleat: *b*) facultate gaudere rem eo, quo gesta est ordine proponendi. *b*) *Sinceritas*, die Aufrichtigkeit, seu voluntas adferendi verum cognitum. Dos hæc semper adesse præsumitur, nisi spes aliqua lucri, aut metus damni detegi queat, quorum illicio ad falsum testandum inclinatus fuerit. A natura enim, teste sensu intimo, ita sumus comparati, ut semper ad verum dicendum propendeamus, nisi spes lucri, aut damni metus nos retineat: quum ergo alii homines eodem sit a natura modo constituti; nisi ratio quædam positiva has duas exceptiones adfuisse, aut etiam præsumptio suspicionem de earum præsentia non ingerat; semper pro sinceritate testis pronuntiandum est. Interim qui semel in mendacio deprehensus fuit, ei postea credi tuto nequit, præsertim si mendacium fuerit ex intentione prolatum. Indicia igitur, testem vera loqui, sunt sequentia. I.) Si testem se ingenue profiteatur, & non ad conciliandam suo testimonio maiorem fidem, se ex oculato testem auritum faciat: qui ea a viris doctis, nobilibus, principibus ipsamet expertis acceperit. Sic plerumque agere amant thrasones aulici; adfectatores doctæ familiaritatis: huc etiam referendi sunt scriptores anonymi, qui puerorum instar retro fruticeta latitantium lapides in quemvis prætereuntem clanculum conjicere volunt; nisi rationem hi

op-

oppressi sui nominis gravissimam adtulerint, sublesta semper sunt fidei. 2.) Si aliunde constet, testem esse virum bonum, & religiosum, ab omni falsiloquio & fictione abhorrentem, virum sæpius probatæ fidei etiam in iis inventum, quæ contra ipsius commoda pugnare poterant. 3.) Si ea, quæ adferit, talia sint, ut aut ex officio, aut certa data occasione præsens illis fuisse, certo judicari possit. 4.) Si constet eum ab omni acerbitate remotum, quieti & pacati esse animi: si *testes æquales*, gleichzeitige Zeugen, eodem scilicet tempore viventes, & probatæ fidei, id ipsum se expertos adferant. Horum autem vel uno deficiente dubiam facit fidem; & omnibus absentibus nullam omnino meretur. *Auriti testis*, Ohrenzeug, oder mittelbarer Zeug, qui rem alios expertos adferit, dotes sunt eadem, quas supra in teste oculato requisivimus. Dexteritatem autem suam potissimum in eo manifestare debet, ut doceat 1.) se testimonium alterius vere fuisse expertum. 2.) Se habere facultatem dijudicandi dexteritatem & sinceritatem testis oculati.

§. 73. Testium vices non raro subeunt 1.) libri publica & privata auctoritate conscripti: 2.) literæ publicæ: 3.) Numismata: 4.) Statuæ, inscriptiones, aut alia monumenta publica. 4.) Scuta & insignia gentilitia. Crisi proinde opus est adcurata, antequam ejusmodi testimonio fidem præbeas; ne sublesta & supposititia pro veris habeas. Canones potissimi ex quibus librum quempiam supposititium esse suspicari poteris, sunt sequentes a) si liber a

testibus æqualibus alteri, quam a recentioribus tribuatur. b) Si æquales omnino silent de libro; quum tamen illius mentionem facere debuissent. c.) Si liber ab auctoris, aut temporis, cui adscribitur, stilo abludat: si vocabula, aut facta contineat, illius ætate inferiora: si sententias, fabulas, ineptias, aut doctrinas auctoris, cui tribuitur, dogmatibus contrarias recenseat. In singulis hisce casibus suspectus redditur; nisi rationes in contrarium fuerint præponderantes. Etiam in libris genuinis cautio adhibenda; multa enim iis menda & lacunas induxit temporis longinquitas: multa ex descriptorum olim monachorum inscitia & ignavia irrepsere sphalmata. Ad textum igitur genuinum inter tot variantes lectiones discernendum, sequentia observa: 1.) inter lectiones variantes eam præfer, quæ fonti propior est. 2.) Lectio pluribus & melioribus codicibus consona præhabenda alteri. 3.) Lectio sententiis aliis ejusdem auctoris cognitis conformior plus fidei meretur. In libris etiam genuinis, & textu ubivis uniformi dubium tamen subinde oriri potest, quisnam sit verus auctoris sensus; hunc detegit *hermeneutica*, die Auslegungswissenschaft, seu scientia, verum cuiusdam libri sensum cognoscendi, de qua igitur etiam hoc loco agendum est.

§. 74. Qui sensum auctoris ex illius libris genuinum cognoscit, eumque proponit, *interpretas*, ein Ausleger; actio, qua illud præstat, *interpretatio*, die Auslegung, facilitas, id præstandi, *ars hermeneutica*, die Auslegungskunst, dicitur. Interpretetio ab ipso

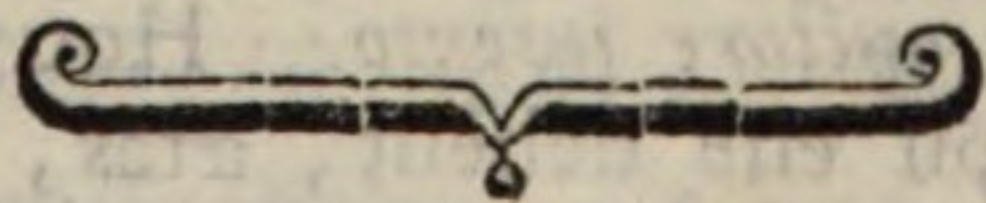
auctore facta, *authentica*, Selbsterklärung; facta juxta regulas hermeneuticas, *doctrinalis*, eine gelehrte, adpellatur. Propositio quævis explicanda, *textus*; quæ mediate, aut immediate cum hac connexa est, *contextus* audit. Sensus cujusdam textus potest esse varius. *Proprius*, eigentlicher, quem vocabula in originario suo significatu accepta sistunt: *improprius*, *tropicus*, uneigentlicher, quem vocabula in alio ac originario significatu accepta sistunt. *Immediatus*, qui ex solis vocabulis cognosci potest: *mediatus*, qui cum immediato similitudine quadam, adfinitate, aut alio quovis modo connexus est: *literalis*, buchstäbliche qui per ipsa vocabula five mediate, five immediate significatur: *Mysticus*, geheime, qui ex literali tanquam simile ex simili, adfine ex adfini, figuratum ex figura, evolutum ex involvente &c. eruitur: *Possibilis*, qui neque fini auctoris, neque modo tradendi contradicit: *Intentus*, der bezielte, quem suis subesse verbis auctor voluit: *innatus*, in der Rede gegründeter, qui ab auctore ipso intenditur, & per finem auctoris ac orationem ipsam determinatur: *illatus*, in die Rede übertragener, quem nec auctor intendit, nex ex ipso orationis fine, filoque consequitur: *hermeneutice verus*, qui ab auctore intenditur & secundum hermeneutices regulas cognoscitur: *absurdus*, ein ungereimter, qui cuidam propositioni contradicit: *absolute absurdus*, an und vor sich ungereimt, qui propositioni de se certæ, aut evidenti contradicit: *relative absurdus*, ungereimt im Bezuge, qui propositioni alias ab auctore adsumptæ contradicit: *Adcommodatus*, ein anspielender, denique est, sensus literalis similis, quem tamen auctoris sensum esse, dubium ac improbabile est. Canon generalis pro eruendo vero auctoris cujusdam sensu hic est: *Interpres non suam, sed auctoris mentem explicaturus est*; hinc vocabula tam singula, quam omnia sumenda sunt in sensu ab auctore intento. Hoc ut possit adcuratius, nota ipsi esse debent, ætas, qua vixit auctor, secta, adjuncta, finis scriptionis, textum textui,

tui, significatum significatui, partes toti conferat. Ratio omnium horum in eo est: *Scriptor testi oculato*, *Interpres aurito* æquivalet. Quum *versio*, *Uebersetzung*, cujusdam libri fit, illius in aliam linguam translatio; patet, omnes verborum leges observandas esse, quæ interpreti sunt præscriptæ, ac præter eas, utriusque, ex qua nempe, & in quam transfert, linguæ adprime eum gnarum esse debere.

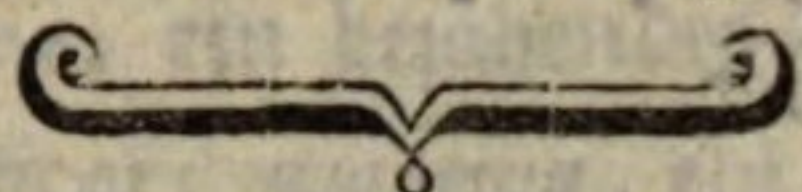
* Diplomatum explorandorum regulas *scientia diplomatica*, die *Urkundenkenntniß*; numismatum, *scientia numismatica*, die *Münzwissenschaft*; inscriptionum, tabularum, statuarum, aut similium monumentorum, *scientia antiquitatis*, die *Alterthumskunde*; scutorum gentilitiorum, *Heraldica*, die *Wappenkunde*, subministrat. Spcciales singulæ scientiæ sunt & foro logico ampliores.

§. 75. In conflictu testium respiciendum est ad hæc: 1.) quid adferant æquales: 2.) an hi conspirent, & nullo laborent vitio: 3.) an dissentiant; & tum præsentibus absentibus, aut ii, de quorum dexteritate & sinceritate constat certius, ceteris præferantur. Nunquam autem testimonium ullum, cujus testis oculatus nescitur, tuto admitti potest. Hinc *rumor sine capite*, eine nur auf Hörensagen gegründete Sage, seu testimonio plurium auritorum incognito teste oculato, fide humana rationali credi nunquam potest. Ex hæcenus recensitis si certi sumus de dexteritate & veracitate testis; cognitio per testimonium certa est. At num poterimus esse? . . in casu certe, quo plures ideam se expertos adferent. Et cur non in particulari? Subinde. Ast quandoque tantum probabiliter ista cognoscuntur requisita, & tum non adserta moralis certitudo, sed probabilitas tantum enascitur, de qua in Logica probabilium.

Synopsis Metaphysicæ.

INTRODUCTIO.

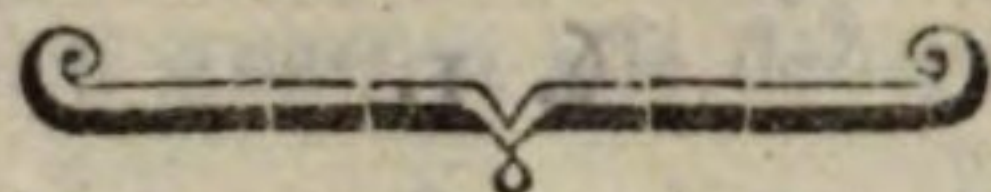
§. 1.

Metaphysica ex potestate vocis aliquid post physica positum denotat: re ipsa vero per vocabulum istud, complexum primorum cognitionis humanæ principiorum intelligimus. Qui notitiam illorum habuerit confusam, *Metaphysicam naturalem*, natürliche Grundkenntniß; qui vero distinctam, seu scientiam illorum adquisivit, *Metaphysicam artificialem*, Grundwissenschaft, callet. Scientiam hanc ad omnes alias rite pertractandas desiderari, ex eo liquet; quia illarum quælibet ex ipso scientiæ conceptu solidis niti principiis debet: et quantum præ experientia cognitionem humanam ditet, norunt omnes ii, qui sciunt; per experientiam tantum *quid*, non vero *cur* sit: *cur sic* tantum, et *non aliter* res fieri possit deprehendi, adeoque inquietari potius per eam, ac fatiari intellectum humanum. Utilissima proinde hæc scientia est; si a quæstionum Scholasticarum fæcibus purgata solida humanæ cognitionis principia solide proponat. Partes ipsius divisione ab illustri Wolfio introducta quatuor sunt principaliores. *Ontologia*, die Dingenlehre, prædicata entium generalia: *Cosmologia*, die Weltlehre, mundum hunc adspectabilem universum sumptum: *Psychologia*, die Seelenlehre, veritates de mente humana: *Theologia* deni-

denique *naturalis*, die Lehre von Gott nach der Vernunft, Deum ejusque perfectiones ex ratione cognoscendas exhibet.

Tractatio ipfa Metaphysicæ.

P A R S I.

ONTOLOGIA.

§. 2.

Ontologia in se, est complexus — ratione subjecti autem vel notitia confusa, vel distincta, seu scientia prædicatorum entis generalium, aut notionum universalium, et demonstrandis quibuslibet veritatibus idonearum. Prædicata isthæc vel sunt 1) *communia* omnibus entibus secundum se spectatis: vel 2) tribui tantum possunt entibus certa inter se ratione *multiplicatis*: vel 3) denique in *nexu* quodam, aut *ordine* constituta respiciunt; hinc triplici Sectione tota Ontologia absolvitur.

SECTIO. I.

De prædicatis omnibus entibus secundum se spectatis communibus.

§. 3.

Ens, ein Ding, dicimus omne illud, quod repræsentari repræsentatione propria, seu concipi conceptu proprio potest: hujus oppositum, *Non ens*, *Nihilum*, ein Unding, adpellatur *. Id unde

unde partialiter saltem ens aliquod repræsentari potest, *Nota*, ein Merkmal, eaque si aliquid ponat in ente; *positiva*, ein bejahendes, si vero aliquid in eo abesse significet; *negativa*, ein verneinendes Merkmal, est. Prior etiam *Realitas*, Wirklichkeit, posterior, *Defectus*, Abgang, dicitur. Sic *rationale* in homine nota positiva; *irrationale* contra in brutis nota est negativa. Omne ens debet habere notas positivas, et nullum datur, quod meras negativas habeat; quia omne ens est *aliquid*, et omne *aliquid* meras habere negationes seu defectus nequit: inde etiam patet ex meris notis negativis nullum ens posse cognosci.

* Alii *Rem*, quod cognoscibilitatem propriam habet; *Ens*, quod actu existit; *Realitatem*, quod non, nisi cum alio propriam habet cognoscibilitatem dicunt. Nos *Rem* et *Ens* promiscue sumemus. Ceterum in limine statim lectorem monendum existimem, nec ens generalissime spectatum, nec proprietates illius pariter generalissimas adcuratis definitionibus explicari posse: quæ adferuntur descriptiones, aut explanationes tentamina sunt, quibus vocabula tironibus terriculamentorum plenissima mitigare conamur, omittenda forte utilius; nisi illorum animi, mali, nescio cujus, ex Scholasticorum suggestionibus minaces, infringendi forent. Quam religiosi isti fuerint in hisce, decantata illa vox REVBAV abunde testatur. — Quæ de ente rationis a veteribus disputata inaniter fuerunt,

runt, ad illa ablegamus, queis §. 1. purgatam optavimus Metaphysicam.

§. 4. Illud, unde ens aliquod cognoscibile est, *Ratio*, der Grund, entis vocatur; eaque, si rem partim cognoscendam præbeat; *partialis*, *insufficiens*, unzulänglich: si vero perfecte cognoscibilem sistat; *sufficiens*, *totalis*, hinlänglich, zureichend, audit. Ens omne, quod ex alio cognoscibile fit, *rationatum*, das gegründete, die Folge, dicunt. Rationatum quodvis ex nota quacunque sola, aut in nexu etiam cum aliquibus, sed non omnibus spectata partialiter tantum cognosci potest: quævis igitur nota seorsim, aut plures etiam in nexu spectatæ ratio sunt insufficiens entis, notam negativam sine ulla positiva nullam esse, nec esse posse rationem, ex §. 3. patet. Ratio tam sufficiens, quam insufficiens est vel enti *interna*, innerlich; vel *externa*, außerhalb demselben: *proxima*, unmittelbarer, inter quam et rationatum alia non intercedit ratio; vel *remota*, mittelbarer, inter quam et rationatum alia intercedit ratio; vel *ultima*, letzter, ultra quam alia adsignari ratio non potest. Hæc, si synthetice procedamus; etiam *prima*, der erste; ordine autem tum analytico, tum synthetico, *Ratio primitiva*, Stammgrund, nominatur. Sic parens filiis proxima; avus, remota; Deus, ultima est ratio. Plures ejusmodi rationes vel tales sunt; ut earum nulla alterius sit rationatum, uti pater et mater relate ad filium; et tum *coordinatæ*, zugeordnet; vel tales sunt, ut altera alterius sit rationatum, sicut pater et avus relate ad eundem filium; et tum

sub-

subordinatæ, untergeordnete, dicuntur. Si rationes præscindendo a mea cognitione tales fuerint; *reales*, wirkliche: si vero fundamentum duntaxat cognitioni præbent, quo rationati qualitas perspectior fiat; *intellectuales*, *ideales*, Erkenntnißgründe, vocantur, ideales rei prorsus externas esse, palam est. Rursus in *principales*, Hauptgründe; *auxiliares*, Neben- oder Hilfsgründe; *fæcundas*, fruchtbare, ex quibus videlicet gravia et multa rationata deduci; *infæcundas*, unfruchtbare, ex quibus vel levia, vel pauca tantum rationata deduci possunt, discescuntur.

§. 5. Notæ ejusdem præsentia et absentia in eodem ente simultanea, foret *Contradictio*, ein Widerspruch: contradictio igitur cogitari non potest.

§. 3. Quidquid immune est a contradictione, *possibile*, möglich; oppositum, *impossibile*, unmöglich, dicimus: si ipsas entis notas contradictione immunes spectaveris; *possibilitas interna*: si vero consideraveris ceu non repugnantes potentiæ cuidam eas producturæ; *externa* ista *possibilitas* dicitur. Præter has et aliæ possibilitatis species sunt sequentes: quod interna possibilitate gaudet, *absolute possibile*, an und für sich möglich: oppositum *absolute impossibile*, an und für sich unmöglich: quod absolute quidem possibile est, sed spectatum in certo quodam nexu cum aliis esse, aut fieri non potest, *hypothetice impossibile*, bedingtunmöglich: quod autem præter internam suam possibilitatem etiam in nexu cum aliis spectatum possibile manet, *hypothetice possibile*, bedingtmöglich: quidquid naturæ legibus non contradicit, *naturaliter*, natur-

natürlicher Weise: quidquid propensionibus hominum naturalibus conforme est, *moraliter*, sittlicher Weise, possibile, et opposita eodem modo impossibilia dicuntur.

* Qui rem ideo tantum possibilem judicant; quia Deus illam producere posset: falluntur admodum. Sequeretur enim, ideo pariter aliquid duntaxat fore impossibile; quia Deus illud producere non posset: quod sane perquam absurdum videtur.

§. 6. *Principium*, ein Grundsatz, dicitur omne illud, quod rationem alterius in se continet: illud autem, cujus ratio in altero continetur, *principiatum* das im Grundsatz enthaltene, vocatur. Principium et ratio se habent instar continentis et contenti; et omne principium ratio, non vero vicissim est. Celebriores Principii divisiones sunt: a) *Principium existendi*, der Grundsatz der Wirklichkeit, quod continet in se rationem realem alterius, seu, cur alterum existat: quod vero continet in se rationem, unde alterum cognosci possit, *Principium cognoscendi*, der Erkenntnißgrundsatz, adpellatur. Principium cognoscendi si veritas fuerit, quæ sufficientem in se rationem continet, cur propositiones scientiæ cui-dam propriæ veræ sint, *principium scientiæ*, ein wissenschaftlicher Grundsatz, idque *primum*; si veritatis suæ rationem in alio non habeat: in casu opposito, *derivatum*, ein abgeleiteter, est.

§. 7. *Principium rationis sufficientis*, der Grundsatz des zureichenden Grundes, seu hoc effatum: *Nihil est sine ratione sufficiente*, et *Principium contradictionis*, der Grundsatz des Widerspruches, seu hoc effatum: *Idem non potest simul esse, et non esse* nostra ætate principia sunt, quæ inter reliqua primi honor mox ad — mox abjudicatur. Nos lite ista superfedebimus eo magis; quo certius est, utrumque hoc principium re convenire, licet verbis ab altero dissentire videatur: ipsi enim conceptus, ex quibus utrumque nascitur, sensu prorsus iidem sunt; immunitas enim a contradictione et propria cognoscibilitas, uti ex §§. 4. 5. patet, idem prorsus sonant.

§. 8. *Determinare*, bestimmen, est ex duobus prædicatis contradictoriis unum ponere subjecto convenire, alterum non convenire: *Determinatio* igitur, eine Bestimmung, est nota de ente vel adfirmata, vel negata: prior *adfirmativa*, eine bejahende; posterior *negativa*, eine verneinende, determinatio: et si in ente possibili extra omnem nexum posito fuerit representabilis ejusmodi nota; *determinatio absoluta*, eine dem möglichen an und für sich betrachtet zukommende Bestimmung: si vero in possibili aliter representari non possit nota ista, nisi illud spectetur in nexu; *determinatio relativa*, beziehungsweise zukommende Bestimmung, nominatur. Ratio sufficiens, cur alterutra ex determinationibus contradictoriis insit enti, *determinans*, das bestimmende; Ens, cui neutrum ex prædicatis contradictoriis inforet, *indeterminatum*, unbestimmt; quatenus alterutrum ex

prædicatis contradictoriis obtinere posset, *determinabile*, das noch bestimmt werden kann, adpellatur. Sic sphaera quoad rotundam figuram *determinata* est; quia rotunda est, neutiquam autem non rotunda. Corpus generice spectatum præscindit de utroque prædicato, et eatenus *indeterminatum* dici potest; et quia alterutrum ex hisce prædicatis contradictoriis obtinere, h. e. fieri vel rotundum, vel non rotundum potest, determinabile est. Ens omne alterutro ex omnibus prædicatis contradictoriis præditum esse debet; secus enim neque esset A, neque non esset A. Veritas hæc communiter sic exprimitur: *Idem quodlibet vel est, vel non est in quovis ente*, quod effatum *Principium exclusi medii*, der Grundsatz der Ausschließung, adpellatur.

§. 9. Determinationes, quarum nulla alteri contradicit, sunt *compossibiles in ente quodam*, zugleich in einem Dinge möglich: complexus omnium determinationum in ente compossibilium, *omnino-da illius determinatio*, durchgängige Bestimmung, dicitur, ad quam non tantum determinationes possibiles, sed etiam actuales, accidentales, et relativæ pertinent: si ex determinationibus omnibus compossibilibus simul positis quædam, vel plures tolli possunt; *separabiles*, trennbar: in casu opposito; *inseparabiles*, untrennbar, dicuntur. *Inseparabilitas* igitur entis, die Unzertrennlichkeit, est complexus determinationum in ente compossibilium, quarum nulla ex simul positis tolli potest. * Realitas hujus definitionis ex eo patet, quod in communi loquendi usu

usu separata dicamus ea, quæ non amplius juncta sunt. Inseparabilitas ista determinationum entis, *Unitas metaphysica*, die Einheit eines Dinges, dicitur. Unitas itaque consistit in impossibilitate separationis, adeoque ex §. 5. vel *absoluta*, vel *hypothetica* est. Inseparabilitas igitur determinationum in ente ratio est, cur illud *unum* dici possit: ac propter id unitas omnis habetur per nexum, & quo major ille fuerit, five ratione partium, five arctatione nexus; eo major est unitas. Ratione essentiæ & adtributorum ens quodvis unum dici posse, neque propter hoc *varia*, das mannigfaltige, in eo excludi, sed potius præsupponi, ut nexus iste requisitus dari possit, palam est.

* Quando de separatione loquimur; non illam, quæ per mentem nostram fit, sed realem intelligimus. Prima quidem separatio pariter est; sed solorum conceptuum, quos a se invicem separamus, abstrahimus: per istam autem abstractionem res nequaquam ipsæ separantur, unæ manent. Sic si hominem mihi repræsentato tantum ex parte rationis, separo quidem reliquas vitæ & sensus notas a meo conceptu, sed non ab ipso homine: in isto sunt, & manent determinationes compossibiles, internæ, absolutæ, non separabiles, adeoque unæ.

** *Unicitas* ab unitate, & *unicus*, einzig, ab uno distinguitur. Unicum scilicet ens dicimus, cui soli certa determinatio competit. *Absolute uni-*

cum est, cui soli in se spectato determinatio certa competit: *relative unicum*, cui soli in certo duntaxat nexu spectato certa determinatio competit. Sic Deus absolute unicus, Rex Galliae, tantum in nexu cum Gallia unicus Rex est.

*** Ad confusionem in conceptibus vitandam distinguendæ sunt *unitas metaphysica, logica & moralis*. Metaphysica est haecenus tradita: *Physicam* vocant eam unitatem, quæ ex pluribus, h. e. realiter distinctis, seu in nota quapiam sibi contradicentibus, nexu quodam inter se junctis confurgit: plura illa, e quorum conjunctione unum physicum existit, *Partes, Theile*, dicunt. *Unum logicum* adpellant unitates quasunque inter se similes, seu in notis convenientes aliquibus. *Unitatem* denique *moralem* in plurium quoad naturales propensiones consensu reponunt.

§. 10. Notarum entis a contradictione immutatem jam §. 7. *Synop. Log. veritatem entis metaphysicam*, die innere Wahrheit eines Dinges, diximus. Aliis terminis etiam *absoluta, generalissima, necessaria veritas nominatur*. Hanc cuilibet enti inesse debere, ex ipso illius conceptu patet. Adlegato *Synops. Log. paragrapho certitudinem*, die Gewisheit, definivimus, *statum mentis nostræ sine ulla erroris formidine de cognitionis suæ veritate securæ*; ast ibi certitudinem duntaxat *cognitionis*, non autem *rei ipsius* consideravimus: si de posteriore sermo fuerit; nihil aliud

aliud est, nisi *claræ de rei ipsius veritate cognitionis possibilitas*. Hanc certitudinem pro notarum magnitudine, aut multitudine esse majorem, minoremve, facillimum est cognitu; sicut palam est, hanc, quam interim cum scholis *objectivam* dicere licet, ad certitudinem, ut dicunt, *subjectivam* requiri adquirendam. Præter hæc, quum ens quodvis verum, hinc a contradictione immune, adeoque cognoscibile sit, patet; enti cuivis competere internam illam certitudinem.

§. 11. Quum *Regula*, ein Gesetz, eine Regel, sit præscriptum actionem conformiter ad finem quemdam dirigens; *synops. Log. §. 8. Ordo* autem, Ordnung, dicatur, plurium secundum regulam aliquam conjunctio; determinationes porro entis cuiuslibet secundum principia rationis sufficientis et contradictionis conjuncta sint: hoc pariter significatu ordinem cuilibet enti tribuunt. Quum *Perfectio*, die Vollkommenheit, juxta §. 7. *synops. Log.* sit consensus variorum in uno; in omni autem ente omnes determinationes in eo consentiant, ut ens sit ens, non autem non ens, ut sit hoc ens, non vero aliud; enti omni perfectionem adjudicant. Quum denique *bonum* sit, quidquid statum alicujus entis perficit; determinationes autem omnes positivæ, seu realitates statum entis perficiant, eoque perficiant magis, quo plures infuerint: hinc enti omni *Bonitatem internam, metaphysicam, absolutam* tribuunt.

* Hæc plana quidem sunt; sed quid ad sapientiam conferant, nullus video. Interim ne in ipso

ipso vestibulo impingamus, & quoniam agendum non raro cum hominibus est, quibus & placent talia, & qui ex horum cognitione, aut cognitionis defectu non raro æstimaturi sunt metaphysicam Candidatorum scientiam omnem; tristes has Danaum reliquias recensere tantum juvat; ut, quid sub specioso verborum involucro tegant rei, pateat.

§. 12. Determinationes entis vel constantes sunt vel variabiles: Constantes si primæ sunt in ente, adeoque rationes, cur ceteræ aut insint enti, aut saltem inesse possint; *essentiales*, *wesentliche*: complexus illarum, *Essentia*, *Wesenheit*; si primarum vero rationata sint; *Adtributa*, *Eigenschaften*, eaque si ejusdem duntaxat speciei individuis convenient, *propria*, *besondere*; si vero & alterius speciei individuis convenient, *communia*, *gemeinschaftliche*: Variabiles si enti internæ; *Modi*, *Zufälligkeiten*: si externæ fuerint, & rei in nexu tantum cum aliis convenient; *Relationes*, *Verhältnisse*, dicuntur. Sic *facultas repræsentandi* & *distincte cogitandi* mentis essentialia sunt: *facultas admirandi*, attributum proprium: *facultas recipiendi modos*, attributum commune: *cogitatio quælibet actualis*, *modus*: *similitudo ejusdem*, *sicut in aliis observatur*, *in judicando methodi*, relatio est. Doctrinæ circa hæc in metaphysicis usui futuræ sunt sequentes. a) Ut ens aliquod semper idem concipiatur, & cognoscibilitatem, & notas constantes, easque primas, hinc essentiam habere debet. b) Hæc essentia, eoquod primarum
nota

notarum complexus est, nec demonstrari a priori ipsa potest, nec singulæ determinationes essentielles hanc demonstrationem admittunt; hinc, quæ in ente a priori demonstrari possunt, ad illius essentialia non pertinent: Essentia igitur entis a posteriore investigari debet. c) Quum adtributa in essentialibus rationem sufficientem habeant; hinc ea, quorum ratio immediata in adtributis continetur, etiam in essentialibus mediatam habeant necessum est. d) Quum posita ratione poni & rationatum debeat, &, si notæ essentielles, aut adtributa rationem modorum existentiae sufficientem continerent, ratio illorum existendi semper esset posita: modifierent notæ constantes; non igitur in adtributis, aut essentialibus rationem existendi habent. e) Quum vero nihil unquam enti inesse possit, quod essentialibus, aut adtributis contradicat §. 5. in essentialibus ratio contineri debet, cur modi inesse possint enti. f) Præter essentialia & adtributa, si modos ademeris, enti nihil inest: modus igitur primus in aliquo ab ipso, cui inest, ente distincto rationem habere debet; reliqui vero immediatam vel in aliquo externo, vel in modo se priore; remotam semper in ente externo habent. g) Quum ens quodvis per essentialiam suam sit tale ens, quale est; ejusdem entis essentia invariata manere debet. Male tamen inde inferres: igitur composita, divisione ut ut continuata, composita manent. h) Essentiae rerum communicari non possunt, i. e. rei unius essentia alterius essentia fieri nequit; hoc tamen non obstante duo ita uniri possunt, ut prædicata unius alteri tribui possint, ut patet in ferro
can-

candente : illud enim per quod ignis ignis est, non est, neque fieri potest illud, per quod ferrum ferrum est; & tamen de ferro candente dici potest, quod calefaciat. 1) Quum omne possibile ens sit; hinc in ente generatim spectato primo concipi possibilitas debet: sed essentia est id, quod primo concipi debet ex conceptu, igitur essentia entis generatim spectati est possibilitas.

* Et alia sunt vocabula, quæ pro essentia usurpantur. Sic essentia quandoque dicitur *forma*, *substantia*, *primus conceptus*, *natura*: etiam vocabulum germanicum *Wesen* non semper in eodem significato sumitur. Nam non raro pro re substantiali sumitur, sic dicunt: Gott ist das vortreflichste *Wesen*: interdum pro ambagibus, aut offensiva agendi ratione accipitur, ut patet in Germanismo: Nicht viel *Wesens* machen.

** Probe notandum est, essentiam hætenus definitam esse tantum *metaphysicam*, *idealem*, *notionalem*: nam *physica*, seu *realis* est complexus omnium determinationum rebus existentibus actualiter convenientium.

*** *Statum*, die Lage, entis ejusdam §. 7. *synops. Log.* determinationum illius complexum diximus: isque vel in — vel externus; essentialis vel accidentalis pro varietate determinationum est.

§. 13. In definienda *Existentia*, *Wirklichkeit*, Philosophi variant admodum: alii eam complementum possibilitatis dicunt, i. e. adfirmant aliquid accedere adhuc possibilitati debere, ut res existens dici possit; sed quidnam illud est? Alii statuunt rem existere idem significare, ac eam esse extra suas causas: ast hæc definitio rebus tantum finitis conveniret, et præter hoc circulum involveret: quando enim res est extra suas causas? Alii adserunt res existere, quando sunt apta ad agendum, aut patiendum. Verum alii contra quærun: nonne hæc definitio æque obscura est? nonne substantiæ propria? nonne res nec acturæ, nec passuræ existunt? alii eam actualium esse notam statuunt. Ast nonne hæc obscura æque, ac quæstionis capax est, quænam sint actualia? an esse actualiter, et existere non coincidunt? &c. Ex his omnibus pronum est, accuratam de existentia definitionem dari non posse: nec requiritur; quum quilibet eam a possibili per sensum in — et externum satis discernat. Ceterum sequentia tamen ratione existentia advertenda sunt. a) Ens esse actualiter, seu existere, plus dicit, ac illud tantum esse possibile; quum posterius de omni ente, non vero prius adfirmari possit. b) Inter possibile et existens non datur medium. Hoc tamen non obstante possibile modo propius, modo remotius esse ab existentia potest; quo scilicet majores, aut minores difficultates superandæ, a quo pluribus rerum adjunctis ipsa existentia facilitatur: inde locutiones istæ *existens in potentia proxima, remota, remotissima*. c) Si, ubi, quandoque res sit, indicare valemus, de

de existentia illius certi sumus. Philosophorum de existentia axiomata sunt 1) quidquid per principium contradictionis possibile est, per principium rationis sufficientis etiam existere potest; non tamen semper existit. 2) Enti existenti præ possibili non novæ præter existentiam determinationes accedunt; et hoc sensu ens possibile et existens dicuntur idem. Si enim nova determinatio adcederet; illa utique possibilis esse debuit, adeoque ipsam entis possibilitatem jam constituisset: si impossibilem diceres, ad existentiam non posset eluctari. 3) Nihilum, quod dicunt *negativum*, et idem cum non ente est, nequit existere: potest autem *privativum*, seu tale, quod, licet non involvat contradictionem, ex defectu tantum rationis sufficientis existentiae non existit.

* Notiones huc referibiles sunt *entis ficti*, *Scheinding*, cui ratio entis, aut existentiae tribuitur; licet ei repugnet, *Entis imaginarii*, quod alieno conceptu repræsentatum vel ens adparet, quum non sit; vel aliud ens adparet, ac revera est: sic qui memoriam sibi repræsentant tanquam receptaculum conceptuum, *ens imaginarium* sibi efformarunt.

§. 14. Ens quodlibet vel existit, aut existere saltim potest sub hac tantum conditione, ut alterius entis sit determinatio; sic rotunditas, magnitudo &c. corporis cujusdam, extra omne corpus existere nequit. Ens ejusmodi, quod se solo, quin alterius sit determinatio, existere nequit, vocamus *accidens*,

ens, ein nur in andern bestehendes Ding: vel se solo existit, aut existere potest, quin alterius entis sit determinatio; et tum vocamus *substantiam*, ein für sich bestehendes Ding, §. 2. *Synops. Log.* Sic Deum substantiam dicimus; quia existit se solo, quin entis alterius sit determinatio. 1) Entia igitur quævis aut substantiæ sunt, aut accidentia; quum hæc duo sibi contradictorie opponantur: ast determinaturi, num ens quodpiam substantia sit, aut accidens, non superficialiter rem tractemus; facile enim prima adparentia deluderemur: sic, qui ex primo obtutu legionem militum, aut hominem substantiam diceret, falleretur. 2) Quandocunque existunt accidentia, etiam substantiæ, quibus insunt, existere debent; etiamsi non negandum ideo sit, accidens accidenti inesse posse, ut sæpius observare licet ex ordine, claritate &c. quæ insunt cogitationibus nostris utique accidentibus; sed illa ipsa accidentia demum substantiis inexistunt. Quum *subiectum*, ein Inbegriff, dicatur omne illud, de quo prædicari quidpiam possit; quumque in substantia qualibet accidentia inesse possint §. 12: omnis substantia subiectum est, idque accidentium vel possibile, vel actualium.

* Distinguenda sunt hæc duo: *Ens non potest existere, nisi in alio*: et *Ens non potest existere sine alio*.

Posterius enim substantia esse potest; non autem prius.

** Ex corollario secundo fluit illa contra antiquos positio, *Determinationis sine ente, cui insit, existentiam, ideam esse plane deceptricem*. Nec est, cur synodi Tridentinæ auctoritati metuant religiosi antiquitatum custodes, aut cur has, similesve positiones risu dignas judicent ideo, quia in antiquorum scriniis merces ejusmodi repositæ non sunt.

*** Quas alii de substantia definitiones figant, coram exponemus.

§. 15. Quæ sunt, aut *necessaria*, nothwendig, sunt, seu iis oppositum repugnat; aut *fortuita* seu *contingentia*, zufällig, quorum scilicet oppositum non repugnat. Quemadmodum autem repugnantia, ita etiam necessitatis duo sunt genera. Quod si enim oppositum ipsi rei notioni repugnat, *simpliciter necessarium*, an und für sich, oder unbedingt nothwendig, dicitur; si ex rebus externis arcessenda est repugnantia, *cum conditione*, bedingt nothwendig res necessaria dicitur. Quæ autem necessitatem efficiunt, conditiones non unius sunt generis. Aliæ enim rebus naturalibus continentur, quæ necessitatem *physicam*, nach den Gesetzen der Natur: aliæ rationibus moralibus, quæ *moralem*, sittliche, efficiunt. Neque eadem omnium conditionum vis est. Nam aliæ sunt fortuitæ, aliæ necessariae et ipsæ. Cum aliis eorum effectus necessario conjunctus est, quod in aliis non est. In omni igitur de necessitate judicio ratio habenda est non

non solum conditionum antegressarum, quatenus sunt conditiones, sed etiam quatenus vel necessariae, vel fortuitae sunt, tum nexus illarum cum effectu. *Ens necessarium*, ein nothwendiges Ding, illud est, cujus existentia est absolute necessaria: *Contingens*, ein Zufälliges, cujus existentia in se contingens est. Notionem necessitatis adquirimus, dum quorundam, quae in certis adjunctis contingunt, oppositum nunquam; in aliis autem saepe evenire videmus. Ex his etiam notio inseparabilium §. 9. data, quod sint necessario conjuncta patet. *Determinationes mutabiles*, veränderliche Bestimmungen, sunt, quibus alia succedere possunt: quibus vero aliae succedere nequeunt *immutabiles*, unveränderlich, dicuntur. Hinc *ens mutabile* illud est, quod habet determinationes mutabiles: *immutabile*, cujus determinationes sunt immutabiles. Corollaria ex hisce Philosophi sequentia deducunt: a) immutabilium igitur oppositum adesse nequit; potest autem mutabilium, hinc quatenus aliquid necessarium; eatenus et immutabile: quatenus contingens; eatenus est mutabile. b) Omnia contingentia absolute aliter esse possunt; sunt igitur absolute mutabilia: omnia hypothetice necessaria absolute sunt mutabilia; igitur & contingentia. c) Quidquid est mutabile in ente, aut circa ens, illud vel in — seu adesse, aut abesse potest; igitur est modus vel relatio. §. 12. d) Omne ens vel necessarium est, vel contingens; adeoque vel immutabile vel mutabile. e) Omne ens necessarium rationem sufficientem suae existentiae vel in sua, vel in alterius en-

tis essentia, aut attributo habere debet: ex conceptu igitur entis necessarii non fuit, ut sit *Ens a se*, welches sein Dasein von sich selber hat. f) Quum *Duratio*, die Dauer, sit existentiae continuatio, *æternum*, ewig, vero dicatur, quod sine existendi initio, aut fine perdurat; dubitare quis merito posset, de illo Philosophorum de rerum essentiis effato: *Essentie rerum sunt æternæ*: Verum, si perpendit, hoc tantum sensu rerum essentias a Philosophis dici æternas, quod nullum omnino momentum cogitabile sit, quo res suas, si extitissent, essentias non habuissent; immo si ab æterno extitissent, easdem ab æterno essentias habuissent; quum quodlibet ens tale sit per essentiam suam: seu compossibilitatem talium determinationum, quibus ens constituitur, fuisse compossibilitatem ab æterno, dubium evanescet omne. g) Essentiæ rerum sunt æternæ, igitur sunt necessariæ, immutabiles. h) Ens igitur, quod haberet rationem sufficientem suæ existentiae in ipsa sua essentia, illius existendi ratio esset æterna, necessaria et immutabilis; igitur et ipsa illius existentia esset æterna, necessaria immutabilis: hinc ens contingens non habet rationem sufficientem existentiae suæ in ipsa sua essentia. i) Si ens contingens haberet rationem sufficientem in alterius entis essentia, aut attributo; illius existentia foret pariter necessaria: non igitur habet. k) Si ens quodpiam esset ratio sufficiens entis contingentis; hujus existentia pariter fieret necessaria: non igitur necessario esse ratio potest. l) Ens quodlibet

con-

contingens non habet in se ipso, neque in adtributo, aut essentia alterius rationem sufficientem existentiae suae, idque vi essentiae suae; quod autem singulis vi essentiae competit, aut deest; illud etiam competit, aut deest toti collectioni ex iis: tota igitur entium contingentium collectio, neque in se, neque in essentia, aut attributo alterius entis rationem sufficientem suae existentiae habet. m) Quodlibet ens contingens est ens ab alio, tota entium contingentium collectio est collectio ab alio existens; non igitur etiam ex libera determinatione potest entis contingentis existendi ratio esse aliud ens contingens, aut tota etiam entium contingentium collectio. **

* *Libertatem, Freiheit, in Psychologia statuemus in facultate, ex pluribus aequae possibilibus eligendi id, quod praeter reliquis magis placet. Ens igitur liberum est ens hac facultate instructum: libera determinatio, eine freie Bestimmung, est, quae ab ente fit hac facultate circa eam instructo.*

** Hisce stabilitis legitimum est ratiocinium sequens. Ex sensu intimo certi sumus de existentia animae, seu nostrae: anima est ens contingens, utpote varie in cognitionibus et adpetitionibus suis mutabile. *Hac veritas in Psychologia evolvetur uberius.* Ex testimonio sensuum externorum pariter certi sumus de existentia corporum. *Synops. Log. Parte pract. C. I. A. 2.*

infinito tanquam unam realitatem, seu omniperfectionem tribuimus. Neque inde quæras: An perfectiones rerum creatarum enti infinito competant, prout sunt individua earum perfectiones, seu prout abstractæ sunt? Nam prout sunt individua, sunt defectibus deformes, & in abstracto nihil sunt reale, atque ideo nec ens reale constituere possent: sunt proinde perfectiones non eadem, sed similes, suis tantum defectibus liberata: inde scholarum axioma fuit: Ens infinitum rerum finitarum perfectiones *eminenter*, non autem *formaliter* continet.

SECTIO. II.

De prædicatis, quæ tribui tantum possunt entibus certa inter se ratione multiplicatis.

§. 17. *Relationem* diximus notam enti externam & ei in nexu tantum cum aliis spectato competentem. Relatio omnis aut convenientiæ in notis, aut disconvenientiæ est: illud, quod in entibus est, unde ista vel convenientiæ, vel disconvenientiæ relatio cognoscibilis fit, *Fundamentum relationis* aut *Ratio relationem fundans*, der *Verhältnißgrund*; entia vero ista, quibus notæ relationem fundantes insunt, *relativa*, *verhältnißmäßige*, vocantur. Ex hisce præstructis colliges: a) Omnem relationem esse enti externam; adeoque nihil novæ realitatis

in eo ponere. b) Relationes nunquam ex uno ente solitarie considerato cognosci possunt. c) Mutato fundamento in utroque relativorum mutatur relatio, & vicissim.

§. 18. *Eadem*, dieselbigen Dinge, sunt, quæ sibi in omnibus notis conveniunt. *Identitas*, die gänzliche Uebereinstimmung, est omnimoda entium convenientia. *Distincta*, unterschiedene Dinge, quæ sibi in una, aut pluribus notis contradicunt: hinc *Similia* diximus distincta, quæ sibi in una, aut pluribus notis conveniunt: similium conceptus idem cum conceptu multorum est. *Similitudo* itaque est distinctorum in una, vel pluribus notis convenientia: omnia distincta sunt dissimilia; igitur & omnia similia sub aliqua ratione etiam dissimilia sunt, scilicet, quatenus sunt distincta. *Similitudo* est vel *essentialis*, vel *accidentalis interna* aut *externa*; prout ista convenientia vel in notis essentialibus, vel accidentalibus aut in — aut externa fuerit: eadem de dissimilitudine statuenda sunt. Ex his diversas entium classes a Philosophis adsumptas cognoscere licet. Ens quodvis notis suis determinatum, & per aliquam saltem ab aliis distinctum, *individuum*, ein einzelnes Ding; similitudo individuorum, *species*, eine Art: similitudo specierum, *Genus*, eine Gattung; idque, si sub nullo alio contineatur, *summum*; si sub alio contineatur, & rursus alia contineat, *medium*; si tantum species sub se contineat, *infimum*: nota ista, per quam individua ab individuis, species

a speciebus, a generibus genera differunt, vocatur *characteristica*, *Differentia*, *Unterscheidungsmerkmal*, eaque vel individualis seu numerica, vel specifica, vel denique generica: similia, quæ distinctis competunt, exhibent notiones; hæ sunt universales: igitur & illa. Quæstio hoc loco inter Philosophos tractatur solennis: *num dari possint duo entia, extra se posita, sibi perfecte quoad notas internas similia*, hoc est, in omnibus notis convenientia: Propositionem circa hanc quæstionem negativam *Principium indiscernibilium*, den *Grundsatz des nicht zu unterscheidenden*, vocant; cui & nos assentire sequentes rationes faciunt. a) Omnia entia, quot quot in mundo existunt, ut ut primo obtutu perfecte similia videntur, talia post diligens examen minime adparent: hinc per argumentum ab analogia petatum concludere licet legitime; ergo illa perfecta similitudo etiam in reliquis non datur. b) Si darentur duo entia sibi perfecte quoad internas determinaciones similia, igitur nulla nota in eorum uno daretur, quæ non simul esset in altero; quæ sibi autem in nulla nota contradicunt, non sunt distincta, adeoque nec duo, sed unum ens. c) Si forent duo entia sibi quoad notas internas perfecte similia, 1) nec ipse Deus illa discernere posset; quum nihil discriminis inter ea intercederet, & discernere tamen nihil aliud sit, nisi discrimen animadvertere. 2) etiam non esset ratio, cur unum in hac, alterum in alia serie entium, aut cur in eadem serie unum prius, alterum posterius poneretur. a) Ad infinitam Dei foecunditatem videtur

detur pertinere, tot diversa & dissimilia producere, quot producturus est entia. Reliqua corollaria huc pertinentia sunt. 1) Quaecunque possibilia sibi partim similia sunt; alias nec notam possibilitatis sibi communem haberent. 2) Quaecunque sunt similia uni tertio, sunt etiam similia inter se: omnia enim tertio ob easdem notas conveniunt, hinc omnia easdem notas, quoad conveniunt, habent; itaque ex ipso similibus conceptu ea similia esse patet. 3) Quaecunque sunt eadem uni tertio, etiam sunt eadem inter se. 4) Rationes similes similia habent rationata; & similia rationata similes rationes: eodem modo de rationibus & rationatis iisdem loquendum est.

§. 19. Unum prorsus idem cum multis, *Totum*, ein *Ganzer*; & multa, quæ simul sumpta cum toto sunt eadem, *Partes*, *Theile*; quæ cum data aliqua parte simul sumenda sunt, ut ista cum toto prorsus eadem sit, vocantur *compartes*, *complementa ad totum*, *Ergänzungen*: sic si 50 crucigeros habeas; decem, qui ad florenum desiderantur, sunt *compartes*, omnes sexaginta *partes*, florenus *totum*. Partes in *actuales*, *wirkliche*, & *possibiles*, seu *potentiales*, *mögliche*, dividuntur; priores sunt, quæ cum suis complementis simul sumuntur, ut in superiore exemplo: posteriores, quæ cum aliis, quæ non sunt complementa ad totum simul sumuntur. E. g. si quæras, an quinquaginta crucigeri sint pars floreni, refert prius scire, quid ipsis porro sis additurus: si addas decem;
sunt

sunt pars actualis: si viginti; sunt potentialis. Hinc Philosophorum axioma: *Totum est idem cum suis partibus*, de actualibus intelligendum est. Partes vel sola mente, vel re ipsa a toto separabiles sunt §. 9. priores *totum metaphysicum*, ein wirklich untheilbares Ganze: posteriores *totum physicum*, ein wirklich theilbares Ganze, constituunt. Hinc etiam datur intelligere, quid Philosophi per *ens completum*, vollständiges, & *incompletum*, unvollständiges Ding intelligant: prius videlicet est, cuius essentia non est pars alterius: posterius, cuius essentia est pars alterius. Distinguendum etiam præsertim germanis *integrum*, das unversehrte, a toto est: illud enim est, cuius partium requisitarum actualium nulla deficit. E. g. liber, in quo nullum deest folium: oppositum illius *mutilatum*, versehrt, dicitur.

§. 20. Multitudo partium dicitur *Magnitudo*, eine Größe: hæc pro varietate partium varia esse potest: partes metaphysicæ, seu sola nostra cognitione separabiles *magnitudinem metaphysicam* seu *intensivam* die innere Größe; partes autem re ipsa separabiles, *realem* seu *extensivam*, die wirklich theilbare Größe, constituunt. Magnum igitur est ens quodcunque multitudinem partium sive metaphysicarum, sive physicarum habens: hinc omne ens, quum unum, perfectumque sit, magnum seu, quantum dici potest. Quodvis magnum alteri vel æquale, vel majus, vel minus est: æquale, gleich, est, quod

quod eandem cum altero magnitudinem habet: *maius* größer, cuius pars alteri toti æqualis: *minus*, kleiner, totum est parti æquale. *Minimum*, das kleinste, dicunt solo maius: *maximum*, das größte, solo nihilo minus: utrumque vel *absolute* tale, vel *relative* tale est; sic Deus est absolute maximus: sic in certa rerum serie potest aliquid maximum, aut minimum esse, licet maiora, aut minora extra seriem illam dentur. Numerus est multitudo unitatum similium. Quilibet igitur numerus constat distinctis §. 18. infinitum distinctis constare nequit §. 16. non igitur dari potest numerus infinitus. Numerus vel magnitudo pro unitate adsumpta, ut alterius ad hanc ratio investigetur, *Mensura*, ein Maß, est: altera magnitudo, five numerus, cuius ratio inquiretur, *mensurandum*, das, was gemessen werden soll. qui in rationem dicto modo inquit, *Mensor*, ein Messer, vocatur.

§. 21. Magnitudo quælibet realis, numerus, ac totum aut entibus constat actualibus iuxta se positis, seu simul existentibus: aut post se positis, seu quorum uno desinente existere, alterum incipit: priora simultanea, nebeneinander stehende Dinge; posteriora *successiva*, aufeinander folgende, dicuntur. Simultanea omnia, quæ experientiæ substant ita sibi coexistunt, ut discrimen aliquod modi illius, quo sibi coexistunt, intercedat: discrimen istud simultaneorum in modo coexistendi, dicimus *locum*, einen Ort: complexus locorum, quæ simultanea occupant, *spatium*, ein Raum adpellatur: ipsa vero simultanea cum discrimine

mine loci sibi coëxistentia, *extensa localiter, extra se posita*, ausgedehnte Dinge, sunt. Doctrinæ de spatio huc referendæ sunt a) spatium tam parum, ac ipse locus sine simultaneis cum discrimine in modo sibi coëxistentibus existit, ut patet ex ipsis conceptibus. b) Spatium tamen abstractum concipi potest; quia possunt concipi discrimina simultaneorum possibilium in modo coëxistendi possible, eodem videlicet modo, quo contingentia, necessitas, unitas &c. ab ipsis rebus abstractæ concipi possunt. c) Qui spatium imaginarium illud putarunt, quod seorsim a rebus simultaneis existere, ceu commune quoddam receptaculum queat, notionem habuere deceptricem. d) Entia numero finita tantum spatium complecti potest; quia numerus infinitus ex §. *preced.* non ens est. e) Finita omnia neque existentia, neque coëxistentia rationem in se continent sufficientem; igitur neque continent coëxistentia diversa: non itaque continent rationem loci, neque spatii: hæc ideo in ente infinito quærenda est. Huc pertinet etiam quæstio de *contiguo*, *zusammen — oder aneinander stossend*. Aliter hoc Mathematici, aliter Philosophi considerant: Mathematicis contigua ea sunt, quæ sine ullo loci discrimine sibi coëxisterent; ast tale contiguum dari non posse patet; quia secus entia compenetrari, atque ideo extensum ex iis oriri non posset. Philosophice autem considerantes contigua vocamus ea, quæ cum discrimine loci omnium possible minimo sibi coëxistunt. Possibilia esse ejusmodi contigua ex eo liquet: quia sicut extensum
reale

reale constat ex inextensis, uti infra, ubi agemus de composito, ostendetur; sic etiam extensum locale seu spatium demum ex inextensis constare debet. Quæ cum majori, ac minimum est, discrimini sibi coëxistunt, ea *a se distare*, *voneinander entfernen* sein, dicuntur.

* Qui spatium dicunt ordinem simultaneorum extra se invicem positorum, quomodo isti lapidum temere sine ulla regula projectorum acervum spatium occupare dicent? aut an spatium occupare illum negabunt? Nec satis adcurati esse videntur, qui spatium definiunt per *relationem plurium coëxistentium*. An enim non aliæ relationes inter plura coëxistentia possibile sunt, præter illam, quæ in modo coëxistendi est?

** *Terminus extensionis localis*, die Schranken, vocamus partem extensi ultimam, quam contingit defectus entium adhuc contiguae cum eo extenso locabilium. Omnes termini simul sumpti, horumque situs, ac loca respectiva *figuram* extensi conficiunt: hinc omne extensum, et non aliud ens figuram habet, quæ mutatis limitibus mutatur pariter, et vicissim. Situs *locus inter se distantium* dicitur: *locus respectivus* est ille, quem ens relate ad alia occupat.

*** Ad melius intelligenda ea, quæ in Cosmologia occurrent, juvat hic adnectere definitiones

nes terminorum quorundam circa extensa valde familiarium. *Vacuum*, das Leere, vocamus terminos in medio spatii realis existentes: unde extra spatium reale non datur vacuum, sed spatium forte abstractum, aut potius nihil. Vacuum igitur defectum denotat merum, hinc non involvit contradictionem: neque tamen existit: neque realitatis cujusdam capax est. Summa entium in spatio locatorum, non computato, quod intercedit, vacuo, seu discrimini- nibus coëxistendi minimis, vocatur *Massa*, ein Klumpen: si discrimina ista simul computen- tur; *volumen*, der Umfang, dicitur.

§. 22. Mutatio loci, *Motus*, Bewegung, adeo- que omnis motus relationis mutatio est: eoque ma- jor, vel minor, quo situm suum relate ad alia entia magis aut minus mutaverint. Quæ non moventur, *quiescunt*, ruhen: est igitur *quies*, die Ruhe, absen- tia motus. Motus proinde et quies sibi contradicto- rie opponuntur; quum moveri, et non moveri e diametro sibi repugnent. Quando igitur motus ad- est, præsentia realitatis habetur: et quando datur quies; adest defectus: defectus ratione positiva non indiget, sed sufficit absentia illius; hinc ad quie- tem non requiritur ratio positiva sufficiens, sed ad- est jam, si ratio sufficiens positiva motus abfuerit. Motus omnis vel *absolutus*, vel *respectivus* est: Ens illud *absolute* movetur, cui ratio sufficiens proxima et sui motus, et situs diversi, quem alia entia re- spectu

specu illius, per eundem motum obtinent, inest: *respective* autem reliqua, quibus hæc ratio non inest, moventur. Notiones huc referendæ sunt *Directio*, die *Richtung*, motus, est ipse situs loci, ad quem mobile tendat, respectu illius, quem deferit. *Directiones* igitur *diversæ*, verschiedene *Richtungen*, erunt, quæ alium locorum, a quo et ad quem mobile tendat, situm habent: *directiones oppositæ*, entgegengesetzte *Richtungen*, quarum una est inversa alterius, dicuntur: *Eadem*, quæ habent eundem locorum, a quo, et ad quem mobile tendat, situm: *motu communi* moventur, haben gemeinsame *Bewegung*, quæ secundum eandem directionem, quin loca inter se respectiva mutant, feruntur, ut homines in eadem navi quiete consistentes. *Reliqua de motu scitu necessaria commodius in Cosmologia traduntur.*

§. 23. Discrimina successivorum in modo succedendi multiplicata, dicimus *Tempus*, die *Zeit*: in tempore igitur existit, quidquid alio desinente incipit, aut incipiente desinit existere. Discrimen quodvis singulorum successivorum, quo unum aliud in existendo vel sequitur, vel præcedit, *momentum temporis*, ein *Zeitpunkt*, *Augenblick*, est: eodem igitur temporis momento existunt, quorum alterutrum licet successionis cujusdam pars sit, ipsa tamen inter se sine succedendi discrimine existunt: diverso temporis momento existunt, quæ sibi invicem succedunt. *Tempus* ipsum varie dividitur: *Præsens*, die *gegenwärtige*, est pars temporis mutationi præsentis
simul.

simultanea : *præteritum*, die vergangene, est pars
 temporis, quam sequitur præsens : *futurum*, die künftige,
 est pars temporis, quæ præfenti succedit. Om-
 nia momenta, alia vel insequentia sunt; vel antece-
 dentia; *primum* autem dicitur, quod omnia reliqua
 sequuntur: *ultimum*, quod omnibus aliis succedit:
 utrumque vel absolutum, vel relative ad certum
 tempus tale est. Sic primum conditi mundi mo-
 mentum absolute primum: primus anni dies relati-
 ve ad annum, cui videlicet computatur, primus est:
 contra ultimum, quo mundus existeret, momen-
 tum, absolute ultimum foret; quum ultimus anni
 cujusvis dies tantum relative talis sit. Ex his etiam
 facile conficitur, quid respectu nostri *præsens*, *præ-
 teritum* et *futurum* dici debeat: primum videlicet no-
 bis coëxistit: alterum præexistit: tertium existet
 post nos. Eodem modo facile est cognitu, quid sit
 ens *primum*, *ultimum*, *absolute* et *relative* tale. *Du-
 rare*, *dauern*, est existentiam continuare: hinc *Du-
 ratio*, die Dauer, bene dicitur existentiae continua-
 tio. Improbanda est illorum definitio, qui per du-
 rationem intelligunt pluribus successivis coëxisten-
 tiam. Hic enim conceptus, quum tempus, et se-
 riem successivorum involvat, ad Deum adplicabilis
 non est. Ens omne, in quo duratio possibilis est,
perdurabile, einer Dauer fähig: in quo possibilis
 non est duratio, *instantaneum*, augenblicklich, dici-
 tur. Ens perdurabile, vel majoris capax est dura-
 tionis; et *diuturnum*, *stabile*, dauerhaft: vel mino-
 rem tantum durationem habet; et *fluxum*, *transito-
 rium*,

rium, flüchtig, vorübergehend, vocatur. Ad metiendam durationis magnitudinem ejus initium et finem præcipue adtendimus; est autem *Initium*, der Anfang, mutatio, qua ens ex non existente fit existens; *Finis*, das End, mutatio, qua ens ex existente fit non existens. Inde pronum est varias durationis species evolvere. *Æternitas*, die Ewigkeit, est duratio sine initio et fine: * *Æviternitas*, die Unaufhörlichkeit, duratio cum initio, sed sine fine: *Sempiternitas*, die immerwährende Dauer, est actualis omni tempore existentia. Hinc mundo non existente Deus quidem æternus, sed non sempiternus dici posset: ens autem, quod ab initio mundi usque ad finem illius existeret, sempiternum foret. Quum idem sibi succedere nequeat, eademque et essentia et existentia entis durantis permaneat; patet in conceptu durationis non involvi conceptum temporis: hinc recte inferimus, ratione entis necessarii, infiniti non dari tempus, quum illi neque succedant alia, neque aliis succedat ipsum.

* Varius est hujus vocis: *æternum*, ewig, significatus. Subinde æternum dicimus, quod longius durat: sic præsertim germani de garrulitate justo longiore dicunt: das ist ein ewiges Geschwätz. Interdum pro eo accipitur, quod quidem initium habet, sed cujus non est determinatus finis: sic sæpe accidit, ut vir sanus multas æternas paces supervivat. Etiam non raro æternum dicitur, quod æviternum antea

diximus: hoc sensu scilicet mentis stricto & animam æternam dicere possumus, quum immortalem eam esse statuerimus.

SECTIO. III.

De prædicatis, quæ entibus tantum ratione nexus conveniunt.

ARTICULUS. I.

De nexu entium in genere.

§. 24. Relationem illam mutuam, qua posito uno intelligitur alterum, aut non posito uno non intelligitur alterum, jam §. 6. *synops. Log. Nexum*, die Verbindung, oder den Zusammenhang der Dinge, diximus. Omnia igitur ea connexa sunt, inter quæ talis relatio intercedit. In prædicatis sectione præcedenti adsignatis etiam nexus quidam intercedit, sed hic arctus non adeo est, neque tam ipse, quam multiplicatio ipsa entium attenditur; hinc etiam sectionem istam sic inscribendam putavimus. Connexa triplici potissimum modo entia esse possunt: sic ratio cum rationato *a priori*: rationatum cum ratione *a posteriore*: plura rationata ejusdem communis rationis inter se *a concomitante* connexa dicuntur. Confer etiam *synopsin Log. de cognit. per experient. & ration.* Entia, quæ nullum inter se nexum haberent, *disparata*, Dinge ohne Verbindung; Ens, quod sine ullo cum aliis nexu existit, aut saltem ita existere potest, *ens absolutum*; quod vero

vero, nisi in nexu cum aliquo, existere non potest, ens in *existendo relativum* adpellatur.

§. 25. *Causa*, die Ursache, idem est cum principio existendi §. 6. definito; eaque vel *libera* est, vel *necessaria*: si pro libera sua determinatione ratio esse possit, cur alterum existat; *libera*, eine freie: in casu opposito; *necessaria*, eine nothwendige Ursache, est. *Causa* omnis est ratio; hinc cum illo, cujus existentiae ratio est, seu cum *causato suo*, mit dem Verursachten, a priori connexa adeoque in *existendo independens*, unabhängig, est: nexus igitur mutuus inter causam & effectum, non tamen mutua pariter dependentia intercedit. Subjectum seu ens, quod rationem continet existentiae cujusdam realitatis a se diversae, vel consideratur, prout ratio esse potest illius; vel prout actu ipso est ratio: in priore casu tantum fundat possibilitatem externam causati, & *causa possibilis*: in posteriore *causa actualis* seu *efficiens*, die wirkende a scholis adpellatur; prior igitur potius aptitudinem causae denotat: illud, cujus causa efficiens existendi ratio est, *Effectus*, das gewirkte, nominatur. *Causa efficiens* varie spectari potest. *Causa prima*, unabhängig, vocatur, quae non dependet a priore se; quae autem a priore se dependet, *secunda*, abhängig: quae vi propria, quin ab agente alio finito determinetur, producit effectum, *principalis*, Hauptursache; quae a causa principali ad agendum determinatur, *instrumentalis*, das Werkzeug: Inter quam & effectum nulla alia

intercedit, *immediata*, unmittelbare; quam inter & effectum vero alia intercedit causa, *mediata*: mittelbare; series causarum mediatarum cum immediata, quarum una ab altera pendet, causæ *subordinatæ*, untergeordnete, eæque *essentialiter*, si a se invicem facultatem talem producendi effectum habeant; in casu opposito *accidentaliter* tantum subordinatæ sunt. Causæ plures vel co — vel subordinatæ ad eundem effectum, *sociæ* seu *concausæ*, vergesellschaftete Mitursachen; causa sociæ ad effectum integrum insufficienti coordinata, *auxiliaris*, helfende (hinc *juvare*, *Helfen*, causam esse auxiliarem significat) Complexus omnium causarum sociarum, *adæquata*, entschöpfende; causa, quæ concausam non habet, *solitaria*, einzige, adpellatur. Causæ efficienti semper præsto esse debet subjectum aptum ad realitatem, quam productura est, recipiendam, & hoc vocatur causa *materialis* a scholasticis. Quum agere nihil aliud sit, nisi esse rationem existentia realitatis diversæ; omnis causa efficiens vere agit: realitas ista, quæ per actionem causæ efficientis existentiam nanciscatur, vocatur *terminus actionis*, der Gegenstand der Handlung; isque vel ipsi agenti est internus; & tum actio *immanens*, eine innerhalb wirkende; vel ipsi agenti est externus; & tum actio *transiens*, eine übergehende, oder ausserhalb wirkende Handlung, dicitur: prior etiam *actio vitalis*, eine Lebenshandlung, nuncupatur. Hinc agens actione immanente est ratio possibilitatis simul, & existentia sui termini; agens autem actione transeunte est tantum

ratio

ratio existentiae ejusdem. Exempla actionis transeuntis sunt finitorum productio, & ideae sensuales actione objectorum in organa sensoria, ejusdem propagatione ac communicatione animae facta adquisitae. Ceterum haec doctrina planior fiet, ubi de systematis commercii animam inter & corpus in Psychologia actum fuerit. Ad doctrinas de causa efficiente & actione eo adcuratius figendas, quid sit *pati*, *leiden*, notionesque adfines evolvendae prius sunt. Est autem accipere realitatem ab ente distincto: ens, quod accipit ab ente distincto realitatem, dicitur *patiens*, *das leidende*. Quum in omni passione requiratur ens distinctum, quod sit realitatis, illius, quam patiens accipit, existendi ratio: omnis passio cum actione entis realiter distincti conjuncta est. In actione autem immanente cum illa passio conjuncta non est. b) Omnis passio est mutatio, entia igitur finita tantum, non vero infinitum pati potest: actio igitur transiens, ut habeat rationem possibilitatis suae sufficientem, habet terminum, eumque finitum. c) Omne agens, adeoque omnis causa efficiens debet habere facultatem & vim agendi: & omne patiens debet habere facultatem patiendi. Est autem *facultas* seu *potentia agendi*, *das Wirkungsvermögen*, possibilitas agendi: & *facultas*, seu *potentia patiendi*, *das Vermögen zu leiden*, possibilitas patiendi. Quum autem sola possibilitate actionis, vel passionis posita tantum sequatur, actionem, vel passionem esse possibilem, non autem, eas esse actuales; aliquid praeter ipsam agendi faculta-

tem in ente requiri patet, quo actio ipsa actuetur: secus enim sine ratione sufficiente existeret. Hoc *vim*, *die Kraft*, vocant Philosophi: vis igitur ratio est existentiae ipsius actionis, & in conatu entis ad agendum vel necessario, vel libere determinati efficaci consistit. Doctrinae huc referendae sunt: 1) Quidquid agit, existit. Secus enim perfectionem, scilicet existentiam daret alteri, quam ipsum non habet; quod enim non existit, in existendo *nibilo* aequivalet, nihilum autem nullius rei ratio esse potest. 2) Quum terminus actionis rationem sufficientem existentiae suae in ipso agente habeat; non plus perfectionis in ipso esse potest, ac est in ipso agente; secus enim aut sine ratione sufficiente foret, aut illam in non ente haberet. Hinc etiam intelligitur axioma philosophicum: *effectus nequit esse nobilior sua causa*, scilicet, *adaequata*. 3) Entibus creatis competit facultas & vis activa: utrumque ab experientia tum interna, tum externa constante palam est, qua certo deludi inaniter nequimus. 4) Facultas & vis ista sunt notae constantes, non igitur in modis, sed in ipsa eorundem essentia, seu substantia inesse possunt.— Omnis agens rationalis, seu intelligens agere nequit, quin actionis ponendae causas impulsivas, seu *motiva*, *Bewegungsgründe*, habuerit, uti in Psychologia ostendetur; quumque motivum illud aliud esse nequeat, nisi bonum cognitum per ipsam suam actionem consequendum, *Finis*, *der Zweck*, benedicatur illud ipsum, quod agens per actionem suam intendit. Fines etiam focii esse possunt, vel solitarii,

vii, quorum notiones ex dictis de causis jam satis intelliguntur: finium sociorum *ultimus* est, quem agens principaliter intendit, huicque omnes alii subordinantur; isque est vel *simpliciter ultimus*, si ultra illum adpetere alium nequeat: vel *relative tantum* ad intentionem agentis. Fines reliqui ultimo subordinati vocantur *intermedii*, *Mittel; wecke*; iique vel *proximi* sunt, vel *remoti*, prout omnium aliorum vel rationes sunt, vel rationata unius, aut plurium. Quum vero *medium*, ein *Mittel*, sit omne illud, quod vel possibilitatis, vel existentiae finis rationem in se continet. Confer. *synops. Log. §§. 6. 8.* fines omnes intermedii relate ad remotiores media sunt. Hinc qui serio vult finem, etiam media velit oportet; quia frustra vellet rationatum sine ratione sufficiente. Ex dictis, & notionibus causae physicae & intentionalis satis patet, tam motivi, quam finis existentiam per se non requiri, ut causa efficiens agere valeat; sed sufficere ipforum cognitionem sive veram, sive putativam: immo effectum & finem, realiter esse idem ens. Est autem *causa physica*; eine *wirkliche Ursache*, cuius existentia realis est necessaria ad effectum producendum. *Causa intentionalis*, eine *gedachte, oder vorgestellte Ursache*, cuius existentia tantum mentalis sic necessaria est. Quare causae intentionales non aliam, nisi intelligentem causam ad agendum determinare valent. — Præter motiva & fines causis intentionalibus etiam ad censentur *occafio*, die *Gelegenheit*, & *Exemplar*, das *Muster*; & bene: Utriusque enim

cognitio ratio esse potest, quando, et quomodo causa efficiens agat. Ad conceptum autem utriusque genuinum acquirendum ratione primi prænotare juvat: per *Eventum*, eine Begebenheit, intelligimus actionem singularem cum effectu suo: sic in historiis referuntur eventus, actiones utique realiter omnimode determinatæ. Relationes eventuum sunt, *rerum Adjuncta*, seu, ut dicunt, *Circumstantiæ*, Umstände. Experientia teste scimus, rationem existentiae saltem partialem eventuum non raro ab adjunctis loci et temporis &c. adeoque a relationibus eventuum repetendam esse. §§. 21. 23. Complexus adjunctorum, quæ ad effectum producendum ut concausæ occurrunt, *occasio* dicitur. *Occasio vel expectanda*, die man erwarten muß, est, cujus videlicet existentiae ratio esse ipsi nequimus; vel *efficienda*, die man sich selbst machen kann, cujus existentiae ratio esse possumus. Quo plura, quo majora rerum adjuncta, quo magis ad eventum consentiunt, eo *aptior*, schicklicher, est occasio; *aptissima*, schicklichste, igitur est, quando datur plurimorum et maximorum ad eundem eventum rei adjunctorum consensus. *Occasio major respectu loci*, *opportunitas*, gelegener Ort: *respectu temporis*, *tempestivitas*, gelegnere Zeit: oppositum respectu loci, *inopportunitas*; respectu temporis, *intempestivitas*, ungelegnere, dicitur. *Occasio omnis apta ad agendum movere potest*, habet ergo rationem motivi: captatio occasionis potest esse ratio, cur finis aut consequatur, aut saltem consequi possit actum; hinc medium est. — *Exemplar* dicimus, cui

eui simile intenditur; dirigit illud agentem in ordine ad finem consequendum; causa igitur exemplaris bene inter causas refertur. Effectus exemplari similis, *Ectypon*, *Copia*, der Abdruck, die Abschrift: Exemplar, quod non habet aliud; *Archetypon*, *Originale*, das Urbild, die Urschrift: et nexus, qui inter exemplar et ectypon intercedit vocatur *typicus*. — Agens quandoque omni labore suo ad effectum pertingere non valet; id, quod rationem in se continet, cur actio non sequatur, posita vi alias ad eam necessaria, *impedimentum*, ein Hinderniß, dicitur, idque vel *vincibile*, überwindlich, vel *invincibile*, unüberwindlich, est, prout in agente major, minorve contra agendi facultas infuerit. Absentia impedi-menti, aptitudo subiecti ad recipiendam aliquam realitatem, et vis ipsius adplicatio conditiones sunt, sine quibus actio transiens nulla possibilis est.

ARTICULUS II.

De nexu entium finitorum cum infinito.

§. 26. Ens infinitum est ratio existentiae finitorum, adeoque a priori cum iis connectitur, et nexus inter utrumque mutuus intercedit; sed tantum ens finitum dependet ab infinito tanquam effectus a sua causa §§. 24. 25. Idque tam in existendo, quam in se conservando. *Conservatio* enim, die Erhaltung, est actuatio durationis; duratio est continuatio existentiae §. 23. quod igitur ut effectus in existendo dependet ab ente infinito, eodem modo in existen-
tia

tia continuatione dependet. Sine conservatione itaque entis infiniti nunquam agere posset ens finitum. §. præced. n. 1. est igitur concausa ad effectum ab ente finito producendum, concausæ ad ejusdem effectus possibilitatem et existentiam dicuntur *concurrere*, *zusammenkommen*: ens igitur infinitum ad omnes finitorum actiones concurrat: et quidem immediata actione; quum inter actionem entis infiniti finitum conservante, ipsamque finiti actionem non alia sit intermedia. Entia finita ad sui productionem, quum necdum existant, cum actione entis infiniti concurrere nequeunt; infinitum igitur agit sine comprincipio: actio autem principii solitarie agentis est *Creatio*, *Schöpfung*. Hinc ens infinitum finita producendo creavit ea, et quidem determinatione libera §. 15. ex nullo præexistente adeoque ex nihilo.

ARTICULUS III.

De nexu finitorum inter se.

§. 27. Quævis substantia finita rationem suæ possibilitatis sufficientem in ipsa sua essentia habet §. 12: quodvis ergo finitum alterius nequit esse ratio possibilitatis; hinc quoad hanc nullus inter finita nexus datur. Neque creare, seu ad existentiam perducere potest substantiam quamvis finitam: non enim agere potest sine comprincipio, §. 25. Insuper si produceret substantiam: vel produceret sibi similem, vel dissimilem: primum non fieri potest ex
prin-

principio indiscernibilium §. 18. nec alterum; secus enim notam individualement conferre deberet, quam ipsum non haberet. Idem etiam universim dici potest: nam quod non est ratio sui ipsius ultima, nec alterius sufficiens esse potest, itaque entia finita, quum non sint ratio ultima illius, quod in ipsis substantiale est, nec sufficiens aliarum substantiarum esse possunt. Finita igitur aliam substantiam producere nequeunt, adeoque et quoad hanc nullus inter ea nexus intercedit. Inde etiam ruit commentum illud: *Duo entia finita se mutuo producere posse*. Gaudent autem vera agendi facultate, variasque vi sua in substantiis finitis mutationes efficiunt §. 25. Mutationes omnes modi sunt §. 12. aut relationes, ergo tantum quoad hæc inter finita nexus rationis et rationati, adeoque a priori et a posteriore est. Quoniam autem substantiæ finitæ omnes communem in ente infinito suæ existentiae rationem habent; hinc a concomitante connexa sunt. §. 24. Ex dictis etiam colligi potest, nullam substantiam finitam aliam posse *destruere* seu *annihilare*, *vernichten*. Quum enim destruere significet rem ita interire facere, ut nulla ejus pars existat superstes; legitime concludimus: entia finita ratio esse nequeunt existentiae cujusdam substantiæ; ergo neque non existentiae seu annihilationis. Eodem prorsus modo de conservatione entium finitorum discurrendum est. Experientia tamen teste constat entia finita circa alia ejusmodi agere, quæ aliquam destructionis speciem præ se ferre videntur, quidnam illud est? R. Est interitus per divisio-

divisionem ita, ut partes superstites maneant; finita igitur nexum finitorum physicum solvere, adeoque *corrumpere*, *zergehen machen*, possunt; quemadmodum proprium ipsis est, efficere cum comprincipio modos, adeoque *generare*, *zeugen*. *Generatio* itaque, *die Zeugung*, est actio modorum cum comprincipio efficiendorum.

ARTICULUS IV.

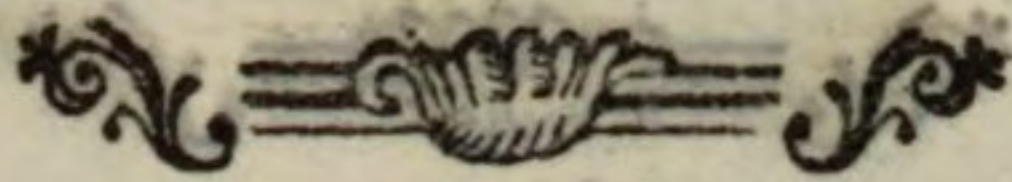
*De modo regulisque augendæ entium finitorum
perfectionis tum in — tum extensive
ope nexus.*

§. 28. *Augeri*, *vermehret werden*, est mutari in majus; igitur omnis rei quæ augetur, partes si-
ve internæ, sive externæ multiplicantur §. 8. Partes
internæ si multiplicantur; augetur ens *intensive*, in-
nerlich: si externæ; *extensive*, äußerlich. Omne
quod augetur, perficitur, §. 11. ergo vel *in* vel *ex-
tensive*. Ens infinitum propter id perfici nequit;
§. 16. possunt autem entia finita §. eodem et 20.
utroque modo. §. 13. Quum autem primi modi ra-
tio existentiaæ semper in ente distincto contineatur
§. 12. ens omne finitum initium perfectionis ab ente
distincto accipit; et tantum, si actionum capax est im-
manentium, ulterius se potest perficere: si autem vi
agendi immanenter destitutum fuerit; non se, sed alia
duntaxat perficere valet. §. 25. Ens si-ve a se, si-ve ab
aliis seu *in —* seu *extensive* perfectum, est perfectius:
causa perfectior perfectioni par effectui est; hinc
nobilio-

nobiliorem porro , ac ante , effectum producere agendo valet.

§. 29. De extensiva entium perfectione loquentibus agendum potissimum de ente simplice et composito est. *Compositum* autem, ein *zusammengesetztes Ding*, est unum constans ex pluribus nexu quodam constante inter se junctis; quæ multa, seu plura totum, seu unum illud constituentia, seu eadem cum illo jam supra §. 19. partes diximus. Composito opponitur *simplex*, einfach, non quidem, ut putatur, contradictorie, hoc enim definitione negativa dicitur illud ens, quod partibus caret physis, et inter ens non constans partibus, et constans partibus nexu quodam sibi junctis medium certe est ens, quod partibus quidem realiter distinctis sed non unitis constat, hoc ens *multiplex*, ein *vielsältiges Ding*, nominamus. Compositum vel *homogeneum*, gleichartig, vel *heterogeneum*, ungleichartig, est, prout videlicet ejusdem, vel diversæ speciei partes fuerint. Doctrinæ circa hæc entia notandæ sunt a) omne compositum constat partibus denique simplicibus; nam sicut ratio sufficiens numeri non est in numero, sed unitate; ita etiam ratio sufficiens compositi non potest consistere in composito, sed in simplice, adeoque, si compositum non constaret partibus denique simplicibus, ratione sufficiente careret: præterea composita secus omnia forent infinite divisibilia, adeoque æqualia, quod absurdum est, et contra doctrinam §. 20. de numero non infinito pugnaret.

gnaret. b) Entia illa simplicia, ex quibus denique compositum constat sunt substantiæ: possunt enim se solis existere, quin sint alterius entis determinatio. c) Composita sunt entia finita; gaudent vi activa; vis activa tantum inest substantiis §. 25., ergo tantum inest entibus simplicibus. d) Essentia igitur compositi consistit tum in qualitate entium simplicium, tum in modo compositionis, quo istæ inter se junguntur; sic enim concipimus compositum. e) Non datur substantia composita, sed omne compositum est adgregatum substantiarum. f) Perfectio cujuslibet compositi a qualitate simplicium, simulque in modificationibus consistit, quas illæ in se invicem producant: hinc fieri potest, ut quod solitarie spectatum perfectio est, relate ad compositum non sit talis. Inde regulæ pro ordinanda compositi perfectione sunt 1.) non adsume perfectionem primario intentæ repugnantem. 2.) In parte majorem perfectionem non require, quam quæ salva aptitudine ad totum adesse potest. g) Composita oriri, quin creentur, interire, quin annihilentur: simplicia vero nec oriri nisi ex nihilo, nec interire, quin in nihilum abeant, ex conceptibus patet.

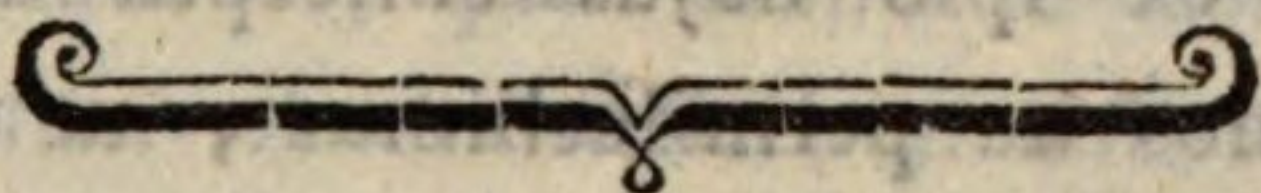
§. 30. Plurium secundum regulam aliquam conjunctionem §. 11. *ordinem* diximus; ut igitur obtineatur in compositis perfectio, juxta ordinem aliquem compositio ipsa fiat necessum est. Sic composita *ordinata*, *geordnete*, vocamus. *Ordo simplex*, *einfache Ordnung*, est, qui juxta unicam regulam fit;

fit; qui juxta plures, *compositus*, *zusammengesetzte*, adpellatur: uterque *completus*, *vollständig*, si singula ordinatorum juxta individua ad terminum quemdam aptitudinem posita fuerint; secus *incompletus*, *unvollständig*, dicitur. Aptitudo essentialiter talis ad aliquem terminum facit, ut *ordo necessarius*; accidentaliter talis, ut *contingens* nuncupetur. Hinc ordinis contingentis existentiae ratio non est in ipsis ordinatis, sed in ente extraneo, et si valde *compositus* fuerit; ens exigit intelligens, quod et terminum, et regulas, et ordinandorum aptitudinem cognoscat. Ordinis oppositum *confusio*, *Unordnung*, *Verwirrung*, dicitur.

PARS II.

COSMOLOGIA.

§. 31.

Cosmologia, die Weltlehre, in se est ex §. 1. Doctrina de mundo hoc adspectabili universum sumpto. Si ratione subiecti, cui insit, confideres; est vel cognitio confusa mundi hujus adspectabilis universum sumpti; et *Cosmologia naturalis*, die Weltkenntniß: si autem cognitio ista distincta fuerit; *Cosmologia artificialis*, seu *scientia Cosmologica*, die Weltwissenschaft, nuncupatur. Ad clariorem dictorum cognitionem, quid sub *mundo*, *Welt*, intelligamus, declarandum venit: est autem nobis series

seu

seu totum actualium finitorum, quod non est pars alterius totius. * Scientiæ Cosmologicæ studium a sua utilitate commendandum est. Nam a) multum confert ad Psychologiam nosse vires corporum, eorumque ad spiritus relationem. b) Ex hac ipsa Dei existentia, ejusque perfectiones in Theologia naturali planiores fiunt. c) Proprietatibus corporum generalibus cognitis facilior est in physicis progressus. d) Certa officia ratione rerum corporearum nobis incumbentia ex præcognita earum natura facilius cognoscuntur. e) Et probrosum certe foret, peregrinos esse in hoc ipso, quem inhabitamus mundo. Cosmologiæ pars alia *empirica*, die Weltlehre nach der Erfahrung, in qua scilicet veritates de mundo per experientiam stabiliuntur: alia *theoretica*, die Weltlehre nach den Grundsätzen, in qua veritates de mundo ex ipso hujus conceptu deducuntur. Utramque nos ita permiscebimus, ut una ex alia clarescat; atque ita agemus de Cosmologia, ut 1) de natura & indole mundi. 2) De partibus. 3) De perfectione ejusdem tractemus.

* Varius mundi significatus est. Sic 1) ab Astronomis systema *planetarum* eorum *mundus*, die Planetenwelt, vocatur. 2) Per mundum sæpius intelligitur tellus nostra: sic mortui in alterum mundum transmigrasse dicuntur. 3) Aliquando pro parte hujus telluris sumitur: sic America novus mundus dicitur. 4) Non raro pro ipso genere humano accipitur, sic mundum nosse pronuntiantur, qui noverunt hominum propensiones,

et studia. 5) Generationes hominum sibi succedentes præsertim in Germanico, uti etiam mores politi quandoque pro mundo sumuntur, sic trita sunt: die Vorwelt, Nachwelt, dieser Mensch hat viele Welt. 6) Interdum quamvis multitudinem rerum sibi similium et in nexu spectatarum per mundum significant pariter germani, e. g. Die Körper = Geister = Morali = sche Welt, u. d. g. 7) In sacra scriptura et ab ascetis frequenter pro collectione hominum improborum usurpatur. Quis igitur tenuerit risum, quum contra mundi optimi defensores non raro textus proferri audiat, queis mundus in maligno positus enuntiatur?

** Dubitari forte potest, quare mundum dixerim seriem *actualium* finitorum. Ast id non eo fine dictum est, quasi omnes mundi hujus partes realiter extra intellectum nostrum de facto existere debeant; sed tantum hoc dicimus, quodsi ens quodpiam tanquam partem hujus mundi repræsentamus, illud nobis tanquam finitum cum aliis finitis in nexu constitutum, atque aliquid plus, quam mere possibile, adeoque actuale repræsentamus in mente nostra, five dein extra mentem nostram actualiter existat, nec ne.

SECTIO. I.

De natura et indole hujus mundi.

§. 32. a) Hunc mundum existere, experientia

certum est; hinc legitime illius possibilitas infertur: quum autem ex regulis Logices a possibilitate individuorum et specierum ad generis ipsius possibilitatem concludere liceat; bene inferimus, etiam mundum in genere spectatum esse possibilem. b) Posita semel hujus mundi possibilitate et realitate conceptus illius, quum ens finitum sit, adeoque mutabile, rite colligimus etiam plures mundos esse posibles. c) Experientia pariter edocet nos, mundum hunc esse ens compositum; igitur et tale est mundus in genere. d) In omni composito datur nexus §. 29. In mundo igitur etiam nexus iste datur. Ad universalitatem hujus nexus probe cognoscendam, eum paulo uberius ostendere juvat. Nexus in genere est relatio illa mutua, qua posito uno ponitur et alterum; in mundo autem talis relatio datur 1) inter causas et effectus, 2) inter utilia et iis, quibus talia sunt, 3) inter fines et media, 4) inter typa et ectypa, 5) inter signa et significata: bona igitur conclusio est: in mundo hoc datur nexus universalis, igitur et talis in mundo generice spectato dari debet. Adde 1) quælibet mundi pars est ratio partialis totius, scilicet mundi, ergo connexa est quælibet illarum cum mundo, sed, quum omnes connexæ sunt cum tertio; etiam inter se connexæ sunt. 2) Partes mundi extra se positæ, aut simultaneæ, aut successivæ sunt, aut utræque; igitur vel ratione spatii, vel temporis, vel utriusque sunt connexæ.

§. 33. *Fatum*, das Schicksal, in sensu acceptum sano est, eventuum in hoc mundo necessitas hypothetica: ejusmodi fatum non officere libertati humanæ, in Psychologia palam fiet, et ex ipso mundi nexu universali prius statuto consequitur. Non tamen admittendum est I) *fatum Democriti et Epicuri* statuentium duo esse rerum omnium principia, *plenum*, id est, atomos æternas, improductas, numero infinitas, figura et magnitudine, sed non sensilibus præditas (pondus etiam seu impetum æternum ad motum inesse voluit Epicurus) deinde *inane*, seu vacuum æternum pariter, ac extensione infinitum: in hoc vacuo atomos perpetuo motu (*obliquo* tantum adferebat Democritus; *directo* etiam præter hunc et *declinatorio*, abweichend, voluit Epicurus) motas fuisse, ac mutuo illarum impactu et insultibus cohæsisse, atque unitum fuisse totum hunc mundum, omniaque entia illi inexistentia: atque ex necessario harum atomorum motu cuncta in hoc mundo existere et sese consequi necessitate omnino absoluta inferebant. Contra hoc fatum plura faciunt. Nam a) Atomis esse infinitæ nequeunt. §. 16. b) Si essent infinitæ, vacuum infinitum replerent, adeoque motus consequi non posset. c) Motus earum deberet esse æqualis, adeoque motu communi ferri deberent §. 22. & nunquam daretur concursus, adeoque nec cohæsiō, hinc nec corpora. d) Absoluta ejusmodi necessitas repugnat libertati humanæ ex sensu intimo manifestæ, et in Psychologia uberiori stabiliendæ. 2) *Fatum Stoicorum*, quod est

necessaria quædam et non interrupta causarum, effectuumque series constituta a voluntate Dei necessaria et immutabili sine ulla ad propensiones humanas adcommodatione. Hoc fatum contra ipsam Dei, ut in theologia naturali ostendetur, et ex notionibus Ontologicis de ente infinito §§. 16. et 26. patet, et hominis ipsius libertatem pugnat. 3) *Fatum Astrologicum*, quod est absoluta rerum omnium et eventuum necessitas ex cæli siderumque situ, et illorum in res sublunares, immo in actiones hominum liberas influxu necessario et immutabili. Ex iisdem hoc, queis prius rationibus est rejiciendum. 4) *Fatum Pantheistarum*, quod est necessitas absoluta omnium rerum ex substantia hujus universi profluens, quod universum nihil aliud foret, nisi ipsa substantia divina. Contra hoc fatum pariter plura faciunt. Nam 1) per hoc Deus constituitur materialis contra Theologiam naturalem. 2.) Homo scelestissimus foret tantum Deus alia modificatus ratione. 3) Omnis rerum contingentia tolleretur. 4) Periret omnis libertas. Paucis omne fatum libertati tam divinæ, quam humanæ inimicum prorsus rejiciendum est. Huc etiam notiones referri debent sequentes: a) Eventum in mundo, cujus ratio ignoratur, vocamus *Casum*, einen Zufall, eumque *purum*, einen blinden, si etiam non habeat rationem sufficientem; *non purum*, keinen blinden; cujus, licet detur, ratio ignoratur. Posteriores dari posse, ab experientia liquet: prior principio rationis sufficientis repugnat. b) *Saltum absolutum*, einen durch-

durchgängigen Sprung, dicunt eventum, qui caret ratione proxima: hunc repugnare iterum docet principium rationis sufficientis. *Saltum* autem *respectivum*, einen zum Theile statthabenden Sprung, eum volunt eventum, qui rationem sufficientem proximam quidem, sed non ordinariam habet, huncque dari posse palam est.

§. 34. Reliqua mundi prædicata sunt a) Mundus, quum sit compositum, est contingens. b) Igitur existendi initium habere debuit. c) Quare, quum æternum sit, quod initio et fine caret §. 23; mundus ab æterno esse nequit. d) Quum entis cujusvis contingentis existentia modus sit, isque ejusdem entis primus §. 15; igitur ex §. 12. rationem suæ existentiae in alio ente habere debet; existit proinde ab alio, atque ab ipso ente infinito ex nulla materia præexistente productus est. Aut num forte materiam æternam, improductam, necessariam statues? An hæc prædicata non repugnant enti mutabili, limitato? Productus igitur ex nihilo est. Aut num ex ipsa divina substantia emanaverit? Compositum ex simplici? an mutatione, translocatione, additione, exceptione partium? An mutabile ex immutabili oriatur? Nunquid rides, et mundum in tempore ex nihilo creatum esse concedis?

S E C T I O II.

De partibus mundi.

§. 35. Mundi partes vel simplices sunt, vel compositæ. Simples dari in eo ex notione compositi fuit §. 29. Variæ harum simplicium partium denominationes occurrunt. Nam vocantur a) *Puncta simplicia*, einfache Punkte, sed sollicitè discrimina-
nanda ab iis, quos Zeno admisit, & queis præter simplicitatem alias proprietates inesse noluit. Etiam a mathematicis secernenda sunt, quæ mere idealia, & non sicut nostra realia sunt. b) *Atom*i, Untheilbare Wesen, sed non confundendæ cum refutatis §. præced. c) *Monades*, selbständige Dinge, a græco *μενειν*, manere. d) *Elementa corporum*, Urstoffe der Körper, & communiter sic definiuntur: *principia prima interna corporum*. Varia de iis prædicata adfirmanda & neganda veniunt. Neganda sunt: a) Nequeunt oriri ex composito b) nec possunt occupare spatium. c) ab ente finito annihilari non valent. d) Contactus mathematicus ipsis repugnat e) non sunt extensa, f) magnitudine ac figura carent, g) nec *motum* habent *intestinum*, innere Bewegung; quia iste consistit in mutatione partium ratione fixis erga se invicem, h) sunt heterogenea, seu sibi quoad vires non perfecte similia. Adfirmanda: a) Elementa sunt substantiæ. b) gaudent *impenetrabilitate*, Undurchdringlichkeit; quia secus extensum oriri ex iis nequiret. c) gaudent vi activa; quum præter illa nil substantiæ corporibus in-
sit, & omnis vis in substantia collocanda sit. Ut
eo

eo adcuratius in determinandis entium simplicium prædicatis procedamus, præfigendæ sunt veritates quædam pragmaticæ & directrices. *Prima est: Proprietates elementorum a posteriore tantum, & ex ipsis corporibus cognoscenda esse.* Sunt enim entia simplicia, quæ sub sensus non cadunt, & solo intellectu cognoscuntur; corporum autem proprietates sub sensus cadunt; adeoque naturæ convenienter agendo a facilioribus cognitu nostram ordiamur cognitionem oportet. *Secunda est: Proprietates corporum, quæ nec a ratione entis compositi, nec a modo compositionis pendent, sunt proprietates elementorum ipsorum: quæ autem vel a ratione entis compositi, vel a modo compositionis pendent, elementis non conveniunt.* Ratio enim omnium rei proprietatum continetur in ipsius essentia: quum igitur corpora sunt entia composita; *per experient.* ratio cuiusvis proprietatis, quæ illis convenit, vel in essentia entis compositi generatim, vel in essentia talis entis compositi; quale nimirum corpus est, contineri debet. Essentia autem entis compositi generatim consistit in eo, quod ex partibus quocunque modo junctis coalescat. Essentia autem talis compositi in specie (nimirum corporis) sita est partim in natura elementorum, & partim in modo, quo ea junguntur. Quævis proinde proprietas corporibus conveniet, vel quia sunt entia composita; vel quia ex talibus partibus composita sunt, tali inter se ratione junctis: adeoque vel propter rationem entis compositi in genere, vel propter naturam elementorum, vel propter modum

compositionis eorundem. Quare si proprietas aliqua corporum non dependeat a ratione entis compositi, aut modo compositionis, a natura ipsa elementorum provenire; adeoque proprietas ipsorum esse debet. Contra si qua proprietas ex ratione entis compositi redundet, aut ex modo compositionis oriatur, elementis, quæ sunt entia simplicia competere illa nequit. *Raritas* itaque, seu paucitas materiæ propriæ sub æquali cum altero corpore volumine: *Densitas*, *Dichtheit*, seu multitudo materiæ propriæ sub æquali volumine: *Fluiditas*, die Flüssigkeit, seu minima partium inter se cohæsiō, & facillima a se invicem volubilitas: *Mollities*, die Weicheit, seu cohæsiō priore aliquantulo major, sed facile tamen superanda: *Firmitas*, die Festigkeit, seu valida earum cohæsiō: *Durities*, die Härte, seu vis compressioni resistens; *Elasticitas*, die Schnellkraft, seu vis, qua corpora flexa aut tensa, cessante flexione aut tensione se iterum restituunt, & similes adfectiones corporum manifesto proveniunt a numero, situ, & nexu partium, adeoque corpori conveniunt ratione compositionis, & ideo elementis convenire non possunt. Contra vero impenetrabilitas, seu vis illa, qua corpora ex eodem, cui ipsa insunt loco alia excludunt: *Mobilitas*, die Beweglichkeit, seu potentia, qua corpus a loco uno in alium transferri potest: & *Gravitas*, die Schwere, seu vis illa, qua corpora tendunt ad centrum terræ nec pendent a ratione entis compositi, nec a modo compositionis. Partibus enim corporum etiam variatis non
variant

variant soliditas et mobilitas: ipsa etiam gravitas æqualis est, quæcunque fuerit massa, ut patet in corporibus sub recipiente aere extracto positis. Quare proprietates istæ elementis ipsis conveniunt.

§. 36. Partes mundi compositæ, si in lato sensu corpus sumas, jam ipsa sunt corpora, Körper; plerique tamen non omnes mundi partes corpora vocant. Hi considerant in primis elementa simplicia: prima composita ex iis minima *moleculam materiæ primigeniam*; composita ex hisce moleculis, *corpuscula primitiva*, Urförperchen; ex his rursus coalescentia corpuscula derivativa, abgeleitete Körperchen; ac demum ipsa corpora, seu partes mundi magis compositas, & vi motrice præditas: omne autem extensum. etiamsi minimum fuerit, *Materiam, Stoff*, dicunt. Prædicata de ipsis corporibus scitu necessaria sequentia. a) Omnia corpora sunt vi prædita ex §. 25. Vis autem ista tantum est *vis motrix*, die bewegende Kraft: duplex enim duntaxat vis nobis cognita est, scilicet cogitandi & movendi. Vim autem cogitandi cur corporibus inesse dicamus, nullus video. Sine vi ista videlicet cohesio sola motrice obtineri potest; nec ullum cogitationis vestigium in corporibus detegere licuit, & omnia, quæ in illis contingere observamus, per motum planissime explicari possunt. Vis ista motrix pro vario se exferendi modo varias habet denominationes. Sic quatenus mutationibus & motui resistit, *vis inertiae*, die Kraft der Trägheit: Vis hæc

ma-

materia duplex est *activa*, die thätige, qua corporibus mutationes in se inducturis resistunt: sic inquiete posita resistunt moturis: *passiva*, leidende, quæ est potius defectus, quo se ipsa ad certam directionem & celeritatem motus determinare nequeunt. Quatenus vis motrix corpora in certis distantiiis ad accessum mutuum determinat, *adtractiva*, die anziehende, quatenus corpora alia a loco, in quo est, aut ad quem tendit, repellere valet, *vis repulsiva*, die zurückstosende Kraft; in reliquis casibus simpliciter vis motrix adpellatur. b) Omnia corpora habent partes extra partes; igitur extensa sunt. c) non in infinitum, sed indefinitum divisibilia sunt §. 20.

§. 37. Prædicatis de corporibus enarratis proprius ipsorum natura inspicere potest. Est autem *Natura finitorum in genere*, principium actionum & passionum ipsi enti finito intrinsecum. *Natura universi*, principium actionum & passionum ipsi mundo intrinsecum. Quum lex sit, propositio actionem quandam conformiter ad finem dirigens, seu enuntians modum, quo aliquid fieri debeat; *Leges Naturæ*, die Gesetze der Natur, sunt propositiones enuntiantes modum, secundum quem mutationes in natura fieri debent: *Leges motus*: die Gesetze der Bewegung, propositiones enuntiantes modum, juxta quem motus in corporibus naturaliter evenientes fieri debeant. Leges naturæ præ reliquis notandæ sunt a) *Lex continuitatis*, das Gesetz der Stetigkeit, secundum quam natura nihil per saltum facit

cit. b) *Lex minimi*, das Gesetz der Sparsamkeit, secundum quam in natura nihil frustra evenit. c) *Conservationis*, der Erhaltung, secundum quam natura eandem virium quantitatem in substantiis mundanis conservare nititur. d) *Varietatis*, der Verschiedenheit, secundum quam non producit perfecte similia. e) *Unitatis*, secundum quam in multiplici varietate unitatem semper observat.

§. 38. Leges motus per experientiam certæ sunt sequentes. a) Corpus quodvis ab alio ad motum determinari, & si in motu fuerit a causa externa in isto ulterius continuando impediri debet, cui tamen in se agenti æqualiter reagit. b) Directio & celeritas pariter eadem manent, donec a causa externa mutantur. c) In conflictu corporum elastica compressa se restituunt; æqualiter in se incurrentia directiones oppositas nanciscuntur; non elastica quiescunt.

SECTIO III.

De perfectione huius mundi.

§. 39. Mundum hunc esse ens perfectissimum, nemo adferere potest, qui illum finitum dixerit. An autem inter mundos plures alios intrinsece possibiles hic in individuo optimus sit, inter Philosophos utramque in partem disceptatur. Qui adfirmant, mundum hunc esse optimum, intelligunt per eum seriem tot tantorumque finitorum actualium, quot & quanta in mundo sunt possibilia, ac proinde

de non omnes imperfectiones ab eo removent, sed tantum eas, quarum opposita scilicet perfectiones in mundo tanquam ente finito possibiles forent. Rationes eorum huc recidunt a) sapientiæ divinæ convenire inter plura bona possibilia melius eligere, hocque bene dici optimum. b) Maius bonum est maior ratio volitionem determinans; hinc maior boni in mundo optimo præ aliis omnibus ratio Deum determinavit ad volendum eum. Qui negant, libertati divinæ necessitatem sic quamdam imponi existimant. Verum nonne eadem necessitas imponitur, si, ut fatentur, *relate ad finem* optimum eligere debuit? *Verum liberum fuit mundo talem, vel alium finem præfigere?* At, qui infinitæ sapientiæ & benevolentiae conceptum non lævum habuerit, facile ostendet, vi illius Deum non potuisse alium finem præfigere. Et quid tum discriminis inter utramque sententiam erit? *Logomachia speciosa, adeoque Philosopho prorsus negligenda.* Conferri hoc loco merentur, quæ in ontologia de modo augendæ perfectionis dicta sunt.

§. 40. Coronidis loco theoria de miraculis exponenda est. Ad quam rite pertractandam prænotiones quædam figendæ sunt. *Eventus ordinarius*, eine ordentliche Begebenheit, est, cuius existentia secundum certas certi ordinis regulas determinatur: *extraordinarius*, außerordentliche, cuius existentia secundum certas quidem, sed non consueti ordinis regulas determinatur, *isque respective extraordinarius* dicitur; *absolute enim extraordinarius*, qui secundum
nullas

nullas omnis ordinis regulas existeret, possibilis non est ex §. II. *Eventus rarus*, eine seltene Begebenheit, est notabiliter alius, ac reliqui eiusdem generis esse solent. *Eventus naturalis*, eine natürliche Begebenheit, est, qui rationem sufficientem in natura alicuius entis contingentis habet: *Eventus præternaturalis*, unnatürliche Begebenheit, est, qui per naturam entis contingentis, in quo evenit, non actuatur, five deinde per naturam alicuius entis contingentis, five per naturam, aut liberam determinationem entis necessarij actuatur; talis est historia evangelica de porcis in mare præcipitatis. Hinc non omnis eventus præternaturalis est etiam supernaturalis. *Eventus supernaturalis*, eine übernatürliche Begebenheit, est, qui rationem sufficientem in ullius entis contingentis, seu totius mundi natura non habet. Quod si eventus eiusmodi extraordinarius fuerit; dicitur *Miraculum*, ein Wunderwerk. Sunt, qui definiant miraculum, eventum extraordinarium, cuius ratio ignoratur; ast tot sic juxta naturæ leges miracula fierent, quot eventus extraordinarii doctis & indoctis incogniti contingerent? Alii miraculum putant omnem eventum extraordinarium, cuius ratio ignoratur, & fit ad ampliandam Dei gloriam. Ast & tales a viribus creatis effici possunt. Alii per miraculum intelligunt eventum insolitum, cuius ratio in tota natura ignoratur. Hæc definitio sustineri potest, si per *ignoratur* idem intelligunt, ac *sciri non potest*. Ad quæstionem, an possibile sint miracula plenius intelligendam sciendum est: Leges naturæ

naturæ necessarias quidem esse pro ipsa natura agente, non autem pro ipso Deo agente. *Secundo.* Duplicem legum seriem ab æterno statuisse Deum, unam pro entibus finitis, alteram pro se acturo, & juxta harum legum seriem miracula ab eo effici. *Tertio.* Finis in patrandis miraculis tantum hic Deo præfixus esse potest, ut suam nobis benevolentiam eo, quo sumus capcaes, modo impertiatur, salutemque nostram promoveat per omnipotentia suæ manifestationem. Hinc, in quorum gratiam patraretur miraculum, eos cognoscere debere liquet. *Quarto.* Præter Deum patrare non alius miracula potest virtute propria, aut tanquam ratio sufficiens eorum; quia extra universam naturam præter Deum nihil est. Hisce positis facile perspicitur miraculorum possibilitas; quum nec ratione sui, nec ratione legum naturæ, nec ratione finis, nec ratione ipsius Dei contradictionem involvunt. Critica miraculorum difficilior est. Requirit ea virum critices benignarum, & in physicis versatissimum: regulas tamen aliquas suppeditare juvat. 1) Eventus sit certus. 2) Alicui legi naturæ cognitæ contradicat. 3) in testimonium veritatis non vulgaris perpetratus aut immediate ab ipso Deo, aut ab hominibus morum sanctitate conspicuis. De vi miraculorum omnino demonstrativa dubitari non potest; quum sint testimonia divina realia.

P A R S III.

P S Y C H O L O G I A.

§. 41.

Ex ipsius vocabuli potestate Psychologia doctrinam de anima significat, atque veritates inde tam de hominum, quam brutorum animabus pertractandas habet. Quoniam autem doctrina de animabus brutorum eo tantum fine adnectitur, ut illa de hominum anima lucem accipiat uberiores, et a nobiliore plerumque parte denominatio rei cujusdam desumatur; nihil etiam vetat, quominus cum recentiorum multis definitione magis specifica Psychologiam in se spectatam, *complexum veritatum de mente humana* dicamus. Quam si ratione subjecti spectaveris; cognitionem dices veritatum de mente humana: hancque; si confusa fuerit; *Psychologiam naturalem*, die natürliche Seelenkenntniß: si vero distincta fuerit; *Psychologiam artificialem*, wissenschaftliche Seelenkenntniß, nominabis. Quoniam vero omnis cognitionis nostræ initium ab experientia habetur, ut interim lemmatis instar adsumere liceat, et altius subeunt animum veritates ad ipsam suam originem reductæ; ratio sufficiens est, Psychologiam in *experimentalem* seu *empiricam*, Lehre von der Seele nach der Erfahrung, et *rationalem* seu *theoreticam*, Lehre von der Seele nach der Vernunft, dividendi. Prior est, *complexus veritatum de mente*
k huma-

humana per experientiam cognoscendarum ; posterior, talis per rationem cognoscendarum. Non exiguum a Psychologia utilitatem repeti sequentia evincunt : a) Ex ea Dei ipsius perfectiones propius cognoscimus ; atque ideo non exiguum Theologiæ naturali lumen adfundit. b) Per naturam mentis nostræ intimius cognitam ea , quæ ipsi naturaliter competunt, ab iis, quæ gratiæ supernaturalis sunt effectus, adcuratius discernimus ; atque in toto sanctificationis nostræ negotio agi, aut contingere omnino nihil, quod humanæ mentis naturæ contradicat, fortius convincimur : ac inde Psychologiæ in Theologiam revelatam merita patent. c) In Philosophia practica edocemur, jura omnia et officia naturalia ex liberæ voluntatis nostræ natura deduci ; immo nostri ipsorum cognitionem fundamentum esse omnium reliquorum officiorum Deo, nobis, aliisque præstandorum : usus igitur maximi in hac Philosophiæ parte Psychologia est. d) Omnium scientiarum artiumque elegantiorum objecta suam a perfectione facultatum animæ inferiorum sortiuntur directionem, ac splendorem nanciscuntur eo majorem ; quo adcuratius illis conformatæ fuerint. Æsthetica igitur non parum etiam ex Psychologia lucratur. e) Quum Logica denique intellectum nostrum in cognoscendo vero dirigat, atque ad eam, cujus ex natura capax est, evectura sit perfectionem ; parum in ea sine Psychologia perficies. Utilitas igitur tam prægnans laborem certe compensat huic scientiæ impendendum : neque adeo difficilis est, ut

ut somniant multi ; quum ex ipso nostri ipforum sensu nostrum in ea studium perquam faciliatur.

Quoniam notiora cognitu, et facilia ea sunt, quarum cognitionem per experientiam sive in — sive externam adquirimus ; hac in exponendis de anima veritatibus methodo merito usi sumus, ut a *Psychologia* empirica ordiamur : quæ ubi definit, rationalis incipit, atque adhibitis in subsidium principiis ac veritatibus ontologicis ea perficit, quæ experientia magistra didicit. Ad utramque cum fructu perscrutandam regulæ sequentes nunquam non observandæ sunt. a) Experientia et abstractio fontes præcipui sunt ad faciendum in studio psychologico progressum. b) Utraque ut speratam præstet utilitatem, secundum Logices practicæ principia instituenda erit, et præcipue observandum *a*) ut operationes et mutationes animæ humanæ non seorsim, sed cum suis rerum adjunctis et relationibus, quantum fieri potest, spectentur : quidque horum quodlibet ad mutationem principalem conferat, sollicite determinetur ; et sic facile erit, multas hinc inde adparentes contradictiones remove. *β*) Minimæ quæquæ circumstantiæ observentur ; ut id, quod in anima naturale est, ab adquisito facilius discernatur. *γ*) Mature satis, et in primis quasi operationibus anima observetur ; ut sic primigeniæ facultates, ortus adfectionum et inclinationum propius cognoscantur. *δ*) Consideretur anima in diversis statibus, præcipue extraordinariis e. g. in statu hominis furiosi. *ε*) Animæ vires non singil-

K 2

latim

latim, sed pro earum in nexu ad sese habitudine, et unius in alteram influxu; et adparebit, cur vires animæ in diversis subjectis diversimode modificentur. c) Ex sæpius repetitis observationibus formentur notiones, propositionesque communes: sed caveatur, ne in concludendo et abstrahendo decipiamur.

Traſtatio ipſa Psychologiæ

SECTIO I.

Psychologia empirica.

§. 42. Experientia edocti quotidiana ſcimus, variarum in nobis rerum perceptiones exiſtere, quarum nobis conſcii ſumus, quod uno Philoſophi verbo *cogitare*, *Denſen*, adpellant. Rite igitur inferimus, ineſſe aliquid nobis, quod ipſarum ſibi perceptionum ſit conſcium. Hoc ens autem a corpore noſtro eſſe diſtinctum, graviffimis pariter rationibus perſuademur. Nam *noſtras* modo in corpore *partes* innumeras dicimus, quarum ante decem aut viginti annos adfuit vel nulla, vel inter reliquas ſaltem pauciſſimæ: Earundem partium, quas modo *noſtris* adnumeramus, plures ſecretione, evaporatione, mutilatione, aut alio quovis caſu aberunt ita; ut nulla in iis ſenſatio, nullum ab aliis aliorum partibus ſimilibus dignoſcendi eas veſtigium ſuperſit nobis: Quin nullam earum, quum etiam actu noſtræ dicuntur, interna quadam nota diſtinguere valemus, ſed ex ſolis, quæ contingunt in iis

muta-

mutationibus nobis innotescunt: Nec determinatus harum partium numerus necessario ad illud ens requiritur, quod variarum, quæ in nobis eveniunt, mutationum sibi conscium sit. Profecto si partes corporis nostri ens istud forent, si cogitarent; illis avulsis, et quoquo deperditis modo, etiam cogitationes avelli, deperdi deberent, adeoque nulla prorsus earum conscientia remanere posset, quod tamen omnino non evenire contraria ostendit experientia in hominibus aut membro truncatis quodam, aut ipsius etiam cerebri parte quadam non exigua privatis. Neque proficiunt quidquam, qui crassiores quidem corporis nostri partes ens illud non esse, concedunt; ast illud tamen purioribus et defæcationibus illius partibus constitui posse putant. Quæcunque enim corporis partes illud forent, foret materiale §. 36, cogitare non posset: Cogitatio enim omnis per materiam actuanda a motu provenire deberet, §. *eodem*: ergo motus iste vel eveniret in singulis partibus totaliter, ita ut quælibet pars totum objectum cogitaret; vel in singulis tantum partialiter, ita ut singulis partibus partialis objecti motus responderet. Ast utrumque fieri non posse, palam est, si perpendimus, nos plura abstracta, spiritualia cogitare, quæ motum plane nullum efficere possunt; quomodo igitur ad illa sibi repræsentanda materia quævis, ut ut purificata, determinabitur? Deinde, si quælibet materiæ istius pars totum objectum cogitaret, nonne sufficeret unum illius elementum, ceteraque essent superflua, adeo-

que entia gratis multiplicarentur? Ad quid igitur tot entia conscia, quot forent defœcatoris materiæ puncta? Si vero quodlibet materiæ istius elementum tantum partialiter objectum cognosceret, quemadmodum essent plures motus partiales in pluribus elementis; ita deberent esse plures conscientiæ partiales in singulis istis, et nullum eorum totius objecti posset esse conscium; quia in nullo eorum omnes isti motus collecti forent: Quin, quum diversi motus in una eademque individua compositi parte esse nequeant; conscientia vero sit quædam in ipsam perceptionem reflexio §. 4. *Synops. Log.* adeoque perceptio et conscientia aliquo saltim modo inter se distinguantur, et propter hanc distinctionem diversos ad se producendas motus requirerent: ne partialis quidem conscientia individuo ejusmodi compositi elemento inesse potest. Quod si etiam gratis interim transmitteretur, singula materiæ istius elementa singulas habere perceptionum suarum singularum conscientias; nullum tamen eorum posset habere conscientiam illius, quæ in altero est, perceptionis; quum cogitatio quævis recipiatur in ente, a qua producitur, adeoque quodvis elementum sibi, et non alteri cogitet. Aut num individux materiæ partes suas sibi mutuo perceptiones manifestare poterunt? Verum hæc manifestatio per communicationem motus fieri deberet. Pone ergo, accedant ad se mutuo ejusmodi duo materiæ puncta per motum sibi perceptiones suas communicatura: impingant in se ex viis oppositis, viribus æqua-

æqualibus. Elastica nisi erunt; destruetur motus
omnis, adeoque perceptio, et igitur nulla erit
communicatio: Elastica si fuerint; punctum quod-
vis tantum de motu, ac proinde etiam de perce-
ptione, hujusque conscientia deperdet, quantum
communicat alteri: numquam igitur eam, quam ha-
bet, sed immutatam perceptionem communicabit.
Hoc autem omnino aliter se habet in ente isto suæ
ipsius perceptionis sibi conscio. Adde, communi-
cationem ejusmodi moram postulare saltim aliquam,
quam tamen non experimur. Ens igitur istud, quod
conscium in nobis est suarum perceptionum, nullo
modo materia, corpus, aut pars illius esse potest. Hoc
ens igitur solum partibus corporis modo auctis, modo
imminutis; jam præsentibus, mox absentibus idem
perdurat; quidni a corpore distinctum sit? * Ens
proinde istud sine his, quibus actu gaudet, corpo-
ris partibus existere potest; et nulla obstat ratio,
quare idem non possit existere sine aliis omnibus:
quin ipsa analogia hic robur non exiguum addit.
Præterea teste pariter experientia ens hoc adtendit,
reflectit, abstrahit, judicat, ratiocinatur; et hinc
agit, adeoque vi præditum esse debet: igitur *sub-*
stantia est. §§. 14. 25. 29. Ens hoc vocamus *ani-*
man, Seele; quare non gratis eam *interim* definire
licet, quod sit *substantia a corpore distincta, vi cogi-*
tandi prædita. **

* Quid sit respondendum iis, qui negant, ex
intima conscientia certi quidpiam erui posse

pro existentia animæ, jam in Synopsi Logica §. 52. expeditum est. Neque ea, quæ Reidsius Professor Moralis in universitate Glasgoviensi in seiner Untersuchung über den menschlichen Geist adfert, hanc certitudinem enervant. Ait enim iste: *etiamsi concedatur, conscientiam meam aliquod subiectum necessario habere debere, cui insit, ac propterea me existere; inde tamen convinci non possum, me etiam perdurare, seu ens esse idem illud, quod ante aliquot annos tales, modo autem alias cogitationes habeat: Unde enim constat, omnes istas cogitationes et volitiones ad idem subiectum referendas esse? Aut si forte cum Lockio (L. 2. c. 7. §§. 16. 17.) de intellectu humano adsumatur, quod in hac rerum etiam præteritarum conscientia eadem personalitas, seu personalis identitas consistat; nihil tamen inde evincetur. Conscientia enim præteritorum aliud esse non potest, nisi recognitio me illud egisse, observasse, passum fuisse: ergo principium Lockii tale foret: identitas personalis consistit in recognitione, Wiedererinnerung; hoc autem principium perquam falsum foret. Si enim personalis identitas consistit in recognitione, nos eadem jam alia vice percepisse, ergo cessante ista recognitione, quando videlicet rei cujusdam oblitus foret homo, et personalis ista identitas cessaret. Verum diversæ sunt omnino Lockii & Reidsii locutiones: aliud enim est: personalis identitas consistit in recognitione, nos eadem jam olim percepisse, quod*
nec

nec Lockius, nec nos adsumimus, probe gnari identitatem duntaxat consistere in invariata existentiae subjecti ejusdem continuatione: aliud est *ista rerum præteritarum conscientia ratio est, ex qua cognoscere possimus, nos esse eosdem, qui fuimus*; quod utique verum esse, quivis cognoscet præconceptis opinionibus liber. Nam sicut ex actuali cognitione colligimus potentiam cogitandi, licet actualis cogitatio non sit ipsa potentia, sed aliquid ex ipsa potentia rationem possibilitatis habens; sic etiam ex conscientia rerum præteritarum inferimus identitatem personalem, licet hæc conscientia non sit personalis identitas, sed tantum in una eademque persona rationem possibilitatis habere possit; quum persona alia sibi conscia esse nequeat illius, quod non sibi, sed alteri contingit. Profecto conscientia omnis non, nisi in subjecto perdurabili locum habet: quando enim rei cujusdam nobis conscii sumus; illam ab omnibus aliis discernere possumus §. 4. *Synops. Log.* Ast discernere res a se invicem nequimus; nisi eas ad species aut genera ipsarum propria, hoc est, ad similia a nobis olim percepta, referre novimus §. 18. Igitur conscientia tantum possibilis est in ente, quod sub variis mutationibus varioque in statu perduravit. Bene itaque argumentamur: *Conscius mihi sum eorum, quæ mihi olim acciderunt; ergo adhuc sum eadem persona.* Male contra argumen-

tarer : *oblitus sum eorum , quæ mihi olim acciderunt , ergo non amplius sum eadem persona.* Non amplius enim recordari præteritorum defectus phantasiæ , aut memoriæ esse potest ; ex defectu autem in re quadam illius existentiam non adficiente illius non existentia nequaquam inferri potest.

****** Qui negant mentem esse simplicem ac immaterialem , ob eandem rationem tamen non adfirmant , eam a corpore , cui inest non esse distinctam. Quin admittere possunt , eam licet materialem , a corpore tamen separabilem , et perdurabilem esse. Materialistæ igitur hujusmodi , animam esse substantiam non negant. Etiam alia materialistarum classis , animam puriorem et defæcatiorem corporis partem , atque ideo materiam esse , adferentium , substantiam eam nihilominus esse concedit ; quum crassioris materiæ partibus resolutis non necessum foret , etiam puriorem istam materiam resolvi. Qui vero animam nihil aliud , nisi quiddam ex harmonicis corporis humani operationibus resultans , aut vitam corporis ex partium suarum compositione enatam dicunt , hi animam pariter substantiam esse negant ; quin tamen eam materiam esse adfirment.

******* Quæri etiam hoc loco potest , an sceptico de animæ suæ existentia dubitanti demonstrari possit ea? *R.* Negative : quæcunque enim
adsum-

adsumpseris principia, negabit ea; adeoque in cassum ages, quidquid occeperis.

§. 43. Facultatem §. 25. in activam et passivam divisimus: quatenus utraque competat animæ nostræ, jam disquirendum est. Experientia autem certum est in primis, animam nostram gaudere facultate sibi res cum conscientia repræsentandi, quod §. 4. *Synops. Log.* cognoscere diximus; gaudet ergo anima nostra *facultate cognoscendi*, Erkenntnißvermögen. Eadem experientia teste mens nostra conatur habere perceptionem boni cogniti: ejusmodi conatum §. 7. *Synops. Log.* Adpetitionem nominavimus; ergo mens nostra etiam gaudet *facultate adpetendi*, Begehrungsvermögen. Duplice igitur facultate pollet. Utraque hæc facultas iterum bifariam dividitur suffragante rursus experientia. Hac enim certum est, mentem nostram habere repræsentationes subinde distinctas, subinde confusas & obscuras. Demonstrari hoc facillime potest. Nam multas res ita nobis repræsentamus, ut illarum nobis non tantum in se, sed ratione etiam partium aut notarum singillatim nobis conscii simus. Tales res sunt omnes veritates scientificæ, et legitimæ in iis definitiones, sed constat ex Logica §. 7. omnes repræsentationes seu conceptus, in quibus præter objectum etiam illius notas discernimus, esse distinctos. *Secundo*: eadem experientia teste certum est; nos non raro habere conceptus ejusmodi, in quibus objectum quidem ab aliis objectis, non vero in ipso obje-

objecto notas singillatim discernere valeamus. Tales conceptus sunt colorum, rerum e longinquo visarum, &c. sed conceptus, qui tantum objectum, non vero notas illius clare exhibent, ex *Synopsi Log.* §. 7. sunt confusi: hinc experientia teste pariter certum est, nos aliquando habere conceptus confusos. *Tertio.* Experimur, nos quandoque habere repræsentationes confusas, harumque repræsentationum nobis sumus conscii, aut discernimus ab aliis, adeoque cognoscimus discrimen illarum, seu aliquid ipsis inesse, quod non inest aliis: hoc est, illarum notas quidem summatim, sed non singillatim cognoscimus; fecus enim conceptus forent distincti. Conceptuum igitur confusorum notas tantum obscure cognoscimus, seu, quod idem est, earum nobis conscii non sumus. Conceptus proinde confusi omnes ex obscuris consistunt, et ubi confusi sunt, etiam obscuri esse debent. Patet igitur rursus per experientiam, nos etiam non raro conceptus obscuros habere. Repræsentationum obscurarum complexus, ipsius *animæ fundus*, der Grund der Seele, nominatur; quia in istis omnis humanæ cognitionis fundamentum consistit, uti per decursum uberius patebit. Inde etiam sequens Germanica locutio: Einen von Grunde der Seele lieben, et similes declarari possunt.

Ex dictis patet nos immediata quidem experientia non cognoscere repræsentationes obscuras, sed mediata tantum. Et doctrinæ hujus utili-

utilitas, quæ forte supervacanea videri posset, jam inde satis evincitur, quod materia sint, ex qua deinde mens nostra cognitiones distinctas vi sua efficit.

§. 44. Facultas cognoscendi confuse, seu per sensus, vocatur *facultas cognoscendi inferior*, das untere Erkenntnißvermögen; et facultas cognoscendi distincte, seu per intellectum strictius dictum, est *facultas cognoscendi superior*, das obere Erkenntnißvermögen. Utraque gaudere animam nostram, ex dictis certum est. Utramque adpetitiva sequitur; quum experientia teste adpetamus nihil, neque adpetere possimus, nisi aliquo saltim modo cognitum. Facultas itaque adpetendi, quæ sequitur facultatem cognoscendi inferiorem, *inferior* quoque *adpetendi facultas*, das untere Begehrungsvermögen; et quæ superiorem sequitur, *facultas adpetendi superior*, das obere Begehrungsvermögen, dicitur. Adpetimus partim confuse, partim distincte cognita; hinc animam nostram utraque dicta adpetendi facultate gaudere, palam est. Quare separatim de illa articulis agemus.

ARTICULUS I.

De facultate cognoscendi inferiore.

§. 45. Mutationem præsentem percipere §. 6. *Synops. Log. sentire, empfinden, diximus. Est proinde Sensio, die Empfindung, mutationis præsentis perceptio, & ipse actus perceptionis ejusmodi præ-*
sentis

sentis mutationis *Sensatio* dicitur: sed rigor hic definitionis passim negligitur, et sensio ac sensatio pro eodem sumuntur. Instrumenta sentiendi, *Sensus*, die Sinne, vocantur. Mutationis internæ, seu quæ intra ipsam animam contingit, perceptio, *sensatio interna*, aut *intima*, innere Empfindung, Selbstgefühl: mutationis autem externæ, seu status corporis perceptio, äußere Empfindung, et inde *sensus intimus* est ipsa anima statum suum internum, aut mutationes in se factas percipere valens: *sensus externi* instrumenta sunt mutationibus externis percipiendis apta. Varias sensatio externa denominationes fortitur a diversitate organorum sensoriorum. Sic sensatio, quæ fit per organum tactus, *tactio*, das Gefühl: per organum auditus, *auditio*, das Gehör: per organum visus, *visio*: das Gesicht: per organum gustus, *gustatio*, der Geschmack: per organum denique olfactus, *olfactio*, der Geruch, adpellatur; quamvis, si subtilius loqui velimus, sensationes omnes actiones diversa ratione modificatæ dici possint.

§. 46. Pars nulla corporis nostri præter *nervos*, Nerven: (sic adpellamus minores illos fasciculos et medullosos, qui ex cerebro et medulla spinali prodeunt, ac per totum corpus diffusi sunt) sensationem excitare potest. Quodsi vero potentia ejusmodi partibus istis adscribatur subinde, illa a nervis, quibus intertextæ sunt, provenit. Quo pluribus contra pars quædam nervis prædita est, eo ad
exci-

excitandas sensationes fit aptior. Convincimur de hac veritate ex *retina*, *Netzhäutchen*, oculi, quæ undique nervis intertextæ, subtilissimo quovis lucis radio tacta sensationem visus (si nervi optici ceteroquin sani sint) illico in nobis excitat. Omnem autem sensationem nervorum ope fieri, experimentis certissimis constat. Nervo enim quodam sensorio vitiato, læso, exsecto, aut alio quovis modo sublato, vitatur, minuitur, tollitur omnino sensio: quodam illorum intercepto cessat inferius sensio. Igitur sensationem ope nervorum fieri, patet. Ast ubi? an in parte ea corporis, in qua fit ab objecto externo in nervos impressio? Videri id forte posset, nisi experimenta contrarium omnino evincerent. Nervo enim quodam intercepto, aut abscisso, in omnibus illis partibus & ramulis, quæ cum cerebro non amplius connexa sunt, aut communicare cum eo nequeunt, sensatio nulla fit. Spina dorsi compressa, læsa, diffracta in omnibus nervis parte læsa inferioribus omnis illico cessat sensatio. Quin non raro observatum est, personas membro quodam mutilatas in illo ipso se adhuc dolere putasse. Cerebro tam fortiter compresso, ut libera cum nervis communicatio cesset; cessat pariter omnis sensatio. Ex his profecto experimentis liquido constat, sensationes nostras non contingere in partibus iis, quibus adscribere eas vulgus solet, & proprie loquendo non sentire nervos, sed tantum recipere impressiones in se factas, easque ad originis suæ locum, cerebrum videlicet, propagare, & hoc facto
demum

demum sensationes in nobis oriri. Sicut sensationes, ita etiam arbitrariæ motiones ope nervorum fiunt. Locus ergo sensationis cerebrum est. An autem quælibet illius pars apta est ad sensationes? R. D. Martini primarius Hafniæ Legionis Chirurgus in dem zweiten Duzende seiner Beobachtungen, die das Hirn betreffen, casum narrat, quo ex cujusdam capite cerebri gangræna infecti massam cochlear usuale integrum et dimidium replentem sine virium aut facultatum animæ detrimento exemerit. D. ab Haller adferit, se ad satis magnam partem vulnerare debuisse cerebrum, usque dum convulsiones ortæ fuerint. Contra alii anatomici, ad levissimum cerebri tactum convulsiones infecutas esse referunt. Sed experimenta isthæc facile conciliari possunt. Nervorum scilicet initia varium pro varietate hominum, sicut et alia vasa situm habent. Subinde etiam pressio in partem superiorem cerebri tam valida fuit, ut massa superior læsa in nervorum initia se inferiora presserit, et sic convulsionum istarum ratio fuerit. Hoc saltem experimentis evincitur, sedem sensationum ad nervorum initia reponendam esse. Ast ubi sunt initia ista? Aliqui reponunt in glandula pineali, alii in cerebello, alii in ponte Varoli &c. sed certi vix aliquid statui potest. De modo, quo fiant sensationes, quid sentiendum est? R. Objecta externa in debita distantia uni, aut pluribus sensibus congruis iisque sanis adplicata, impressionem in illos facere, hancque impressionem ad cerebrum usque, ceu animæ, quam interim supponere liceat, sedem

sedem propagari, & sic demum perceptionem in ipsa mente consequi, omnes admittunt. Verum an propagatio ista ope membranæ nerveæ, aut motus vibratorii, aut fluidi cujusdam nervei, aut ex pluribus horum simul junctis, aut per aliquid aliud ab his distinctum fiat, disceptatur; fluidum tamen nerveum a pluribus hujus propagationis ratio statuitur.

§. 47. Conceptus ab objectis externis ope sensuum dicto modo acquisiti vocantur *intuitivi*, *sensuales*, *anschauliche*, *sinnliche*, atque omnes rerum singularium sunt. Conceptus igitur rerum singularium innati nobis non sunt ipsi, sed tantum facultas recipiendi eos. *Confer. Synops. Log. §§. 12. 42. Ontolog. §. 16. in nota.* Actione objecti externi in organum sensorium aptum, sanumque facta, speciebus istis impressis ad cerebrum delatis, existente inde in cerebro idea materiali, semper aliqua in anima perceptio oritur, eaque vel major, vel minor, prout videlicet fortior, vel debilior fuerit impressio, aut saltem illi, in quem facta est sensui, magis congrua; patet igitur dictos conceptus non esse directe in animæ nostræ potestate. Avertere autem hæc corporis organa ab ipsis objectis, remove ista, adeoque actioni in organa sensoria subducere, et sic aut præ — aut impedire saltem potest sensationes inde orituras, aut ortas; atque inde sensuales ideas indirecte in mentis nostræ potestate positas Philosophi dicunt. Ex dictis etiam palam fit, in toto idearum

sensualium negotio animam se passive tantum habere, et determinari ad perceptiones acquirendas. Sola directio intuitus in illud, quod motus sui communicatione facta adesse monet idea materialis, objectum animæ actio est. Merito itaque dicere possumus, animam in conceptibus intuitivis se partim passive, partim active habere. Conferantur ea etiam, quæ in Logica de cognitione per experientiam dicta sunt, & huc adplicentur. Ex sensationum in nobis diversitate varii status declarandi sunt. *Vigilamus*, *wir wachen*; si externe clare sentimus; *evigilamus*, *erwachen*; si clare sentire incipimus: *Compozes nostri sumus*; *sind unserer mächtig*; si sensationes singulæ consuetum in sanis claritatis gradum habent: *Extra nos rapimur*, *werden außer uns gesetzt*; si sensationum nostrarum quædam tam vividæ fiant, ut reliquas notabiliter obscurent: *Extasis*, *Entzückung*, est status sensationibus internis extra se rapti: *Dormitamus*, *schlafen ein*; si sensationes externæ claræ cessant, motus tamen corporis vitales iidem fere, quantum observari potest, manent.

§. 48. Directionem intuitus nostri in objecti alicujus ideam, seu mentis objectum quoddam proprius cognoscendi conatum, *Adtentionem*, *Aufmerksamkeit*, dicimus: * hæcque pro diversitate durationis, aut intensior, aut levior est. Successiva intuitus ejusmodi ab una objecti cujusdam ad reliquas notas directio, *Reflexio*, *das Ueberdenken*, *Durchdenken*: Directio intuitus in duos conceptus,
aut

aut facta reflexione in ejusdem conceptus notas simultaneous ad dis — vel convenientiam observandam, *Collatio, Comparatio, Vergleichung*, dicitur. §. 44. *Synops. Log.* Gaudere mentem nostram ad hasce adtentionis species facultate, intime convicti sumus; sicut ad oculum patet, eas omnes, quia sunt ipsius animæ mutationes, sensus intimi objecta, atque exercitia et actiones esse. Objecta, ad quæ præ reliquis adtendere malumus, ea sunt, quæ aut sua præstantia, aut voluptate inde speranda, aut novitate fortius feriunt animum; hinc fluunt regulæ et excitandæ et conservandæ adtentionis §. 48. *Synops. Log.* datæ. In potestate autem nostra esse hanc adtentionem in una, aut pluribus objecti notis figere, modo ab aliis ad alias, aut objecto alio in aliud transferre, non obstante etiam fortiori illius quandoque in nos actione, et certum est experientia intima, et Archimedis, aliorumque mathematicorum, aut studiis profunde immerforum exemplis confirmari potest. Falluntur ergo, qui adtentionis actum in exerta quadam inertiae vi repositum esse existimant, qua videlicet anima actioni fibrarum cerebri resistat, ad similem eam motum impellentium, adeoque sicut actioni omni in corporeis reactio est æqualis, §. 38. *Cosmolog.* ita adtentio æqualis foret motui in cerebro per ideam materiale existentem. Profecto si adtentionis actus consisteret in reactione quadam, reactio ista foret actio transiens; quia ejus terminus foret in subiecto ab anima agente distincto, §. 25. *Ontolog.* Quomodo igitur eadem anima

sibi ejusmodi adtentionis intuitus, tanquam foret aliquid sui et in se ipsa existens, conscia esse poterit? et ex hac ipsa conscientia eodem, sicut supra §. 42. modo ostenditur, adtentionem conscientiam efficientem in composito inesse, aut motu effici nequaquam posse, sed actiones esse et adtentionem et conscientiam ipsius animæ simplicis immanentes. Hinc etiam conficitur, quod per adtentionem in idea sensuali, animæ utpote extranea, nihil immutetur; sed manente eadem idea materiali, etiam sensualis eadem maneat; quin istius crescat quoad se ipsam claritas: unde si ideæ non nisi obscuræ ab externo adveniant, quantumcunque adtenderis, nihil in iis discernes. Neque etiam plus aliquid, aut clarius per adtentionem cognoscere in idea quapiam mens potest, quam quod, et qua claritate idea ipsa exhibeat, idque ex ipso adtentionis dato conceptu patet.

* *Non placet illorum definitio, qui adtendendi facultatem dicunt, facultatem efficiendi, ut in perceptione totali partialis quædam præ reliquis majorem claritatem habeat. a) Ambigua enim est, et facile in errorem inducere posset, mox refutatum, quasi mens nostra polleret facultate, ideas quoad se ipsas clariores reddendi. b) Sine omni etiam adtentione animæ libera fragor tormenti majorem, ac saltus culicis claritatem habet. c) Immo ipsa intensiva ideæ cujusdam claritas sæpe in causa est, cur adtentio nunc in ipsam potius, quam in aliam*

avocet-

avocetur : cur adtentio modo libera , modo autem non sit talis.

****** *Quæ de adtentione dicta sunt , etiam de reflexione ceu specie illius valent.*

******* *Bene intelligenda sunt superius dicta de adtentione ab objecto etiam fortius in organa agente quandoque libere transferenda. Nam universalis nota est hæc adsertio : experimur videlicet 1) impressione quadam fortiori in idem organon facta impediri sensationem debiliorem ejusdem organi : sic sonus plurimum campanarum satis amplarum præpedit sensationem soni e. g. a Chely profecti. In hoc profecto casu nulla poterit esse adtentio ad objectum debilius ; quum nulla sit illius perceptio. 2) Quandoque impressio nimis vehemens est , adtentio non est omnino in mentis nostræ potestate , sed quasi in fortius agens abripitur. Interveniens autem quadam perceptione æque , sicut prior fuit , vivace , redit etiam libertas adtentionis pro lubitu transferendæ. In casibus tamen ejusmodi liberum menti est , an adtentionem ulterius , ac excitatur , velit intendere : immo exercitio ipso contra externa obfirmari mens potest , et liber adtentionis usus perfici , ut patet in exemplis §. præced. adlatis.*

§. 49. Adtentioni opposita aliquo modo *Abstractio* , *Gedankenabziehung* , *Abwendung* , est : abstrahimus autem a repræsentatione quadam , si eam involvimus , seu obsecramus , obscurius , ac

reliquas repræsentamus. Realitas hujus definitionis ex communi loquendi usu patescit; sic enim certas ex animo cogitationes remoturi nos abstrahere dicimus ab iis, quum in anima obscuramus eas. Abstractio igitur adtentionis pedissequa est, et consistit in facultate repræsentationes, quibus adtendebamus, rursus obscurandi. Varia est abstractio pro varietate modi, quo; et objecti, quod obscuratur: Sic *extensior*, *ausgedehnter*, est; si plures: *intensior*, *angestrengher*; si fortiores repræsentationes obscuraverimus: *profundior*, *tiefer*, quo major est obscurationis gradus: *expeditior*, *fertiger*; quo facilius nobis est repræsentationes obscurare: *stabilior*, *andauernder*; quoad diuturnius eas obscurare possumus. Abstractionis hujusce species est *separatio conceptuum*, *Absonderung der Begriffe*, quæ etiam abstractio logica dicitur, et fit, si partiales quasdam repræsentationes in totali aliqua obscuremus, ad reliquas eo adcuratius considerandas. Quum *mentis nostræ distractio*, *Zerstreuung des Gemüthes*, sit status ille, in quo adtentionem nostram in plura simul aut successive objecta ita dirigimus, ut inde impediamur, quominus eam in certum aliquod objectum in certo dirigere gradu valeamus: contra vero *animi collectio*, *die Sammlung des Gemüthes*, status ille dicatur, in quo peregrinas repræsentationes ex mente nostra removemus, ad adtentionem nostram in una aliqua eo adcuratius figendam; patet, abstractionem et adtentionem sibi mutuo adjuumento, aut impedimento esse posse, prout videlicet

licet circa diversum aut idem objectum versentur.

§. 50. Perceptiones et adpetitiones olim habitas reproducere valemus, inest igitur in nobis *facultas imaginandi*, seu *Phantasia*, *Einbildungskraft*. Quod igitur nunquam percepimus, illud etiam reproducere nullatenus possumus, adeoque nec objectum phantasiæ esse potest. Facultas conceptus intuitivos reproducendi, *phantasia sensualis*, die sinnliche *Einbildungskraft*: conceptus autem factitios et adpetitiones reproducendi, *phantasia intellectualis*, die obere *Einbildungskraft*, dicitur. Conceptus quicunque phantasia reproductus, *Phantasma*, ein durch die *Einbildungskraft* wieder erweckter Begriff, vocatur. Experientia multiformi novimus, ex conceptus cujusdam præsentis occasione sæpius reproduci in mente nostra conceptus similes, partialem sequi totalem, simul perceptos illum, quocum percepti fuere, et denique successivos eum, cui olim in percipiendo successerunt; Phantasia igitur in reproducendis conceptibus dirigitur similitudine, simultaneitate et successione conceptuum. Conceptus ille, ex cujus occasione alter reproducitur, dicitur *excitator*, der erweckende Begriff. Conceptus quosdam aut adpetitiones præ aliis reproduci facilius, observamus, simulque tales esse, quorum perceptio clarius sentiebatur, aut sæpius reproductio facta est. Verum quomodo fit ista reproductio, an motu fibrarum cerebri tanquam unico instrumento? Ast

fic, quum sine præviis phantasmatis nec memoriæ, nec rationis usus in homine ullus esse potest, quomodo mens humana corpore soluta aut meminerit, aut ratiocinabitur de præteritis? nonne ejusmodi adfertio contra immortalitatem animæ naturalem pugnat? quid materiæ respondet in cerebro adtentionibus, reflexionibus, et conscienciis reproducendis? An non ideo melior est sententia eorum, qui statuunt, relinqui ex præteritis conscienciis modificationes quasdam in anima ipsa, quæ reproductionem facili- tent? Quæstioni huic addenda et illa est, quo sensu verum sit illud Philosophorum dictum, sensationes phantasmatis esse fortiores, an de eodem, an diversis objectis intelligendum?

§. 51. Status, in quo mens omnis rerum externarum sensationis expers est, *Somnus*, Schlaf, vocatur: in isto statu non raro contingit, ut res absentes sibi clare repræsentet mens nostra, et tum *somniare*, träumen, dicitur: *Somnium*, ein Traum, igitur status est, in quo dormiens habet phantasmata clara: somnium si desit, somnus adpellatur *profundus*. Varia somniorum divisio est: ratione *subjecti* interdum ut in definitione data: interdum pro serie ipsa phantasmatum dormientis clarorum, seu ratione *objecti* spectari scholæ dicunt. Hi significatus in usu loquendi communi plerumque confunduntur. *Ratione originis* aliud *naturale*, aliud *præternaturale*, aliud denique *supernaturale* dicunt. Confer. §. 40. *Cosmolog.* *Ratione modi* demum aliud
sim.

simplex, in quo series phantasmatum juxta leges simultaneousæ, aut successivæ perceptionis, aut similitudinis continuatur: si vero series ista interrumpatur, et nova, nova sensatione accedente inchoetur; *compositum* vocant. Ex his omnibus patet ad phantasiam pertinere somnia. Quum vero res præsentis fortius adficient organa sensoria, quam absentes, ejusdem objecti idea sensualis clarior est phantasmate; quin adeo diversorum objectorum phantasmata accedente alterius objecti idea sensuali obscurari, experientia certum est: hinc, quum in somno externæ sensationes claræ cessent, phantasmata in illo multo clariora sunt, ac in vigilia. Suffragante experientia scimus, res tantum antea, quum vigiles eramus, perceptas, aut cogitatas in somnio reproduci: immo sensu aliquo destitutos nunquam de sensus illius objectis somniare certum est. Hoc tamen non obstante alius non raro in phantasmatibus dormientis ordo nexusque est, ac vigili in perceptionibus suis fuerat, aut esse etiam potuisset: neque semper simplicia sunt, sed interdum etiam composita. Nonne propterea difficultas quædam oritur contra sententiam, quæ statuit, phantasmatum in somniis seriem *semper* a sensatione quadam externa obscura saltem originem suam trahere? An non, si hæc certa forent, æque, ac in vigilia phantasmata secundum triplicem adsignatam legem sibi succedere deberent? An non interdum intestinus corporis nostri motus in explicationis subsidium ea propter advocandus? *Noctambulones* aut *Somnambulones*, *Nachtwandler*,

in somnio actiones obire solent vigilantibus non abfimiles, unde hoc? num spiritibus animalibus nimis efferis, Phantasiæ vividiori adscribendum est?

§. 52. Facultatem etiam menti nostræ competere, phantasmata totalia olim habita dividendi, partialia excerpendi, et rursus combinandi, ac sibi complexum hac combinatione efformandi nunquam ante sic simul perceptum, experientia constat: *facultatem* hanc *fingendi*, *Dichtungsvermögen*, dicimus. Et hæc phantasiæ species est. In omni autem fictione ordinata propositus quidam terminus seu finis esse debet; finis iste regula est, juxta quam phantasmata ita combinanda sunt, ut et inter se, et cum fine legitime connectantur: sic evitabimus illud Horatii Chaos: *Humano capiti &c.* seu *Chimæras*, falsche Erdichtungen, quæ sunt repræsentationes falsæ ortæ per facultatem fingendi.

§. 53. Cognoscere, perceptionem aliquam esse eandem, quam jam habuimus, *recognoscere* eam, *wiedererkennen*, est: esse ejusmodi facultatem in nobis, experientia docet; et ea *Memoria*, *Gedächtniß*, vocatur: est igitur hæc facultas perceptiones reproductas recognoscendi. Memoria in quocunque gradu major, *bona* et *felix*, ein gutes, glückliches: quæ plura et magna recognoscere potest objecta, *diffusa*, *dives*, *vasta*, weitläuftiges: quatenus perceptiones remissius etiam reproductas inter sat fortes socias et heterogeneas recognoscere valet, *firma*, ein zuverlässiges

verläßiges : quatenus recognoscere potest post longius temporis intervallum mente sat fortibus et heterogeneis interea perceptionibus occupata, *tenax*, ein dauerhaftes : si vivacius, adcuratius, certius, intensius præterita recognoscit, *vegeta*, ein frisches, munteres : si facilius et promptius præterita recognoscit, *prompta*, ein fertiges, hurtiges Gedächtniß. Insignis bonæ memoriæ defectus, *Obliviositas*, Vergesslichkeit : error ex memoria dependens, *Lapsus memoriæ*, ein Gedächtnißfehler, oder Irrthum, dicitur. Labilem esse memoriam nostram, sæpe dolentes experimur : si tamen non admodum labilis est; *fida*, ein treues Gedächtniß, nominatur. **Notiones** quædam adfines et hic tradendæ : *Memoriæ mandare*, in das Gedächtniß fassen, dicimur ; si objecta ita percipimus, ut facilius olim recognoscere possimus. Multum ad id conferet, si objectum sæpius, clariusque reproducamus, ad identitates et diversitates perceptionum sedulo adtendamus. *Memoria tenemus*, wir haben im Gedächtnisse, objectum aliquod, cujus recurrentem perceptionem clare recognoscimus : si hoc non possimus ; illius *sumus obliti*, haben es vergessen : perceptionem igitur reproductam recognoscendi impotentia, *Oblivio*, Vergessenheit, est : faciendo, ut perceptionem, quam non amplius recognovimus, denuo recognoscamus, illam *in memoriam revocamus*, rufen sie in das Gedächtniß zurück : si fiat id per ideas socias ; *reminiscimur*, wir besinnen uns. *Reminiscencia*, das Besinnungsvermögen, est, aliquid per ideas socias
in

in memoriam revocandi facultas. Omnis memoria innititur Phantasiæ, uti ex conceptu et experientia patet; quæ sensuali innititur, *sensitiva*, *intellectu-alis* contra quæ phantasiæ intellectuali innititur. Characterem dignoscendi objecta recognita ab iis, quorum cognitio recens est, mira illa in iis secundum singulas partes sine nova meditationis et reflexionis industria cognoscendi facilitas præbet. *Ars memoriam* perficiendi vocatur *mnemonica*, atque tota consistit in iis, quæ jam advertimus ad definitionem, quid sit memoriæ mandare. Sensitivam memoriam perficere *Æstheticæ* proprium est. Signata ex signis cognoscendi *facultas*, seu *Charaëteristica*, das Vermögen der Zeichenkunde, reminiscencia sensitiva dici poterit.

§. 54. Status nostri futuri repræsentatio, *Prævisio*, Vorhersehung, est; facultatem hanc prævidendi competere nobis, experientia quotidiana confirmat. Futurum nullo sensu percipere modo possum; prævisio igitur quælibet perceptio per facultatem fingendi orta, seu *fictio*, eine Erdichtung, est, et existit, quando phantasia nostra perceptione quadam præsentem determinatur, ad præteritam reproduendam, ex quibus simul consideratis tanquam ex præmissis tertiam eruo. E. g. Video prodigum, reproducentur a phantasia exempla prodigorum ad incitas redactorum, et ex hisce prævideo, et hunc prodigum ad incitas iri redactum. Hinc cum Leibnitio dicere possumus: *Ex præsentem per præteritum*
im-

imprægnato nascitur futurum. Prævidere igitur tantum ea possumus, quorum rationes in præsentis nostro et præteriti statu inveniendæ, nobis cognitæ sunt. Objecta actu sensa propius adficiunt, ac futura; hinc conceptibile fit, homines præsentibus captos futura negligere: quum etiam imaginatio sit reproductio perceptionis; et hanc prævisionem fortio-rem, adeoque inter reliquas cognoscendi facultates hanc prævidendi esse debiliorem facile colligimus. Quo futura nobis propiora, aut remotiora sunt, eo magis adficiunt animum; hinc patet priora fortius, posteriora debilius prævideri. Quo acutior est sensus, cui res prævidenda respondet, quoque major phantasia; eo clariores ac fortiores sunt prævisiones, et contra: sic enim rationes prævisionum sunt vel fortiores, vel debiliores: hinc delicatulus fortio-rem habet epuli prævisionem. Perfectio facultatis prævidendi desumitur, a potentia plura, debilius adficientia, remotiora, rarius sensa et reproducta, et ipsa facilitate prævidendi. Ex dictis hætenus etiam media patent hanc facultatem facilitandi, et impediendi, uti etiam Character prævisiones ab imaginationibus, et sensationibus discriminandi. In omni vita nostra plura dependent a recto hujus facultatis usu; inde summopere studendum est illius perfectioni.

§. 55. Quod memoria relate ad præterita, id *facultas præfagiendi*, das Erwartungsvermögen, ratione futurorum præstat, est autem facultas, perceptionem

ptionem prævisam repræsentandi ceu eandem, quam olim percipiemus: perceptiones per hanc facultatem actuatae *Præfagia*, *Ähndungen*; eaque si confusa cognitione actuata sunt; *sensitiva*: si distincta; *intellectualia* dicuntur. Diverſa igitur ſunt præfagia a *præſignificationibus*, *Vorbedeutungen*, animæ noſtræ proriſus externis, e. g. ſi varii eventus ante cujuſdam mortem in domo quadam contingant. Præſagitio ipſa ſenſitiva, *Exſpectatio caſuum ſimilium*, *Erwartung ähnllicher Fälle*; ſic enim futura non diſtincte cognoscimus, neque ex vero ratiocinio, ſed illius analogo, ex pluribus ſcilicet caſibus ſingularibus inter ſe comparatis, et conſentire detectis inferimus: Præſagitio per ideas tantum ſocias actuan- da, *Præſumptio*, *Vermuthung*, eaque prudens dicitur, ſi diſtincte præſumantur futura: omnis autem præſumendi ad facultatem præſagiendi ſe habet inſtar reminiſcentiæ ad memoriam. Notabilis præſagiendi habitus, *facultas divinatrix*, *Wahrſagungsvermögen*; præſagium ex facultate divinatrice, *Divinatio*, *Wahrſagung*; quæ, ſi ex facultate divina- trice infuſa, quæ donum eſt propheticum, fiat, *Vaticinium*, die *Weißagung*, dicitur. Facultatis hujuſce perfectio a perfectione ſenſuum, phantaſiæ, memoriæ, præviſionis et ingenii, des *Wizes*, quod eſt facilitas ſimilia in diverſis percipiendi, dependet; ex hiſce enim præſagiendi facultas componitur. Inde etiam media illam facilitandi et obſtacula cognosci poſſunt.

* *Locus hic foret de ονειρομαντία, Traumdeuter-
rei, loquendi. Est autem ea, ex somniis præsagiendi ars; ast brevitati consulturus quæstiones tantum recensebo inde formandas. An omnia somnia vana? an singula præsignificativa? an mens sensationibus et fortioribus phantasmatis libera, ex iis ipsis debilioribus phantasmatis, si vera sunt, præsagire nil possit in somnio? Quid de somniis, et præsagiis stupendis e. g. im allgemeinen Magazine der Natur, Kunst, und Wissenschaften, 8. Th. relatis et similibus censendum? Quid de mantice æsthetica sentiendum? etc.*

§. 56. Perfectionem imperfectionemque rerum percipiendi potentia, *facultas dijudicandi*, Beurtheilungsvermögen, nominatur, nobilior ceteris cognoscendi facultatibus; quia reliquæ omnes huic quasi judici materiam duntaxat præbent. Ex ipso autem perfectionis et imperfectionis conceptu patet, tum actuari hanc facultatem, quando varia in objecto quodam consentire, aut dissentire observamus. Facilitas confuse dijudicandi, *Gustus*, der Geschmack; Regulæ perfectiones, aut imperfectiones dijudicandi, *Critica*, Beurtheilungskunst, Kritik: facilitatem habens distincte res dijudicandi, *Criticus*, ein Kunst-richter: dijudicationes falsæ, *Judicii eclipses*, falsche Beurtheilungen: mens prona ad eclipses ejusmodi, *præcipitanter*, voreilig, judicare: habitus ab eclipsibus cavendi, *judicium maturum*, reife Beurtheilungskraft: mens in minoribus etiam congruentiis, aut discon-

discongruentiis detegendis in dijudicando perspicax, *Gustus delicatus*, ein zarter, feiner Geschmack, dicitur.

ARTICULUS II.

De facultate cognoscendi superiore.

§. 57. Quo majore adtentione, meditatione, reflexione rem aliquam cognoverimus, quo plus abstraxerimus in ea, eo semper distinctior erit cognitio nostra: facultatem res distincte cognoscendi, *intellectum* in significato minus lato, Verstand in der engeren Bedeutung, dicimus: composita igitur hæc facultas ex quatuor nominatis est; atque inde palam fit, cur intellectus noster tantum successive perficiatur, perfectis scilicet prius iis, ex quibus componitur facultatibus. Quidquid distincte concipi potest, *conceptibile*, begreiflich; quod vero distincte concipi nequit, *inconceptibile*, unbegreiflich: utrumque vel spectatum præcise in se, vel in certo quodam nexu, adeoque vel *absolute*, vel *relative* tale est. Perfectio intellectus vel a pluralitate notarum cognitarum, vel a fortitudine cognitionis desumitur, seu, ut scholæ loquuntur, ab extensiore, aut intensiore distincta cognitione: cognitio extensive distinctior, *intellectus acuti*, eines scharfsinnigen Verstandes; cognitio intensive distinctior, *intellectus profundi*, eines tiefsinnigen Verstandes, denominationem figit. *Purus intellectus*, ein reiner Verstand, vel vocatur ille, qui omnia distinctissime cognoscit, vel qui rem præ aliis distinctius inspicit:

est: uterque possibilis est; sed prior enti duntaxat infinito, posterior etiam finitis competere potest. Intellectu uti dicimur; quum per eum distinctas cognitiones actuamus: *Usus igitur intellectus*, der Gebrauch des Verstandes, est dexteritas in distincte cognoscendo: qui dexteritate hac sibi æqualibus longe inferior est, *Simplicius*, eine Einfalt, ein Pinsel, dicitur. Intellectus operationes vel sunt ideæ distinctæ, vel iudicia ex iis immediata, vel mediata.

§. 58. Facultate pollemus rerum nexum cognoscendi, hoc est rationata ex rationibus deducendi; facultas rerum nexum distincte cognoscendi seu perspicendi, *Ratio significatu angustiore*, die Vernunft im engeren Verstande; confuse cognoscendi istius nexus facultas, *Ratio in sensu latiore*, seu *rationis analogum*, die Vernunft im weiteren Verstande, oder Vernunftähnlichkeit: quidquid ex ratione aliqua cognosci potest, *rationabile*, vernünftig; oppositum, *irrationabile*, unvernünftig, adpellatur. Quod ratione nostra cognosci nec potest, nec debet, *extra sphaeram nostræ rationis est*, ist außer dem Wirkungskreise unserer Vernunft: huc pertinent a) veritates omnes ac mysteria, quæ sunt supra rationem: b) minutiae, quæ sunt infra rationem, eamque non perficerent: c) ea, quorum disquisitione necessario agenda, aut cognoscenda negligeremus. *Contra rationem*, widder die Vernunft, omne illud est, quod veritati cuidam cognitæ con-

tradicit. Ratio omnis realiter nihil aliud est, nisi intellectus nexu rerum distincte cognoscendo occupatus; hinc ratio eo perfectior est, quo perfectior est intellectus: quare *sagax ratio*, eine erfindsame Vernunft, est facilitas inveniendi ideas medias, quarum ope aliarum nexus distincte perspicui possit: *solida ratio*, eine gründliche Vernunft, est facilitas majorem nexum distincte cognoscendi; hinc *solidum*, einen gründlichen Mann, vulgo dicimus, qui in comprobandis suis adsertionibus eo progreditur, ut ad summam, quæ obtineri potest, evidentiam pertingat, nec unquam aliquid adferit, quin demonstrare possit. Ex ipso rationis conceptu patet, quod ratio neminem in errorem inducat.

* *Frustranea ergo lamenta sunt illorum, qui in Philosophiæ studium ideo invehuntur, quasi ratione ducere contra fidem peccare faceret ea. Nec minus ridicula est rationis in sanam et insanam divisio; quasi vero ratio non ratio esse posset.*

§. 59. Continua, aut frequens data occasione earundem actionum repetitio, *Exercitium*, Übung, est: quod enti absque prævio exercitio inest, *natura inesse*, von Natur zukommen: quod vero per exercitium obtinetur, *adquiri*, erlangt werden, dicitur. Hinc quum constante experientia notum est, eo facilius determinatam a nobis actionem effici, quo pauciores occasiones illius producendæ negleximus: facilitas igitur actionis obtinetur exercitio, *adquiritur*;

tur; atque ideo *habitus*, die Fertigkeit, qui est, actionem producendi facilitas, etiam acquiritur: et ex contraria ratione quælibet agendi facultas natura inest: Veteres igitur male dixerunt, habitus esse novas agendi facultates. Tot, tamque diversi habitus mihi inesse possunt, quot, quamque diversæ sunt actiones, ad quas facilius producendas per frequens exercitium me perficere valeo. Hinc habituum in corporeos et mentales divisio; quæ ultimæ, si a facultate cognoscitiva proficiscuntur, *intellectuales*, Verstandesfertigkeiten; si autem a voluntate dependeant; *morales*, sittliche, oder Willensfertigkeiten, dicuntur. Unde accedere iis non possum, qui nullum habitum a memoria diversum admittunt. Habitum omni majori exercitio, quo major obtinetur facilitas, perfici, minore minui, et denique plane amitti, per se clarum est. Conferri etiam potest *Steinmeyerus de habitibus intellectus*.

§. 60. Relatio æqualitatis aut inæqualitatis facultatis cognoscendi unius ad aliam, *animi capacitas*, Gemüthsfähigkeit, Kopf, dicitur; et ab illa, quæ reliquis cognoscendi facultatibus prædominatur, variæ sunt illius denominationes. Sic *homo ingeniosus*, ein witziger Kopf, in quo prædominatur acumen, etc. nominatur. Quodsi prædominium istud cujusdam dictarum cognoscendi facultatum in gradu non vulgari in uno emineat super reliquos, *magnum*, *excelsum caput*, ein groser Kopf, groser Genie: si omnibus cognoscendi facultatibus

super reliquos æqualiter emineat aliquis, *caput universale*, ein allgemeines — Universal Genie, nuncupatur. Conferatur *Caroli Friderici Flægeli* Geschichte des menschlichen Verstandes.

ARTICULUS III.

De facultate adpetendi inferiore.

§. 61. Status ex perfectionis cujusdam cognitione ortus, *Voluptas*, das Vergnügen: contra status ex imperfectionis cujusdam cognitione ortus, *Tedium*, das Mißvergnügen: et status denique ex defectu perfectionis et imperfectionis cognitæ, *Indifferentia*, Gleichgiltigkeit, dicitur. Omnis perfectio aut imperfectio vel vera est, vel adparens tantum; hinc etiam voluptas et tedium ceu rationata cognitionis illius vel vera, vel adparentia duntaxat sunt: et quoniam crescente ratione et crescant rationata, et imminuta ea et hæc imminuuntur; voluptas et tedium pro ratione perfectionis, vel imperfectionis cognitæ crescunt vel imminuuntur. Ratione ortus si spectaveris utraque, vel objectum voluptatis aut tædii est præsens; et *Sensuum*, Vergnügen oder Mißvergnügen der Sinne: vel ope phantasiæ reproductum; et *phantasiæ*: vel intellectus cognitum; et *intellectus* voluptas aut tedium dicitur. Discriminanda sunt sensuality et sensuum voluptas, aut tedium; priora ex confusa perfectionis aut imperfectionis cognitione rei etiam sub sensu non cadentis oriuntur: sic voluptas sensualis Dei, tedium
sen-

fenfuale erroris sub sensus non cadentis esse potest. Voluptas aut tedium de perfectione aut imperfectione per intellectum pressius dictum cognita, *spiritualia*, geistig, adpellatur. *Voluptas pura*, reines Vergnügen, nihil tædii: *tedium merum*, bloßes Mißvergnügen, nihil voluptatis immixtum habet. Status voluptatis et tædii æqualis, *Æquilibrium*, Stand des Gleichgewichtes, est.

§. 62. Conatus mentis habendi perceptionem boni, est *Adpetitio*; et *aversatio* est conatus impediendi perceptionem mali: utraque et adpetendi et averfandi facultate gaudere mentem nostram, ex sensu intimo certi sumus. Non autem omnia bona adpetere nec mala omnia averfari potest, sed tantum ea, quorum perfectionem, aut imperfectionem cognoscit, adpetitio igitur et averfatio a cognitione dependent. Quum *Voluntas*, der Wille, in sensu accepta lato nihil aliud sit, nisi facultas adpetendi, et *Noluntas*, facultas averfandi; utramque cognitione pariter indigere, ut transire in actum possint, palam est: hinc etiam axioma illud antiquum, *Voluntas potentia cæca est*, intelligitur. Causa impulsiva adpetitionis et averfationis, *Elater animi*, Triebfeder des Gemüthes; causa ejusmodi aut perfectionis, aut imperfectionis cognitio, hinc etiam elater est. Inde etiam ratio reddi potest, quare unam eandemque rem adpetat alter, alter averfetur. Non enim res ipsæ, sed tantum earum cognitio immediate voluntatem aut noluntatem impellit;

pellit; ideo diversitas ista ex vera, ex - et intensive perfectiore cognitione, ex *cognitionibus adjunctis*, Nebenvorstellungen, facultate prævidendi, et præfagiendi exercitata, dispositione corporis et animæ bona, horumque oppositis repetenda est. Quidquid igitur ad hæcce confert quidpiam, etiam ad ipsam adpetendi facultatem confert. Si cognitio boni vel mali confusa fuerit; *Stimulus*, et adpetitio aut averfatio inde enata *Sensitiva*; si distincta fuerit; dicitur *Motivum*, Beweggrund, et adpetitio seu averfatio inde orta rationalis. Teste experientia adpetimus et averfamur confuse quandoque, quandoque distincte cognita; inest igitur nobis utraque facultas: et prior *inferior*, superior altera dicitur facultas adpetendi, aut averfandi. Ex hisce facile datur intelligere, quid respondendum sit, ad quæstionem illam: *num malum adpetere possimus*. Nam rem quampiam adpetere nos posse in se malam, specie boni delusos; nunquam autem adpetere nos valere malum quoddam ut tale cognitum, intimus testatur sensus. Eadem de averfatione boni dicenda sunt. Ratio igitur proxima omnis adpetitionis et averfationis nostræ est cognitio; quænam autem ultima, an *φιλαυτία*, die Selbstliebe, seu voluptatem propriam, eamque veram, promovendi conatus? an *Sympathia*, das Mitgefühl, seu voluptatem aliorum veram promovendi conatus? An prior, an posterior, an uterque *stimulus* est *fundamentalis*, Urtrieb, an plures admittendi sunt stimuli æque fundamentales. Quæstio est speculativa magis, quam

quam practica. Quid enim interest, unde officia Deo, nobismet ipsis, et aliis præstanda deducantur; dummodo legitime deducantur?

§. 63. Quum perfectio confuse cognita, dicatur *Pulchritudo*, die Schönheit; imperfectio autem confuse cognita sit *Deformitas*, Häßlichkeit; et pulchrum et deforme ad facultatem adpetendi et averfandi inferiorem pertinere, patet. * Et quoniam omnis adpetitio, aut averfatio sensitiva *Adfectus*, eine Gemüthsbewegung; et si vehementior fuerit, rectumque rationis usum non modo præveniat, sed impediatur etiam, ac in partem rationi oppositam potenter trahatur, *animi perturbati motus*, seu barbare *Passio inordinata*, eine Gemüthsunruhe, et propensio ejusmodi motibus obsecundandi perdurans, *inclinatio inordinata*, eine Leidenschaft, dicatur: et hæc ad facultatem adpetendi, aut averfandi inferiorem referenda esse patet. Adfectus omnes vel adpetitiones sunt, vel averfationes; adeoque vel ex voluptate, vel tædio oriuntur: priores *jucundi*, angenehme; posteriores *molesti*, beschwerliche; ex utroque compositi, *mixti*, vermischte, nuncupantur. Hinc et intelligitur, adfectus in *simplices*, et *compositos* quoque dividi posse: nec utilitate caret illa divisio, qua in *primitivos*, Stammgemüthsbewegungen, et *derivativos*, abgeleitete, discescuntur. Duos tantum adfectus primitivos *gaudium*, Freude, videlicet, et *Tristitiam*, Betrübniß, novimus, prius quilibet adfectus jucundus, posterior quilibet mo-

lectus est. Gaudium ex præsentī; *Lætitia*, Fröh-
 lichkeit: ex præteritis bene factis; *Adquiescentia*,
 Zufriedenheit, sic pater ex bonis filii moribus ad-
 quiescentiam habet: ex fine mali, aut ex malo non
 amplius imminente; *Hilaritas*, Fröhsein, ut hilarus
 est malefactor de remissa pœna: ex bono futuro in-
 certiore, *Spes*, Hoffnung: ex certiore; *Fiducia*,
 Zuversicht: cum conatu bonum futurum obtinendi;
Cupiditas, Begierde: cupida fiducia in bonum
 difficile; *Animositas*, Muth: animositas major;
audacia, Kühnheit: gaudium ex aliorum de nostra
 perfectione iudicio, seu honore; *Gloriæ cupiditas*,
 Ehrbegierde: iusto major; *vanæ gloriæ studium*, Ehr-
 geiz: ex alterius perfectione *Amor*, Liebe: amor er-
 ga benefactorem; *Gratitudo*, Dankbarkeit: singula-
 ris cuiusdam propter eminentiores in eo perfectio-
 nes; *Favor*, Gunst: inferioris; *Benevolentia*, Ge-
 wogenheit: inferioris cuiusdam aut nihil, aut pa-
 rum commodi præstituri; *Clementia*, Gnade: amor
 ex alterius imperfectione; *Malevolentia*, Mißgunst:
 malevolentia ex alterius dedecore lætata; *Irrisio*,
 Verspottung: Tristitia de malo præsentē; *Mæstitia*,
 Harm: de præterito; *Luctus*, Traurigkeit: Luctus
 de facto suo; *Pœnitentia*, Reue: ex futuro incertio-
 ri; *Metus*, Besorgniß: ex imminente; *Timor*,
 Furcht: timor ex malo ingente; *Horror*, Grausen:
 horror ex inevitabili; *Desperatio*, Verzweiflung:
 horror ex improvīso; *Terror*, Schrecken: ex diffi-
 cultate boni obtinendi; *Pusillanimitas*, Kleinmüthig-
 keit: ex mora cupiti; *Desiderium*, Sehnsucht: ex
 ante

ante ut bonum repræsentato; *Fastidium*, *Œkel*: ex aliorum contemptu; *Pudor*, *Scham*: ex alterius imperfectione; *Commiseratio*, *Mitleid*: ex alterius perfectione; *Odium*, *Haß*: ex alterius perfectione, quatenus illam nobis, vel amatis evenire peroptamus; *Invidia*, *Neid*: ex injuria nobis illata; *Indignatio*, *Unwissen*: indignatio cum odio; *Ira*, *Zorn*: ira cum conatu alterius perfectionem minuendi; *Vindictæ cupiditas*, *Rachgierde*, vocatur.

* Optime hoc illustravit Moses Mendelsobnius in *Philosophischer Schriften 2 Theile, Rhapsodia II. juxta edit. Reutlingensem p. 104. et sequentibus.*

** Si unquam, in denominandis certe adfectibus *Chaos* vocabulorum plusquam *babylonicum* dominatur; mirum ergo non est; si jam in hoc, jam in alio significato hæc vocabula apud Philosophos reperiuntur. Nos rem, non nomina spectabimus. Quæ ceterum ad moderandos adfectus ex se certe non malos faciunt, *Philosophiæ practicæ* incumbit disquirere.

ARTICULUS IV.

De facultate adpetendi superiore.

§. 64. *Volitio*, das *Wollen*, in sensu strictiore spectata est, quælibet adpetitio rationalis; sicut quælibet averfatio rationalis *Nolitio*, das *Nichtwollen*, in sensu stricto dicitur. *Voluntas* igitur relate ad priora erit facultas volendi dicto modo, et nolendi

facultas eodem modo erit *Noluntas superior*. *Volizio pura*, das reine Wollen, adest, quando adpetitio tantum rationalis est; si admixtum habet adpetitionem sensitivam, *non pura* est: et vel utraque et superior et inferior adpetitio consentiunt; et *Harmonia*, Uebereinstimmung, adpetitionum habetur: vel, quod una conatur tanquam bonum percipere, altera tanquam malum averfari adnititur; et tum dari *Pugna adpetitionum*, Streit der Begehrungsvermögen, dicitur. Hanc pugnam inter adpetitionem superiorem et inferiorem, immo et inter duas inferiores possibilem esse, experientia docet: ast, qui inter adpetitiones distinctas pugnam ejusmodi dari posse contenderent, contra ipsum cognitionis distinctæ conceptum impingerent. *Voluntarium*, dem Willen gemäß, freiwillig, est omne illud, quod a voluntate dependet; hujus contrarium, *non voluntarium*, nicht freiwillig; contrarium, seu quod contranitente voluntate fit, *involuntarium*, ungern, widder Willen, dicitur. Actus omnes voluntatis sunt vel immanentes, vel transeuntes: alii priores elicitos, posteriores imperatos vocant.

§. 65. Ad solide pertractandam, de qua in hoc articulo agendum præsertim est, libertatem humanam, prænotiones quædam præfigendæ sunt. Omnes mentis nostræ facultates admodum limitatas esse, varias illam subire mutationes, experimur quotidie: ens igitur contingens est, et contingentes

tes sunt omnes illius mutationes , five actiones fuerint , five passiones , nullaque illarum aut absolute necessaria est , aut fieri unquam potest ; quum contingens et absolute necessarium sibi e diametro repugnant : hypothetice tamen , hoc est in certo spectata nexu actio quædam , aut passio , quæ de se est contingens , fieri necessaria potest. Illud autem , quod efficit , ut mutatio ejusmodi contingens dicto modo necessaria fiat , *necessitat* , *nöthiget* : et alterum , cui a priore efficitur , ut mutatio alias contingens sic ipsi necessaria fiat , *necessitatur* , *wird genöthiget* : idque vel ab interno , vel externo , prout vis necessitans ipsi vel in — vel externa fuerit : vel realiter , vel idaliter , prout influxus vis illius necessitantis vel realis , vel idealis fuerit. *Spontaneum* , ein selbstthätiges Ding , ens illud dicitur , quod virtute sua interna mutationes suas efficit : omne igitur spontaneum immune est a necessitate externa. Actio *in potestate mea est* , steht in meiner Gewalt ; si mihi physice possibilis est : in casu opposito ; *extra meam est potestatem* , steht nicht in meiner Gewalt. Actio , cujus oppositum mihi impossibile est , *mere naturalit* , blos natürlich : ad quam ponendam , vel non ponendam æqualis mihi potestas , *indifferens* , gleich schwer , und leicht : Actio , quæ per essentiam entis determinatur , *necessaria ab interno* vocatur. *Lubitus* , Das Belieben , constituitur per motiva ad actionem indifferentem determinantia : et facultas adpetendi vel averfandi pro lubitu , *Arbitrium* , die Willführ , nominatur. Hisce præstructis
jam

jam ad ipsam de libertate doctrinam transire possumus.

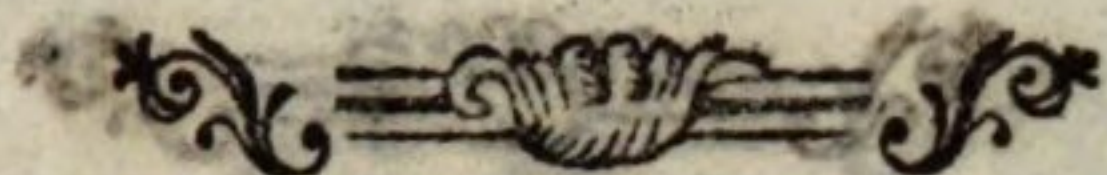
§. 66. *Conceptus Libertatis*, der Freyheit, vel negativus, vel positivus est. *Natura entis coactione, vi, atque impedimento immunis*, die von Zwange, Gewalt und Hinderniß gerettete Natur eines Dinges, negativus: *facultas entis, viribus suis conformiter agendi*, das Vermögen eines Dinges, seinen Kräften gemäß zu wirken, positivus illius conceptus est, jam Stoicis familiaris, *ἐξουσίαν αὐτοπραγίας*, illam dicentibus. Conferatur etiam Seneca Ep. 51. 75. Insuper quam maxime consentit usui loquendi communi: sic enim arborem liberam, frei stehen, dicimus; quando re nulla impediante incrementum capere, frondes et ramos expandere, fructus ferre potest: sic ligna, lapides libera pronuntiamus; quando vires suas exerere possunt: sic libera sunt bruta; quia instinctibus suis conformiter agere possunt: liber est homo; quia conformiter suis viribus tum corpori, tum animæ competentibus agere potest, atque hæc libertas ista universalis per totam naturam diffusa est. Libertas igitur in homine generalissime spectata est *facultas illius, naturæ suæ corporeæ ac spiritualis viribus conformiter agendi*. Tot igitur in homine libertatis admittendæ sunt species, quod *Spontaneitatis*, der Selbstwirksamkeit, classes dantur. Quamvis hoc loco specialiter pertractanda sit libertas moralis; tamen quoniam et reliquæ libertatis species sub libertate humana generali continen-

tinentur, et multum lucis adfundunt morali voluntatis libertati; et earum hic mentio injicienda est. Amplior reliquis post genericam libertas est homini in statu naturæ originario competens, et est, *facultas hominis, juxta corporeæ suæ ac spiritualis naturæ vires ita in omnibus agendi, ut nulla aliorum voluntate, legibus nullis limitari legitime valeat.* Libertas civilis facultatem tantum relinquit in iis, quæ speciali regiminis dispositione excepta non sunt. Subinde, quando de libertate loquimur, intellectus tantum spontaneitatem seu *ἐξουσίαν αὐτοπραγίας, Selbstmacht*, respicimus; et hæc absolute spectata est, *facultas hominis, quatenus homo est, de rebus facultati cognoscendi substantibus judicandi*: in sensu relativo, seu hominis determinati est, *facultas de dictis rebus judicandi, quatenus vis ipsi intellectiva institutione, exercitio, aut aliis rerum adjunctis evoluta est, perfectaque.* Hæc physica duntaxat intellectus, seu facultatis cognoscentis libertas est: ast si moraliter spectaveris illam; est *facultas dicto modo judicandi, quatenus per principia tum generalia, tum specialia, generalem et specialem hominum ceterarumque rerum creaturarum perfectionem et felicitatem determinantia, id licet.* Quemadmodum moralis intellectus libertas suos habet limites; ita etiam politica tantum eatenus dicta intellectus facultate uti concedit, quatenus illa constitutionibus reipublicæ, ac juri statutorio conformis est. Quum omnes hominis conceptus ex se tantum illius felicitatem pro fine habeant, uti interim ex Theologia naturali, infinitæque benevolentiae conceptu suppo-

supponere liceat; de hac potissimum libertate boni electiva, et averfativa mali, adeoque felicitatem hominis promovente dicendum potissimum est. Hanc adpetendi, aut averfandi facultatem sine nexu cum cognitionibus intellectus illam certa ratione determinantibus definitio esse eam, *vi cujus homo agere, vel non agere, agere ita, aut aliter possit.* Sic igitur voluntatem duntaxat respicit tanquam suum principium, eamque, si de mera ipsius spontaneitate sermo est, ad omnes sibi possibiles actiones æque expeditam: quæ ut determinet se utiliter, facem præferre intellectus debet, unam cum ea animæ substantiam realiter efficiens: quamdiu igitur intellectus neque perfectionis, neque imperfectionis quidpiam cognoscit; otiosa est voluntas, ex defectu rationis ad actionem sufficiente. Utraque igitur animæ nostræ facultas in libertatis moralis exercitio conjungi debet; atque ideo concipi ista potest tanquam *facultas juxta præsentem cognitionem ex pluribus in se æque possibilibus eligendi optimum.* Hanc definitionem ipsi sensui intimo conformem esse, cuivis serio ad se ipsum adtendenti patebit: et mirum sane est adversæ sententiæ Patronos principia ejusmodi præstruere suæ de libertate definitioni, quæ non illorum, sed nostræ definitioni adcurate respondent. Sic Stattlerus §. 236. Psychol. adferit, *cognitionem boni, vel mali esse rationem sufficientem possibilitatis adpetitus, vel averfationis.* Ergo ubi major cognitio ibi major ratio: ubi minor cognitio, minor ratio adpetendi, aut averfandi: ubi nulla cognitio; nulla

la est adpetendi aut averfandi ratio: rationata enim sunt rationibus suis proportionata. Storchenau §. 95. Psychol. hanc propositionem figit: *Eo major est adpetitio, vel averfatio, quo major, vel clarior est species boni, aut mali in objecto vercepta.* Quomodo autem hæc cohæreant cum notione libertatis §. 115. data: *Libertas est voluntas, quatenus ea, habitis omnibus ad agendum requisitis, potest objectum perceptum velle, vel non velle: velle item, aut nolle, aut denique velle hoc, aut aliud: satis ego non video.* Similem habet Stattlerus l. c. §. 306. Ex hisce per modum corollarii fluit, eo majorem esse libertatem; quo perfectior est, et minus impedita cognoscendi facultas, quæ, quum pariter libera sit, ad vim suam repræsentativam in objecta exerendam, adtentionem suam modo in hanc, modo in aliam ipsius partem dirigendam, continuandam, supprimendam, amovendam; non video, qua ratione dici possit, nostræ sententiæ addictos verbis adserere quidem libertatem, re autem ipsa destruere.

* Ast trito tamen dicimus: *homo hic plena cognitione in malum ruit, läuft mit offenen Augen ins Verderben,* et jam Ovidius cecinit: *video meliora, proboque: deteriora sequor; hinc actiones hominis non accurate semper cum ejus cognitione consentiunt.* Verum R. Hæ, similesve paræmiæ etiam per nationes diffusæ subinde a viro aut ipsi nationi æstimato, aut in familiis saltem privatis magni habito, et gloriæ cupido, non raro etiam igna-

ignaro, aut aliis etiam ex fontibus, modisque, quos jam observavit Plato in Protagora, originem ducunt; ac inde non semper oraculorum instar habendas esse, eruditis expeditum jam est. Ast misso paræmiarum ejusmodi ortu, quæro, quisnam plena peccantem cognitione in malum ruere, dicat, an peccans ipse? At quorsum anxie excusationes? Quorsum querelæ de re minus inspecta? Quorsum lamenta de curta et limitata ipso erroris commissi tempore facultate cognoscendi? an non hæc omnia contrarium evincunt? An spectatores hoc adserunt? at quomodo ipsi statum cognitionis ejus inspiciunt? Profecto si ad nos ipsos adtenderimus, nullum proferre exemplum poterimus, in quo contra plenam cognitionem in malum præcipites fuimus. — Quod Ovidius cecinit, cecinit tranquille meditabundus de præterito vitæ suæ statu: doletque, principia justî et æqui; boni et mali sibi non succurrere, dum ad malum illicia animum fascinant.

§. 67. Determinata facultatum adpetitivarum in certo subjecto inter se proportio, *Indoles*, die Gemüthsart, das Herz, dicitur: Prædominium facultatum superiorum frequenti exercitio acquisitum, *indoles excelsa*, eine erhabene, edle: Prædominium facultatum inferiorum eodem exercitio acquisitum, *indoles abjecta*, eine niederträchtige Gemüthsart, vocatur: præsens ad certas adpetitiones aut averfationes prædominium, constituit statum illum animæ, quem

quem pro sua ad communem perfectionem relatione bonam, aut malam dispositionem, gute oder üble Laune, dicunt. Indolem hominis mutari varie posse, et quidem pro ratione cognitionis et adplicata spontaneitate, ex dictis constat. Agendi regulæ per consuetudinem contractæ, *vita regulæ*, aut barbare *Maximæ*, *Lebensregeln*, *Maximen*, sunt.

APPENDIX.

De commercio animam inter et corpus.

§. 68. Difficilem nunc ordimur materiam, de adparenti mutua motuum corporis ab adpetitionibus animæ, hujusque perceptionum a corpore dependentia, seu *de commercio animam inter et corpus*, von der Verbindung der Seele mit dem Körper, acturi. Tria potissimum *Systemata*, *Erklärungsarten*, seu hypotheses philosophicæ ad reddendam de commercio isthoc rationem, excogitata sunt pro varietate scilicet rationis hujus, quod adparet, commercii: Aut enim ratio commercii tota continetur extra substantiam corporis, et animæ: aut continetur tota in iis substantiis, et quidem ita, ut quælibet mutationum duntaxat suarum, non vero alterius rationem existentiae sufficientem contineat: vel denique ratio tota ita hisce substantiis inest, ut mutuatam quælibet contineat existentiae mutationum in altera consentientium rationem. Primum *Cartesianis*, non ipsi autem *Cartesio* * proprium fuit. Fuere autem inter illos, qui substantiis

creatis omnem omnino agendi vim abjudicarent, solumque Deum potentia agendi gaudere, eandemque nulli enti finito, sive corpori, sive spiritui communicare posse, contenderent, ad quos *Malebranche* ** mihi referendus videtur. Hoc systema lapidem Lydium non sustinere ex §§. 25. 57. 58. 59. 66. abunde patet. Alii vim volendi animæ tribuentes, cetera omnia, quæ ad commercium spectant, solius Dei virtute effici statuebant. Ast hi male Deum falsarum idearum auctorem faciunt, neque realem mundi corporei existentiam probare contra idealistas efficaciter possunt. Alii denique animæ vim cogitandi et volendi inmanentem tribuunt; omnes autem ideas sensuales solius Dei actione in anima effici, motusque corporis naturales juxta statas fixasque a Deo leges, voluntarios autem ad ipsum animi arbitrium pariter a Deo produci. At in hoc systemate nec corporum, nec Dei ex iisdem existentia demonstrari, nec libertas humana relata ad actiones externas, quas solus Deus produceret, satis vindicari, neque mundus proprie habere posset rationem medii ad finem, adeoque totum hoc systema rejiciendum videtur.

* Cartesium hac imputatione liberum jam ostendi in prolusione anno 1781 habita, ex qua potiora huc transfero: Princip. Philosoph. P. 2. N. 26. diserte ait: *Corpus nostrum solet moveri a nostra voluntate, cujus intime conscii sumus.* Epistol. P. 1. Ep. 29. ad Elisabeth. Princip. Palat.

lat. ait: *Conabor hic explicare modum, quo animæ et corporis conjunctionem concipio, et qua ratione possit illa hoc movere. - Pro anima et corpore simul non habemus, nisi illorum conjunctionis notionem, ex qua pendet notio facultatis illius, qua pollet anima ad movendum corpus, nec non facultatis ejus, quæ inest corpori ad agendum in animam, sensus videlicet illius et passiones producendo.* Ep. 30. *Ea, quæ ad animæ et corporis conjunctionem pertinent, non nisi obscure per intellectum solum, aut etiam per intellectum imaginatione adjutum cognoscuntur; sed per sensus clarissime; unde fit, ut, qui nunquam philosophantur, quique suis tantum sensibus utuntur, non dubitent, quin anima corpus moveat, et corpus in animam agat. Conferantur responsiones ad objectiones cujusdam anonymi Ep. 5. et 6. P. 2. Ep. 69. ad Henricum Morum P. 1. Lib. de Passionibus animæ P. 1. Art. 31. et præsertim 34. Tractat. de homine P. 5. ex integro, et adparebit, Cartesium non modo non inimicum fuisse systemati causalitatis, seu influxus phyci, sed studuisse illi excolendo.*

****** *Ex ipsis Malebrancheum verbis suis judicemus, quæ ex libris illius de veritate juxta versionem germanicam Hallensem de anno 1778 adferam Tom. 3. p. 269. ait: Alles was auf uns als eine wahre und wirkliche Ursache wirken kann, ist nothwendiger Weise über uns erhaben, wie Augustin, und die Vernunft lehret. . . . Aus eben diesen Gründen schließt Dieser Heilige, daß der Körper nicht auf die Seele wirken könne. p. 272. Ich halte es für nöthig, zu erweisen, daß es*

nur eine wahre Ursache aller Dinge gebe; weil nur ein Gott ist: daß die Natur und die Kraft der Dinge nichts anders sei, als der Wille Gottes: daß alle, und jede natürliche Ursachen nicht die wahren, sondern nur gelegenheitliche Ursachen sind. p. 173. Es ist ausgemacht, daß kein einziger Körper die Kraft habe, sich zu bewegen. *Eadem*: Es gibt keinen einzigen geschaffenen Geist, der einen Körper von welcher Art er auch sein möchte, als die wahre und vornehmste Ursache zu bewegen im Stande wäre, eben so, als ich vorhin behauptet habe, daß kein einziger Körper sich selbst bewegen könne. p. 274. Die bewegende Kraft ist also nicht in den Körpern, die sich bewegen. Denn diese Kraft ist nichts anders, als der Wille Gottes. p. 277. So wenig die Körper irgend von einer Bewegung die wahre Ursache sein können; so befinden sich auch die edelsten Geister in einem ähnlichen Unvermögen. Wenn sie Gott nicht erleuchtet, so können sie nichts erkennen. Wenn er sie nicht modifiziret, so können sie nicht empfinden. Wenn er sie nicht zum Guten überhaupt, das ist, zu sich selbst hinrichtet, so können sie gar nicht wollen. p. 279. *adeo credit contradictionem involvi in adsertione, homines motus in suo corpore producere posse. Hac interim sufficient, ad stabilienda superius de Nicolao Malebranche dicta. Cupidus interim lector. Tom. 3. L. 6. P. 2. C. 2. et 3. plura reperiet, veritatem hanc magis confirmantia.*

*** *Hoc systema vocatur systema causarum occasionalium, sive adfistentiæ divinæ, eoquod corpus et anima causæ duntaxat occasionales forent, et Deus in utroque singulos motus corporis, et singulas actiones, aut saltem transeuntes animæ produceret.*

§. 69. Ad alterum nunc ex recensitis systema delabimur, quod *Harmonia præstabilita*, der vorherbestimmten Uebereinstimmung, nomen tulit. Primus illud proposuit publice anno 1693. in *Dissertat. de cognitione brutorum* P. Daniel Iesuita: postea anno 1695 idem fecit in *Diario eruditorum Gallico* Gothofredus Guilielmus Leibnitius. Nolim tamen id virum illustrem non antea et, ut ipse ait, decem annis prius excogitasse. Mirifice illi illustrando studuit Christianus Wolfius. Omnia igitur præstitero; si ea, quæ de hoc systemate adlaturus sum, ex duumvirorum horum scriptis confirmavero. Dogmata Harmonistarum breviter sunt sequentia. I. Statuunt, *animam vi propria producere omnes perceptiones et adpetitiones independentes ab omni principio externo; præsentiam idearum materialium in cerebro ad eas producendas nihil prorsus conferre; adeoque et adpetitiones in anima eodem, quo nunc, modo consequi, etiamsi corpus non existeret, consequenter etiam animam eodem, quo nunc, modo sibi repræsentare hoc universum, etiamsi mundus adspectabilis non existeret.* §. 614. *Psychol. rationalis*. Eadem quoad sensum sunt, quæ habet in *Metaph. Germ.* seu vernünftigen Gedanken von Gott, der Welt und der Seele der Menschen §. 777. At quomodo hæc satis cohæreant cum iis, quæ §. 62. *Psychol. rat.* lego, non satis video. Ait ibidem: *Ea lex sensationum constans ac inviolabilis est: si in organo aliquo sensorio ab objecto aliquo sensibili, quædam producit mutatio; in anima eidem coexistit sensatio per eam intelligibili modo explicabilis, seu rationem*

tionem sufficientem agnoscens in ista, cur sit, et cur talis sit. Per mutationem ergo in corpore factam intelligibili modo explicanda est sensatio in mente: immo hujus sensationis sit ista ratio sufficiens; et tamen corpore meo, toto universo, adeoque et absente hac mutatione, *quæ est ratio sufficiens*, eodem modo adforet sensatio in mente. Hem sensationem sine ratione sufficiente Doctoris tantopere in *Ontolog.* a §. 70. usque ad 78. laborantis, ut ostendat, *nihil esse sine ratione sufficiente!* §. 64. *Psychol. rat.* adserit, ideas *vel vi sensuum*, vel imaginationis reproduci: adtentionem et reflexionem animæ supponere in anima perceptiones *sive sensuum ope*, sive vi imaginationis productas. Eadem dicit l. c. de adpetitionibus et averfationibus. Nonne hæc contradicunt superioribus? Præterea, si vera forent ista superius pro systemate harmonico præstabilito legis instar posita, surdus a nativitate soni, cæcus a nativitate coloris sibi conceptum formare posset; quod contre omnem esse experientiam nec Harmonistæ negare audebunt. §. 66. l. c. essentiam animæ reponit in vi repræsentativa hujus universi *pro situ corporis sui, et constitutione organorum*, nach der Lage ihres Körpers, und der Beschaffenheit ihrer Empfindungswerkzeuge, et tamen corpus ad animæ perceptiones nihil conferat? * II. Admittunt, *motus corporis, volitionibus animæ respondentes*, vi mechanismi corporis ex motibus ab impressionibus in organa sensoria factis citra ullam determinationem extrinsecam ab anima pendentem consequi; eodemque, quo adhuc
modo

modo consequi, etiamsi anima non existeret. §. 616. *Psychol. ration.* Quocum consentit omnino §. 780. *Metaphys. Germ.* At nonne hisce contradicit §. 713. *Ontolog.*? ubi pro exemplo sequentia adfert Wolfius: *Dum hæc scribo, agere quid dicor. Accidit autem aliqua in me mutatio, quæ antea non aderat. Etenim digitos et manum variis modis moveo, qui motus antea in iisdem non observabantur, ut taceam ideas in mente sibi mutuo succedentes, sine quibus scriptum non perficitur.* Insuper eidem tamen Wolfio §. 637. *Psychol. rat.* in systemate harmoniæ præstabilitæ mechanismus corporis est incomprehensibilis. Quid valeat ergo lex dictatoria §. 616. l. c. posita? §. 147. et 148. *Cosmol.* adferit, et probat, *Vim activam corporum nec per materiam, nec per essentiam corporis determinari: §. 615. Psychol. ration.* statuit, *motus corporis nasci citra ullam determinationem extrinsecam immediatam.* Et ego existinem sic non inepte quemvis conclusurum: *Motus corporis neque per materiam, neque per essentiam corporis, neque ab extrinseco determinantur immediate, ergo immediata carent determinatione, atque ideo ratione sufficiente, adeoque consequi nulla ratione possunt.* Demum contra hanc Harmonistarum opinionem pugnare admodum videtur status defixæ attentionis animæ. Immo non inepte Bayleus in sua responsione ad Leibnitii defensionem hujus systematis incredibilitatem hujus adserti ostendit, ex navi sine rectore altum petente, scopulos devitante, tempestatibus ingruentibus portum repetente: et ex corpore Cæsaris tam grandia molito. Videantur

Leibnizens Lehrsätze von Röhler verdeutschet a pag. 50.
 III. In hoc systemate ratio, cur Deus huic corpori-
 talem animam, et huic animæ tale corpus adfocia-
 rit, unica esse debet prævisus ejusmodi inter utrum-
 que mutationum suarum consensus. *Vid. Wolf.*
Psychol. ration. §. 626. 719. ad 721. *Leibnitii Tentam.*
Theodicææ. P. 1. §. 63. At sic physica corpus inter
 et animam unio dari non videtur, ut ipse jam Wol-
 fus advertit l. c. §. 724. *in notis.* IV. Statuunt
 perceptiones sibi in anima succedere in serie con-
 tinua ita, ut præsens semper sit ratio futuræ. *Videa-*
tur Wolfii Psychol. Empir. §§. 113. 128. *Metaph. Germ.*
 §. 767. ubi expressis ait: Es ist demnach zu merken,
 daß die Veränderungen alle in der Welt in einer un-
 verrückten Ordnung auf einander erfolgen, und weil
 gleichfalls in der Seele der vorhergehende Zustand den
 Grund von dem folgenden in sich enthalten muß,
 die Empfindungen in der Seele gleichfalls in einer un-
 verrückten Ordnung auf einander erfolgen. *Conferan-*
tur §§. 747. 764. 841. *Leibnit. l. c. §. 64.* At tamen
 statum admittit in somno §. 248. *Psychol. ration. in*
not. ubi mens nec sensationes, nec phantasmata
 habeat; num ergo tum series ista non abrumpitur?
 Nonne in hoc systemate omnis institutio frustranea
 foret? Nonne lectio operum Wolfii præclarorum
 plane nihil conferret ad mentem philosophicis co-
 gnitionibus imbuendam? Quæ ratio, si in Lexico
 legens sequentem idearum seriem adquiro *Aaronis,*
Aasæ, Festung in Norwegen; *abacino,* einem die
 Augen mit einem glühenden Becken blenden; *abacii,*
 Re-

Rechentäfelchen ; quæ, inquam in præcedentibus
hisce subsequentiis idearum ratio est ? Præterea
hæc continua, et necessario se subsequens idearum
series libertati officere videtur. Nam §. 878. *Me-
taph. Germ.* ait facultatem utramque adpetendi esse
unam eandemque cum facultate cognoscendi ; igi-
tur, quemadmodum in hac se perceptiones in serie
continua ita necessario consequuntur, ut præcedens
sit ratio subsequentis ; ita etiam in istis adpetitiones
in serie continua ita necessario consequuntur, ut
præcedens sit ratio consequentis. Neque roboris
quidpiam habent rationes pro hoc systemate à suis
patronis adlatæ. Nam, 1) quum dicunt, illud esse
possibile, nihil inde lucratur præ systemate causali-
tatis ; etiam si hanc possibilitatem concederemus. 2)
Adferunt, omnia, quæ in anima, corporeve con-
tingunt, juxta hoc systema naturaliter explicari
posse sine subsidio miraculi. Et tamen ipsam
præstabilitionem §. 629. *Psychol. ration.* Wolfius mi-
raculum dicit. Deinde explicet dilucide Harmoni-
sta, quare surdus musices, cæcus colorum non ha-
beat perceptiones ? An monstri duorum capitum,
pedum, manuumque, sed unius duntaxat corporis,
seu trunci corpus, quando monstri illius animæ di-
versas adpetitiones ratione hujus corporis habent,
se ex media parte huic, ex media alteri animæ ad-
commodet ? etc. 3) Dicunt commendari systema
hoc ex eo, quod illius defensor nunquam possit esse
Atheus. Ast quid si dicat, harmoniam istam ex ipsa
natura corporis, animæque haberi, et adpetentiam

similium esse de essentia utriusque? Nonne patronus causalitatis mutuae regerere posset: sui systematis defensores non esse idealistas, non materialistas, non Spinozistas? se habere fortissima argumenta contra idealistas pro existentia corporum, atque ex hac pro ipsa Dei existentia, quæ deficiunt Harmonistis? Ex §. sequente mox adparebit causam horum longe potiore esse.

* *Multa sunt, quæ semper in hac definitione animæ displicuere, quod videlicet sit: vis repræsentativa hujus universi pro situ corporis, et dispositione organorum, sive, ut alii simpliciter enuntiant, pro positu corporis sui. Nam 1) Defensores illius, ut jam monui, positum corporis videntur gratis usurpare. 2) Posset inde inferri: si positus corporis ad vim animæ repræsentativam essentialis est, ergo anima post solutionem a corpore non amplius gaudebit hac vi, adeoque essentia; hinc multo potius existentia destruetur, immortalitas nulla foret. Si dicunt, pro positu corporis animam gaudere vi repræsentativa, quamdiu corpori unita fuerit: quare in hac definitione essentiam animæ reponunt, uti fecit Wolfius §. 66. Psychol. rat. Baumgarten §. 741. Psychol. etc. An si essentia rerum non essent variabiles? 3) Quid sibi volunt per vim repræsentativam universi? An igitur in quavis repræsentatione singulari sibi totum hoc universum repræsentat? sic ajunt Wolfius l. c. §. 190. Baumgarten l. c. Georg. Frid. Meier. T. 3. §. 735. ad 747. Ratio eorum est; quia singulari*

gula in hoc mundo arctissime sunt connexa, scilicet
tanquam rationes et rationata. Jam quæro, si
video maritum, et tantum repræsentem mihi eum
ut virum, seu personam ejus, an propterea simul
repræsentem mihi ejus uxorem? An rationes sem-
per ut tales, et rationata ut talia repræsentari de-
bent? An non spiritus finiti vires excedit, sibi re-
præsentare rem unam cum omnibus aliis connexam?
Videatur etiam Just. Christian. Hennings Geschichte
von den Seelen der Menschen, und Thiere.
p. 93. in nota.

§. 70. Tertium igitur systema examinandum
restat, quod *mutuæ causalitatis*, der wechselseitigen
Einwirkung, vel juxta tritam metaphoram *Systema*
influxus physici dicitur; actio enim unius in aliud
physica, veteribus influxus physicus nominabatur.
Si proinde corpus, viribus suis ratio est mutatio-
num in anima: si vicissim anima ratio est viribus
suis mutationum, quæ in corpore eveniunt; phy-
sice in se agunt mutuo, et systema causalitatis mu-
tuæ stabilitum foret. Quid ergo statuendum? Con-
sulenda est experientia, et ratio in subsidium ad-
vocanda. Observamus autem 1) Varios motus ad nu-
tum mentis nostræ in corpore evenire aut cessare.
2) Certis motibus corporis vicissim continuo conve-
nientes perceptiones et mutationes in anima re-
spondere, et certis motibus in corpore non eve-
nientibus respondentes alias ipsi in anima mutatio-
nes pariter non evenire. 3) Circa modum, quo mo-
tus

tus corporis ex nutu animæ consequuntur, experimur ejusmodi motus semper evenire cum conatu quodam mentis nostræ prævio, conatu vero hoc cessante cessare pariter, et contrario in anima exorto, contrarios pariter motus consequi in corpore, neque plus quidquam experiri possumus sensu nostro intimo; quia iste de nulla re alia testari potest, quam quæ fuerit mutatio ipsius animæ: si autem conatu suo mens re vera esset ratio istorum motuum, tunc nihilominus de termino hujus conatus, seu de motu sibi utpote extrinseco omnino nihil, sed tantum de conatu testari poterit solo sibi intrinseco.

4) Circa modum, quo in mente nostra ad motus corporis variæ perceptiones eveniant, experimur, non eum præcedere animi conatum, qui præcedere solet, si ope attentionis, abstractionis et reflexionis mens ipsa conceptus efformat, et conceptus eos seu perceptiones non evenire, quoties ejusmodi motus, quibus respondere solent, in corpore non eveniant. Immo perceptiones ejusmodi esse ex - et intensive clariores, prout tales fuerint impressiones corporeæ. Neque plus experiri quidquam possumus; quum actionem ipsam elementorum corporis nostri sibi extrinsecam testari non possit sensus intimus. Ex hisce sequens enthymema vel juxta ipsum *Wolffium* §. 9. *Log. Germ. Baumgarten* §. 326. *Heurist. empir. legitimum*: *Quotiescunque mutatio in ente aliquo accidit, alia mutatione prævia, et non accidit sine hac prævia mutatione; toties hac prævia mutatio causa alterius est, nisi alia obstent ab in - vel extrinseco impedimen-*

pedimenta, ergo, si alia ab in - vel extrinseco non ob-
stent impedimenta, corporis motus dictarum mutationum
in anima, et animæ mutationes dictorum in corpore mo-
uum causæ putandæ sunt; quia illis præviis eveniunt
ista, non præviis non eveniunt. Videndum ergo, in
quonam impedimentum aliquod subsit. Forte in
conceptu actionis transeuntis? At hæc in genere actio-
nis cum immanente convenit: in utraque enim non
substantia, sed modificatio aliqua producitur exi-
stentia prius non gavisa, et terminus tantum diver-
sus est; §. 25. adeoque ens transeunter agens non
transfunderet realitatem ex se in aliud, neque talis
actio creatio foret, atque ipsa ratio experientia ful-
ta possibilitatem ejusmodi actionis transeuntis evi-
denter cognoscit. Forte autem repugnat mentem,
quam spiritum esse demonstrabimus, in corpus agere,
seu illud movere? At non repugnat Deo spiritui pu-
rissimo esse primum motorem: et vis motrix etiam
limitata realitas est, quatenus vis est; cur igitur
eam inesse spiritui repugnet? Nonne ipsa anima, ne a
corpore suo penetretur et retro relinqui possit,
gaudere debet vi repulsiva quadam, et quid hæc
aliud est, nisi vis motrix? §. 36. Præterea licet vis
motrix et vis cogitandi conceptu differant, ad com-
munem tamen aptæ finem, et priore posteriori sub-
ordinata, non realiter, sed formaliter tantum di-
stinguuntur, adeoque sibi invicem non repugnant.
Neque hæc vis ex eo rejicienda est, quia mens no-
stra nescit corporis sui structuram. An enim Or-
ganædus pulsare organum, puer machinam etiam
artifi-

artificiosissimam movere nequit; si structuram ejus nesciat? nonne sæpius experiendo movendi modum discit? nonne de hac veritate convincimur non otiosi parvulorum observatores? *Ast forte id obstat; quia præter communem et naturalem vim repulsivam etiam gauderet voluntaria mens nostra, et sic virium motricium quantitas pro arbitrio animæ augeretur et minueretur?* Verum leges de eadem quantitate virium observandarum non ex universis terræ nostræ motionibus, sed tantum ex particularium ejus partium corporum videlicet inanimorum actionibus in se singularibus experientia observatis abstractæ sunt: neque inde certo adfirmari potest, augendam aut minuendam pro animæ arbitrio esse virium quantitatem, quia per voluntariam animarum actionem æque tot motus destrui, quot produci possunt. *Forte anima per totum corpus diffusa esse debet, si viribus suis omnes voluntarios in illo motus efficiat?* si immediate produceret ubique hos motus, non inanis esset iste metus; ast quum immediate tantum in elementum nervi sibi proximum agat, et hoc mediante motus omnes producat, prorsus evanescat metus iste, necessum est. *Forte autem actio elementorum in animam contradictionem involvit?* Tam parum, quam actio elementorum simplicium in se invicem, nam in genere actionis transeuntis omnino conveniunt, neque aliud omnino in anima fit per actionem elementorum in ipsam animam simplicem, quam quod fieret in elemento simplice in locum animæ substituto: nihil enim recipit anima, nisi modificationem

nem quandam rationi sufficienti motus proximæ respondentem. Hinc *capacitas ista recipiendi*, diese *Empfänglichkeith*, cum elementis corporeis communis non defectum, sed potius perfectionem in anima arguit; quum illam dicit conceptibus. Profecto necessum est, ut menti id ipsum repræsentetur, quod ipsis elementis corporeis inest; quia secus idea in mente similis non foret objecto suo: quod autem elementis inest, est modificatio rationem proximam determinati motus constituens; hinc adpareret, mentem nostram quid ei simile experiri debere. *Verum an ejusmodi effectus ab elementis in anima productus est corporeus, an spiritualis?* R. Idem est, ac effectus elementorum in se mutuo, neque corporeus; quum elementa sint simplicia, adeoque non corpora: neque spiritualis; quum ista elementa neque sint spiritus. Vel si mavis, dic actionem elementorum in anima spirituali, adeoque, quatenus ab elementis provenit, *corpoream*, quatenus in anima recipitur, *spiritualem*. Nihil igitur obstat quominus enthymema superius fixum legitimum, quominus jam absolute pronuntiemus, animam vi sua mutationes in corpore, hocque vicissim vi pariter sua in anima producere, adeoque systema causalitatis mutux experientiis, rationi conforme, hinc nisi certum, probabilissimum tamen esse, miraque sua mutationes in corpore et anima obvenientes explicandi facilitate se mirum in modum commendare.

SECTIO II.

Psychologia rationalis.

§. 71. Interior jam animæ indoles ope rationis investiganda est, atque disquirendum, quidnam 1) de animæ natura, 2) de ejus ortu, 3) operationibus, 4) ac demum duratione ratio dicat, quibus peractis adpendicis loco brevem de brutorum animabus tractationem adfigam, atque sic totam Psychologiam absolvam.

§. 72. Animam nostram a corpore, immo a quavis materia et composito distinctam esse, jam evictum fuit §. 42. Ens etiam multiplex eam esse non posse, ex §. 29. *Ontol.* abunde patet. Quum ergo ex eodem §. 29. entia omnia vel simplicia, vel multiplicia, vel composita sint; anima autem nostra vi §. 42. neque multiplex, neque compositum esse possit: ens simplex sit, necessum est. Præterea, quum substantia omnis facultate cogitandi prædita dicatur *Spiritus*, ein *Geist*; anima autem nostra hac facultate gaudeat; hinc et spiritus ista sit, oportet. Neque roboris quidquam habent, quæ contra veritates hæc in medium proferre solent. Nam, quum 1) dicunt, *posse inter se conspirare materiæ particulas singulas incomplete cogitantes; ut in toto composito exsurgat vis completa cogitandi: quemadmodum vires elementorum simplicium ita conspirant; ut inde una vis motrix totius corporis oriatur:* falluntur admodum. Paritas enim nulla est; quum a) elementa singula gaudeant vi completa movendi; b) terminus, ad quem

quem conspirant elementa, ipsis externus est. Ast vim completam cogitandi uni materiæ elemento inesse non posse, neque in completam etiam ac proinde etiam conspirationem nullam, ostensum jam est.

§. 42. 2) *Neque perceptiones individuae propterea in composito recipi possunt; quia vim motricem et celeritatem pariter individuales in composito recipi dicunt.* Nam vis motrix totius corporis nil aliud est, nisi tendentia cujuslibet vis motricis elementorum simplicium ad communem aliquem terminum sibi externum communis, adeoque proprie loquendo non toti inhæret corpori, et quum celeritas sit ratio spatii motus percursi ad tempus æquabile, adeoque modificatio vis motricis, æque ad elementa pertinet; aut si refertur etiam ad corpora, respectus est ipsis prorsus externus. Contra vis cogitandi terminum habet prorsus internum; quum quodvis ens sibi cogitet, et non alteri, et una simplex sit perceptionis conscientia. vid. §. 42. 3) *Neque ex eo, quod ex singularum horologii partium horas designandi potentia destitutarum compositione potentia ista exsurgat, inferre licet, illud ipsum etiam compositione fibrarum pro cogitationibus effici posse.* Nam quæcunque in machinis eveniunt, ex figura, situ, inertia motuque partium fieri posse clare perspicimus; oppositum autem esse in mente nostra ex ipsis attentionibus, reflexionibus et abstractionibus convincimur. Præterea, quamvis in horologio horas designandi potentia non ex pluribus partialibus ejusmodi horas designandi potentiis consurgat; enascitur tamen ex
o ejus-

eiusdem speciei motus videlicet et figuræ potentiis, non autem ex diversæ speciei potentiis: hinc cogitatio deberet etiam coalescere ex eiusdem speciei qualitatibus, scilicet cogitationibus, quod absurdum esse vel inde patet, quia secus una cogitatio simul multiplex foret. 4) *Neque quidquam movent, quum dicunt, ex non extensis et non compositis extensum et compositum, adeoque etiam ex non cogitantibus cogitans fieri posse.* Quodvis enim ens simplex componens atque initium extensionis et compositionis est, sicut unitas initium numeri est: et tantum pluralitas simplicium, nexusque illorum ad compositum requiritur. Hæc igitur prædicata extensi et compositi mere externa sunt: contra cogitatio est modus ipsius entis cogitantis internus, adeoque tam parum effici potest ex non cogitantibus, quam parum ex contingentibus necessarium. 5) *De variis figuris corporum ex non figuratis nascentibus pariter argui non potest ad cogitationes non necessario ex partium cogitationibus in composito orituras.* Nam figura quævis est complexus limitum ex varia particularum corporis extimarum positione confurgens; §. 21. *Ontolog.* adeoque enascitur ex qualitatibus eiusdem speciei: at si cogitatio non ex aliis partium cogitationibus componeretur, et tamen in composito foret, deberet ipsa ex partibus nullam prorsus secum habentibus similitudinem, puta ex motu, figura, partium subtilitate &c. componi, quod tam parum fieri potest, ac numerum ex zeris constitui. 6) *Nihil pariter contra simplicitatem animæ evincit,*
quod

quod cogitet extensa. Potentia enim vi cognoscendi prædita cognoscere potest omnia cognoscibilia; hinc etiam extensa sua non destituta cognoscibilitate. Præterea inextensa etiam, spiritualia, immaterialia cogitat anima nostra; quare propterea non simplex, immaterialis, spiritualis sit? Cur non æqualiter extensa sit, ac ipsa, quæ repræsentat extensa, e. g. dum repræsentat montem Abrahæ extensionem ut mons Abrahæ habeat? *forte quia in extenso exiguo objectum ingentis extensionis repræsentari potest?* At tamen ejusmodi repræsentatio non est tantæ, quantæ extensum ipsum magnitudinis: tantæ tamen est repræsentatio mentis nostræ. Unde etiam conficitur, animam non posse occupare sedem aliquam extensam, sed in puncto loci residere individuo, ac probabilius ad initia nervorum in cerebro. Rejicienda pariter est illorum sententia, qui dixerunt animam existere totam in toto, et totam in qualibet parte corporis, quam *existentiam definitivam* dixerunt, et distinguebant ab illo existendi modo, quo singulæ rei partes singulis loci partibus responderent, quamque *existentiam circumscriptivam* vocarunt; extensionem autem virtuales tribuebant definitive existentibus. Ast, quum omnis extensio superficies, et medium aliquod intercedens repræsentet, hæc extensio virtualis figmentum est.

§. 73. Naturam entis finiti §. 37. *Cosmol.* principium actionum et passionum h. e. mutationum

ipsi enti intrinsecum diximus: natura igitur animæ humanæ in ejus dispositionibus essentialibus et viribus activis tota consistit; quia per has omnes animæ mutationes habentur. Mutationes enim animæ sunt vel perceptiones, vel adpetitiones et averfationes: sed perceptiones vel obtinentur ope sensuum, seu per actionem corporis in ipsam animam vi repulsiva dicta præditam, vel sola ipsius animæ actione ex prioribus efficiuntur: facultas igitur cognoscendi inferior et superior ad naturam animæ pertinet; et quum actio corporis in animam sine vi animæ repulsiva conceptibilis non sit; §. 70. etiam vis ista repulsiva ad animæ naturam referenda est. Quoniam denique adpetitio omnis, est conatus habendi perceptionem boni, et averfatio, conatus impediendi perceptionem mali: omnis adpetitionis et averfationis ratio est cognitio vel boni, vel mali. Constanter autem nobis inesse facultatem adpetendi et averfandi, abunde constat: quum vero ea, quæ constanter enti insunt, atque in aliis rationem sufficientem habeant, adtributa dicantur; §. 12. *Ontol.* facultas adpetendi et averfandi adtributum est facultatis cognoscendi: bene igitur animam definimus definitione ipsius essentiam expressura, *Substantiam vi repulsiva naturali et voluntaria, simulque vi confuse et distincte cogitandi præditam.*

§. 74. Animæ originem veteres permulti ex parentibus repetebant, atque sic per traducem propagari adferebant. At hunc animæ ortum esse non posse

posse inde convincimur , quum sit ens simplex , §. 72. Omne vero ens simplex neque ex composito oriri possit , neque ex simplice ; quum simplex partes non habeat , quæ avelli ab ipso possint , neque creandi , si finitum sit , facultate polleat : compositum autem non alius mutationis capax sit , nisi quæ transpositione , additione , aut detractioe partium fieri possit , atque sic , si ex composito prodiret anima , aut aliud ens simplex , non oriretur , sed jam inexistentis avelleretur duntaxat. §. 29. *Ontol.* Animam igitur , quum substantia sit finita , a solo ente infinito creari potuisse palam est. §§. 26. 27. 42. Hæc sententia communis hodie Philosophorum est. Ast in duas tamen classes oppositas abeunt , aliis animas omnes in generali creationis opere fuisse ex nihilo productas , aliis contra statuentibus , illas creari primum a Deo corpore jam sufficienter organizato. Priori sententiæ etiam addictus fuit Leibnizius , qui §. 91. *Theod.* adserit , *omnes humanas , non minus , quam aliarum specierum animas , jam fuisse in seminibus , regrediendo per omnes majores usque ad Adamum , et adeo ab initio mundi in quadam corporis organici ratione semper extitisse.* Huic sententiæ addicti *Præexistentiani* , posteriori faventes *Creatiani* adpellantur. Antiquorum Philosophorum animarum præexistentiæ faventium rationes has adducit *Cudworthus syst. intell. juxta edit. Mosheimian. T. 2. p. 241.* easdemque statim solvit in notis Mosheimius. 1) Ajunt : *Absouum est credere animos , qui naturæ ordine priores sunt corporibus , tempore illis esse posteriores.*

Ast naturæ ordinem priorem esse re aliqua juxta hos Philosophos, nihil est aliud, quam præstantiorem et excellentiorem habere naturam: quomodo autem demonstrabunt, id quod excellentius est, etiam prius condi debuisse. Profecto eodem modo adfirmare possem: *Homines sunt excellentiores quercubus, lapidibus; igitur etiam longius ac ista durare debent.* Sic quoque corpus humanum alia quavis materia nobilius ante illam condi debuisset. Christianis saltem ex historia creationis certum est, corpus Adami sexto demum die creatum, et debite conformato creatam quoque esse animam. 2) *Deo indignum est omnibus interesse naturæ generationibus, et quamlibet veluti generationem præstolari et expectare.* At ab æterno creatas deberet facta generatione in corpus immittere; hinc idem telum in adversarios recidit. Deinde ex Theologia naturali palam fiet, hoc Deo ubivis præsentī, cuncta gubernanti nulla cura, vigilia, aut labore constare. 3) *Socrates apud Platonem L. 29. juxta edit. Frobenian. de anno 1539. p. 498. 499. 500 et 501. adfirmat, fuisse animas etiam, priusquam in humanam speciem devenirent, seorsum a corpore, intelligentiamque habuisse, adeoque omnem disciplinam nostram nihil aliud esse, quam reminiscentiam.* Verum labores in addiscendis scientiis certe evincunt, disciplinas nostras esse plus, quam meram reminiscentiam: et unde ista scientiarum oblivio? an in pœnam delictorum? ast unde hæc pœna innotuit, omni scientia oblivione deleta? 4) Et Leibnitium, ejusque sequaces audiamus oportet, ut
senten-

sententiam deinde nostram eo firmiter statuere possumus §. adlegato juxta edit. Francofurt. de anno 1739. p. 713 et sequent. adlerit animas ejusmodi præexistentes tantum perceptione et sensu præditas, at ratione destitutas mansisse in hoc statu, donec homo, cui quæque debebatur, generaretur, tum demum rationem accepturas vel modo quodam naturali, vel per operationem aliquam particularem, seu transcreationem Dei. Rationem addit: quod justitiæ divinæ convenientius sit, animæ physice vel animaliter jam corruptæ per Adami peccatum, dare novam perfectionem, quæ in ratione cernitur, quam animam aliquam rationalem per creationem, vel aliter in corpus demittere, in quo moraliter sit corrumpenda. Ast P. 3. §. 379. se ipsum corrigit, et ait: Ostendi supra (P. 1. §. 86. et seqq.) animas nec nasci naturaliter, nec alias ex aliis educi posse, ac necesse esse, ut nostra creetur de novo, vel præextiterit. Quin immo medium quendam indicavi modum inter creationem omnimodam, et præexistentiam perfectam, arbitratus congrue dici posse, quod anima præexistens in seminibus, ab initio non fuerit, nisi sensitiva, sed deinde ad superiorem rationis gradum elevata, postquam homo ille, cujus futura erat anima, conceptus fuisset, quodque corpus organicum, huic animæ semper ab initio copulatum, post multas denique mutationes, determinatum fuerit ad formandum corpus humanum. Judi- cavi etiam, hanc animæ sensitivæ elevationem, (quæ ipsam promovet ad gradum essentialem magis sublimem, hoc est, ad rationem) extraordinariæ Dei operationi adscribi posse. Fuverit tamen addere, quod mallet

hominis perinde, atque aliorum animalium generationem sine miraculo statuere: quod ipsum utcumque explicari poterit, si concipias, e magno illo animarum et animalium, vel saltem corporum organicorum vitam habentium, et in seminibus latentium numero solas animas, naturæ humanæ destinatas, rationem involvere, suo tempore prodituram, et corpora organica sola esse præformata, atque prædisposita ad suscipiendam aliquando formam humanam, dum interim animalcula, sive ventia seminalia, in quibus nihil hujusmodi præstabilitum est, a prioribus illis essentialiter discrepant, et in genere inferiore sunt constituta. Hæc productio tradux quidam erit, sed paulo tractabilior, quam qui vulgo ponitur, non animæ ex anima, sed animati ex animato, ac frequentia novæ creationis miracula evitans, quibus anima noviter creata ac pura in corpus, illam corrupturum, immitteretur. De sententia Leibnitii jam constat, quid autem de illa sentiendum? R. Neque omnes animæ in corpusculis spermaticis contentæ intellectu et ratione revera carent; secus enim ex sensitivis in rationales, vel naturaliter transformari deberent, vel immediata Dei actione transcreari. Verum utrumque æque repugnat, ac materiam fieri spiritum, et pro altero, si tamen immediata Dei actio intervenire debet, nonne melius adsumitur ipsa creatio? Neque dici potest, solas animas in lucem non venturas ratione carituras; sic enim contra analogiæ leges peccaretur Leibnitio ipsi tanti æstimatas, et in seminibus ipsis obvias. Neque dici potest, omnes

omnes animas organico corpusculo involutas ratione pollere, hominemque ex vermiculo feminali quasi evolvi. Ex permulto enim animalculorum spermaticorum numero, quæ uni insunt homini, sæpe nullum, sæpe vix unum ejus est felicitatis, ut in hominem transformetur; quid igitur agent reliquæ animulæ rationales? quo devenient? an longa annorum serie expectabunt, usque dum in alio rursus homine colligantur? Singula principio rationis sufficientis, et veritati, Deum et naturam nil agere frustra, repugnant. Neque, quæ roboris causa addit Leibnitius, quidquam efficiunt: *sic harmoniam in mundo non turbari*; vera enim harmonia nec turbatur in systemate creatianorum, et Leibnitianam jam refutavimus. *Peccatum originale melius explicari*: quid si negarent hoc theologi, quibus proprium est hæc æstimare? quid si Philosophus responderet, non animam corruptam, sed præcise non ultra naturales vires elevatam, quod tamen factum fuisset peccato non prævio, in corpus immitti. Neque Wolfii ex scripturis observatio, Deum die septimo requievisse ab omni opere, quidquam efficit; nam additur in scripturis: ab omni opere, *quod patrarat*. Concedimus et lubenter a speciebus porro producendis abstinuisse; sed de individuis propter eorundem conservationem idem profecto admittere non possumus. Restat igitur creatianorum sententia ceteris sanior. Nam sic non sine ratione sufficiente creata foret anima corpore ad functiones in eo exercendas apto: con-

gruit cum historia creationis: analogia ipsa favet: corpore enim ad actiones vitales obeundas inepto recedit anima ab eo, quare non etiam accedat ad patum?

§. 75. Mentis nostræ actio ipsius est operatio; hinc ea tantum mutatio mentis facultatis cognoscendi operatio dici potest, quæ reipsa cognitio est, et mentis ipsius actione efficitur; idea igitur sensualis, non est animæ ipsius operatio, sed tantum perceptio illius. Operationes autem omnes animæ ad perceptiones, judicia, et ratiocinia referri possunt. Has omnes esse simplices animæ simplicis actus ex §. 42. patet.

§. 76. *Natura* animæ humanæ est principium actionum et passionum suarum ipsi intrinsecum; *Vita* ejus, naturæ duratio. Anima igitur vivere dicitur tamdiu, quamdiu ex intrinseca virtute et efficere et recipere mutationes potest. *Mors* est naturæ finis; anima ergo moreretur, si amitteret virtutem et efficiendi mutationes et recipiendi. Quoniam vero nihil agere, aut pati potest; nisi existat: hinc omne vivens existere debet. *Immortalitas* ergo, die Unsterblichkeit, duo involvit, existentiam videlicet et vitam æviternam, quod alii brevius exprimunt per impossibilitatem moriendi. Triplex potissimum immortalitas est. *Essentia immortale*, wesentlich unsterblich, est, quod sufficientem et existentiam et vitæ æviternæ rationem in se continet.

Sic

Sic immortalem esse mentem nostram, nemo defendere potest, quum sit ens finitum, adeoque nec existentia simpliciter, multominus æviternæ, et consequenter etiam non vitæ rationem sufficientem in se contineat. *Natura immortale*, nach den Gesetzen der Natur unsterblich, est, quod nec viribus creatis, nec ab ipso naturæ auctore Deo existentia, aut vita spoliari potest. *Gratia demum immortale*, aus Gnade unsterblich, est, cujus existentia et vita gratuito Dei beneficio æviterna est.

§. 77. Anima humana est ens simplex et substantia §§. 42. 72. hinc a nulla vi creata existentia sua spoliari, seu annihilari potest. §. 27. et 29. nec tamen alio perire posset modo, nisi per annihilationem; quum interitus per divisionem in ea non habeat locum. §. 27. Et quoniam vis cogitandi animæ constituit essentiam §§. 42. 74. essentia autem sublata etiam tolleretur existentia; animæ vis cogitandi a nulla pariter vi creata tolli potest. Hinc spectatis naturæ universæ viribus et existentiam et vitam anima in ævum continuat. At vis tamen animæ cogitandi ab ente quodam creato impediri poterit, quominus in actionem transeat? Sed quomodo? an impedimento forte quodam posito? aut hoc inter vim cogitandi, et terminum illius poni deberet; sed terminus iste a substantia cui inest non distinguitur; adeoque et impedimentum a vi creata poni nequit. An forte objectum omne cogitabile subtrahendo? At ex sensu intimo, et reliquis suis facul-

facultatibus, ex vita etiam antea acta, si hanc aliquamdiu continuavit, satis objectorum in se habet anima; hinc si vi sua repulsiva ab actionibus objectorum externorum in se nihil etiam objecti adquireret novi; nunquam tamen cogitandi materies deforet. Hisce praeluppositis, si ipsius animæ proprietates aliæ adtendantur, capacitas æviterni præmii, vel supplicii, adpetitus veræ felicitatis cuilibet insitus, sensu intimo toties comprobatus: si proborum et improborum in hac vita conditiones: si conceptus divinæ sapientiæ, justitiæ, providentiæ, et benevolentiae in actionibus etiam transeuntibus infinitæ animo præconceptis opinionibus libero respiciantur; concludere aliter non possumus, nisi: Anima a corpore soluta potest consequi finem suum: exercere actiones vitales: adpetitus veræ et perfectæ felicitatis, quia naturalis, satiari debet bono infinito sine fine fruendo, quia felicitas sine metu amissionis vera, perfecta non est: justitia divina exigit malos puniri in hac vita felices, bonos remunerari in hac vita miseros: sapientia et providentia divina medium ad homines in officio continendos suppeditare debuit generaliter, moraliter et practice sufficiens. Nihil ergo est in universa natura, quod Deum permovere possit ad animam humanam annihilandam, sed inest potius, cur existentiam et vitam suam in ævum continuare debeat; hinc Deus neque ut auctor naturæ, neque ut absolutus Dominus, quum nulla in Deo realitas alteri contradicere possit, illam destruere, annihilare valeat:

let: est igitur ea ex natura sua immortalis. Sic ipse communis populorum sensus a primordio fuit.

APPENDIX.

De animabus bestiarum.

§. 78. De bestiis perfectioribus loquimur hic; quare ea de *Zoophytis*, *Thierpflanzen*, adplicanda non sunt, quæ sumus dicturi. Bestias perfectiores voco eas, quæ quinque organis sensoriis instructæ sunt. Tales dari, experientia discimus. Hæc bestias facultate pollere, res inter se discernendi, vel canis aut domesticus, aut venaticus et ceteræ bestiae in pascuis noxia a salubribus pabula discernentes ad oculum docent: pollere eas sentiendi facultate, organorum et actionum cum humanis analogia comprobant: facultate imaginandi et memoria gaudere, somnia, in artibus variis docilitas, habitationis pristinae repetitio evincunt: Adpetitu gaudere ira excitatarum, pabuli aviditas, verberum fuga, motus corporis his adpetitionibus conformes produnt: casus similes expectare, adeoque rationis analogum habere canis in trivio, lupus in venatu palam facit. §. 55. Horum autem omnium principium animam diximus in homine; igitur et in bestiis esse debet; gaudent igitur anima, hinc merae machinae dici nequeunt. Hæc anima cogitat; hinc simplex est. Carent autem fermocinatione propria; quia sensa sua sonis articulatis et fatis coherentibus explicare nesciunt; quamvis aliqua addi-
scere

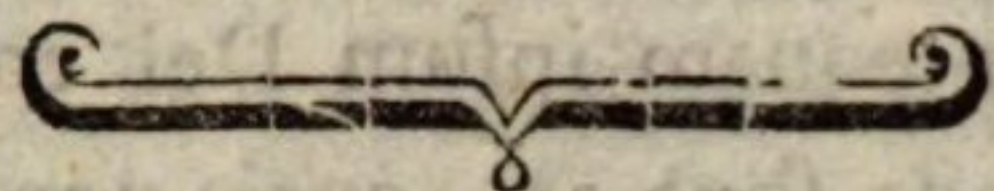

scere vocabula queant: Ad omnem autem sermocinationem proprie dictam tria requiruntur. 1) Recta organorum conformatio ad sonos articulatos proferendos: 2) vocabulorum significatus memoriæ imprimendi facultas et occasio: 3) intellectus denique strictior, seu facultas distincte ea percipiendi, quæ per vocabula exprimenda sunt, mutuamque vocabulorum in oratione seu propositione ponendorum nexum cognoscendi. Duo priora non deesse bestiis perfectis anatomia, et in mansuetis, seu domesticis conversatio cum hominibus prædis instar sunt. Deest igitur ultimum, et carent bruta intellectu, sed non voluntate latius dicta, atque a facultate confuse cognoscendi dependente, neque libertate juxta §. 66. dicta intelligenda. Hisce omnibus præsuppositis concludere licet: spiritus esse bestiarum animas hominum animabus ignobiliores; et præcipue, quia facultas illarum cogitandi a sensibus tantum dependens est, finemque ideo consequi non possunt corpore destructo: quoniamque rationem duntaxat mediorum respectu hominis habere videntur, immortales an erunt?

~~_____~~

P A R S IV.
THEOLOGIA NATURALIS.

§. 79.

Complexus veritatum de Deo , ejusque perfectionibus per rationem cognoscendarum *Theologiam naturalem objective* spectatam , die Lehre von Gott nach der Vernunft : harum veritatum cognitio , *Theologiam naturalem subjective* spectatam , die Erkenntniß von Gott nach der Vernunft : eamque rursus , sicut jam ad partium superiorum quamlibet observavimus , vel naturalem sistit , vel artificialem. Ex ipso ; de quo agit , objecto scientiæ hujus utilitas manifesta est ; præter istud , principia continet fundamentalia Philosophiæ practicæ præstruenda , adeoque et in politicis insigne prorsus emolumentum præstat : neque sine hac Teleologia , seu finium in condendo , conservando , et gubernando hoc universo a Deo sibi præstitutorum scientia , aut Theologia revelata solide pertractari possunt. Varie a variis dividitur ; nos viam sequentes planiorem , primo ea considerabimus , quæ ad conceptum , quatenus ens finitum capax est , Dei genuinum faciunt ; secundo de operationibus illius transeuntibus agemus.

SECTIO PRIOR.

De genuino Dei conceptu.

§. 80. Antequam ipsum Dei conceptum figamus, removenda sunt ea, quæ nonnulli definitionem illius dari non posse, adnituntur. Ajunt videlicet: *definiri idem esse ac limitari* — Verum quis ridicule cavillatoriam Grammaticam non utraque palpat manu? quis nescit per definitionem logicam intelligi aliud nihil, nisi repræsentationem rei cujusdam distinctam, non plures nec pauciores notas exhibentem, ac sufficiunt ad rem repræsentatam in quoquo statu ab omnibus aliis discernendam? et ubi hic limitatio? 2) dicunt, *Deum prorsus esse incomprehensibilem, adeoque nec definiri posse.* — Adæquatum quidem conceptum de Deo formare non possumus; valemus tamen ejusmodi, qui sufficit, ad eum ab omnibus aliis rebus quoquo statu distinguendum, uti per decursum patebit. 3) Inquiunt, *in omni definitione logica primo loco ponendum esse conceptum superiorem, sub quo definiendus tanquam inferior contineatur, idque summa Dei majestate indignum arbitrantur.* Ast lusus hic quoque puerilis est. Conceptus enim logice inferior non ideo dicitur; quia inferior iste minoris est dignitatis; sed quia plus habet comprehensionis, minus extensionis, et non æque abstractus, sicuti superior est: et hoc sensu, quum Deus sit ens omnimode determinatum, illum etiam ens *logice infimum* dicere, nihil omnino vetat. Variæ autem sunt Philosophorum de Deo definitio-

nes, prout videlicet existimarunt, ex uno præ reliquis conceptu perfectiones illius eo facilius deduci. Ceterum re ipsa, licet verbis dissentire videantur, ut plurimum consentiunt. Nos Dei nomine intelligimus *Ens perfectissimum*, ejusque existentiam tam a priori, quam posteriore demonstrabimus.

§. 81. Possibile esse ens perfectissimum etiam extra mentem nostram jam §. 16. *Ontolog.* ostensum fuit; quare sic legitime argumentari licet: Possibile est ens perfectissimum: ens perfectissimum ex conceptu suo habet omnes perfectiones, seu, ut ajunt scholae, realitates: existentia est aliqua realitas: igitur ens perfectissimum et hanc complecti, adeoque existere debet: immo, si vel unicum temporis momentum possibile foret, in quo posset non existere, jam eo ipso foret impossibile, existere nunquam posset. Includeret enim in ipso sui conceptu existentiam, atque ideo hæc foret absolute necessaria: existere ergo deberet semper, si esset possibile: unde, si per unicum momentum non existeret, existere nunquam posset. Ens igitur perfectissimum existit; hoc ens perfectissimum est Deus; igitur Deus existit. Argumentum hoc est a priori: non quasi aliquid Deo ipso tempore prius daretur; illum enim primum, et unicum inter reliqua entia æternum statuimus jam sub conceptu entis infiniti §. 16 rursusque infra idem adfirmabimus. Cognitione nostra tantum priores sunt isti conceptus, ac principia prævia, quibus demonstra-

P 2

tionem

tionem nostram superstruimus. *Vid. etiam Cudworthi T. 2. c. 5. §. 100, et ea, quæ Mosheimius a p. 196. adnotavit de argumento Cartesiano. Godofredi Ploucquet. Comment. Philos. VIII. seu observat. ad Commentat. Immanuelis Kantii de uno possibili fundamento demonstrat. existentiae Dei.*

* Momenta adversariorum, quæ contra hoc argumentum objiciunt, ad hæc fere reducuntur. 1) Ajunt, demonstrationem nostram supponere notiones entis, existentiae, realitatum purarum &c. quæ ex ideis abstrahuntur, adeoque per experientiam latam acquiruntur §. 43. Synops. Log. et hinc concludunt demonstrationem hanc nequaquam a priori institui. Verum si hæc concludendi ratio valeret; nulla demonstratio a priori fieri posset: quum in omni notiones per experientiam præviam haberi debeant. Ast omnem demonstrationem, quæ pro principio demonstrandi non habet experientiam, de cetero a notionum suarum generalium, quæ superstruit eam, origine abstrahit, a priori adornatam esse dicimus; et talis est nostra. 2) Realitates intellectus, voluntatis, justitiæ &c. prout creaturis insunt, ex essentia sua esse limitatas; igitur nunquam ad gradum perfectionis infinitum elevari, adeoque nec Deo tribui posse, ac proinde conceptum ipsius nullum esse. Verum est, realitates per vocabula ista designatas Deo in hoc, quem communiter habent, significatu tribui non posse; sed a suis tantum separatas defectibus, seu limitibus. Limitibus hisce remotis remanere meras realitates sine defectu, tam est in aprico; quam certum est juxta oppositum tuentium opinionem sequi, realitates istas negationes esse meras, quod tamen perquam absurdum videtur. Meras istas realitates sublati defectibus reliquas non bene vocabulis indicari adlegatis, quum per ea hominibus videlicet tributa semper una significantur defectus, ultro fatebor:

bor: inveniant igitur vocabula congrua, et illis sanior Philosophia omnis adstipulabitur. Confer. §. 16. *Ontol.* 3) *Conceptum nostrum de ente infinito mere negativum esse, adeoque nos nescire, quid de eo adfirmemus.* Ast falsum hoc esse jam ex dictis patet; quum enti infinito omnes omnino realitates tribuamus. Verum tamen est, adæquatum illius conceptum nunquam a nobis formari posse; at hoc neque requiritur: quum per inadæquatum jam sufficientem relate ad nos, finesque nostros cognitionem adquiramus.

§. 82. Eadem existentia Dei a posteriore etiam evidenter demonstratur. Experientia enim intima cognoscimus nos, seu animam in nobis existere, eamque varie mutabilem. Experientia externa novimus, existere corpora, totum hoc universum, hocque pariter variis modis mutari. De utraque experientia ita certi sumus, ut falli circa eam nequeamus, *per princip. log. de cognit. per experient.* Præterea constat ex Ontologia. 1) Entia quæcunque mutabilia esse contingentia §. 15. igitur anima humana, totumque hoc universum ens contingens. 2) *Ex eodem et §. 34. Cosmol.* palam est, entia quælibet contingentia non habere rationem sufficientem existentiae suæ in se ipsis, idque vi essentiae entium contingentium, adeoque etiam in tota collectione entium contingentium prorsus finita, et infinitam nunquam æquante non repositam esse. 3) Ex §§. 26. 27. liquet, neque unum ens contingens rationem sufficientem alterius existentiae, neque duo mutuam existentiae mutuae continere. 4) Ex §. 16. patet, omne ens contingens simul esse ens

finitum ; quare palam est, eodem modo in entibus finitis non esse rationem sufficientem neque suæ, neque alterius entis existentia. Nihil tamen existere potest sine ratione sufficiente, *per princip. rat. suff.* Igitur et in aliquo ratio sufficiens existentia horum entium contingentium, finitorum contineri debet: in ipsis finitis *per demonstrata* non continetur: et præter finita ens non aliud nisi infinitum dari potest. §. 16. *Ontol.* ergo ratio sufficiens finitorum existentia in ente infinito contineri debet: ens igitur infinitum actuare debet existentiam finitorum: actuando illam agit: inconceptibile autem prorsus est, agere ens quodpiam, et non existere: existit ergo ens infinitum. Ens infinitum et perfectissimum sunt idem §. 16. *Ontol.* existit igitur etiam ens perfectissimum. Ens perfectissimum ex conceptu suo est Deus: Deus itaque existit.

* Quæ obmovere solent athei 1) concernunt potissimum numeri infiniti possibilitatem; ajunt videlicet: *α)* *Quantuscunque adsignetur numerus, semper illi unitatem addere possum: supponantur jam omnes numeri, quos ab omnibus præteritis, præsentibus et futuris hominibus cogitari possibile est, in unam summam conflare, hæc summa sistet numerum inter omnes possibles maximum, adeoque infinitum.* R. Ridiculum profecto est, numerum ejusmodi, quem terminis circumscriptum fatentur, contra ipsum infiniti conceptum infinitum dicere. *β)* *Supposita animæ humanæ immortalitate successio cogitationum et volitionum admitti debet in ævum sine fine continuanda; igitur infinita.* R. Numerus est unitatum sibi similium, adeoque distinctarum multitudo §§. 18. 20. *Ontol.* Numerus

merus igitur infinitus, distinctis constare quum non possit infinitum §. 16, dari non potest. Neque dari evincit ratio adlata. Nam immutabilis beatitudinis status omnino videtur repugnare aliarum et aliarum cogitationum ac volitionum successione: successio igitur, vel potius repetitio, aut continuatio earundem erit; igitur non numerus, multo minus infinitus. γ) *Saltem Deus ex nostro systemate infinite potens deberet posse substantias procreare serie infinitas?* R. Vel Deum nobiscum admittis, vel non? Si negas; nego et ego ullius substantiæ possibilitatem: si admittis; nego tamen possibiles serie infinitas; quum infinita Dei potentia aliud nihil dicat ex suo conceptu, nisi omnia possibile produciendi potentiam, series autem infinita ex §. 20. *Ontol.* repugnet: igitur etiam ad hanc se non extendit omnipotentia divina. 2) Modum argumentandi ipsum carpunt dicentes: a) *Modus argumentandi a singulis ad totam collectionem negativus vitiosus est; hinc male concludimus: singula entia contingentia non habent rationem sufficientem suæ existentiae in se ipsis; igitur neque tota collectio.* R. Universim quidem legitimus non est negativus iste a singulis ad totam collectionem argumentandi modus; si prædicatum quod de tali collectione negatur, ex sola entium multiplicatione, atque collectione dependeat. Sic male concluderes: singuli milites non constituunt exercitum; ergo nec tota collectio: singuli equi non trahunt hoc onus; ergo nec aliqua illorum collectio. Contra legitime semper tam in affirmativis, quam in negativis a singulis ad totam collectionem concludes; si prædicatum singulis vi essentiae competat, aut omnino vi essentiae disconveniat. b) *Admisso saltem progressu in infinitum argumentatio nostra foret illegitima, quum series entium contingentium foret infinita, ideoque nunquam ad ultimum, et hinc neque ad totam collectionem pervenire possem.* R. De impossibilitate hujus numeri jam constat; transmissio autem illo

illo tamen legitima foret nostra argumentatio: quamvis enim *enumerando* nunquam seriem hanc infinitam colligere possem; valerem tamen *rationando* inferre, totam collectionem entium istorum contingentium esse contingentem, et hinc non habere rationem sufficientem existentiae suae in se ipsa; quum singulis entibus contingentibus defectus iste essentialis sit, et collectio ista ex supposito praeter entia contingentia nihil contineat. c) *Ab existentia entis infiniti non licet concludere ad existentiam aliqujus finiti; ergo neque ab existentia entium finitorum concludere licet ad existentiam entis infiniti.* R. Ens infinitum sibi soli sufficientissimum, in essentia sua rationem existentiae suae sufficientem habens, a nullo alio ad producenda entia finita determinatum, ab omnibus prorsus independens, existere potest; igitur neque inde ad ullius entis finiti existentiam arguere licet: oppositum prorsus est in ente finito. *Conf. §§. 15. 16 et 26. Ontol.* d) *Si ex entibus contingentibus inferre liceret existentiam entis infiniti; ergo entia contingentia containerent in se rationem entis infiniti: sed quis hoc admittet?* R. Rationem existentiae quidem non continebunt, sed cognitionis, et quis hoc non admittet? *Sufficiant haec interim ad ea in memoriam revocanda, quae coram audiverunt Candidati. Plura qui cupiet, adeat obvia passim compendia e. g. Antonii Seguy, Sigismundi Storchenau, Benedicti Stattler &c. Plurima ibidem reperiet exercendis candidatorum ingeniis apta. At inepta forte longe plura? Meo quidem iudicio et ineptias removeere oportet, animum adolescentis in veritate iam pragmatica labefacturas.*

§. 83. Argumenta duo priora pro existentia Dei adlata vocant metaphysica; ast ex Physicis ea pariter, et fundamentis moralibus demonstrari potest. Serio enim hunc mundum contemplans cognoscet, omnes illius partes ita constitutas esse, ut
neque

neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores. Si autem meliora sunt ea, *concludit inde eleganter Cicero L. 2. de natura Deorum*, quæ natura, quam illa, quæ arte perfecta sunt, nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur convenit, signum, aut tabulam pictam quum adspexeris, scire, adhibitam esse artem: quumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moveatur; aut quum solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui et has ipsas artes, et earum artifices, et cuncta complectatur, consilii et rationis esse expertem putare? *et inferius l. c.* Quis hunc hominem dixerit, qui quum tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, et apta viderit, neget, in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio adsequi possumus? An quum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut Sphæram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus, quin illa opera sint rationis: quum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniverfarias cum summa salute et conservatione rerum omnium, dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam divinaque ratione? — Profecto qui librum adlegatum legerit integrum, ali-

ter concludere non poterit, nisi: Mundus hic est ens mutabile, contingens; partes illius sunt pariter mutabiles, contingentes: summus in hoc mundo dominatur ordo: ratio hujus ordinis aliqua pariter summe intelligens dari debet: illa non est in partibus mundi contingentibus, non in ipso mundo pariter contingente: inest igitur in alio ente summe intelligente, in Deo. Morale pro Dei existentia fundamentum sequens est: Ex historia Philosophorum constat, viros quosvis supra vulgus sapientes agnovisse Deum: historiae populorum testantur, nullam nationem tam fuisse barbaram atque incultam, quæ non aliquam, ut ut rudem, Dei existentis ideam habuerit. Nonne igitur cum Tullio *de divinat. L. 1.* exclamemus: si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si nationes, si Græci, si Barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc semper ita putatum est; si summi Philosophi, si Poetæ, si Sapientissimi viri, qui respublicas constituerunt, qui urbes condiderunt: an dum bestię loquantur, exspectamus? hominum consentiente auctoritate contenti non sumus? *et L. 2. de nat. Deor.* Quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, quum cælum suspeximus, cælestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quodni ita esset, qui potuisset adfensu omnium dicere Ennius: Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem, illum vero et Jovem et dominatorem rerum, et omnia nutu regentem, et

ut idem Ennius: Patrem divûmque, hominumque, et præsentem ac præpotentem Deum? Quod qui dubitat, haud sane intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? Quod nisi cognitum comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum seculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus ceteras opiniones fictas atque vagas diuturnitate extabuisse. Quis enim Hyppocentaurum fuisse, aut Chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? *Opinionum enim commenta delet dies, naturæ judicia confirmat.*

* Multus et varius fuit Philosophorum in Dei existentia demonstranda labor; a priori ex idea entis perfectissimi, ejusque individuatione sine existentia impossibili: a posteriore ex entibus contingentibus in genere: in specie ex mundi contingentia, elegantia, ordine: ex diversis naturæ regnis illam demonstrare conati sunt, *Consul. Holmann. Pneumatolog. Hennings. Grundsätze der natürlichen Gottesgelahrheit.*

§. 84. Demonstrata existentia Dei, quænam sit illius essentia, determinandum venit: ast Philosophi in hac determinanda in diversa abeunt. Alii eam reponunt in vi illius repræsentativa omnium mundorum possibilium distincta prorsus et simultanea, uti *Wolfius Theologiæ nat. P. 1. §. 1094. Baumgarten. Theol. nat. §. 867.* Alii eam figunt in vi intelle-

tellectiva infinita, uti Stattlerus Philosoph. P. 5. §. 830. Alii eam in complexu nexuque omnium purarum realitatum constituunt, uti Georg. Frideric. Meier. Metaph. 4. Tb. §. 830. Alii denique eam consistere dicunt in ratione sufficiente existentiae propriae in ipsa essentia contenta, seu, ut barbare dicunt, in prædicato aseitatis, uti Theologorum plures, et Gantherus Prælect. Metaph. §. 336. Præplacet inter hos Meierus ceteris æquior, qui præter generale adsertum l. c. pariter adfirmat relate ad nos essentiam divinam collocari posse in quovis illius prædicato, ex quo reliquas pro modulo nostro perfectiones eo facilius deducere possumus, hac tantum cautela, ut circulum vitiosum postea devitemus. Et ratio ipsa suffragatur. Adæquatam enim hujus entis summe perfecti ideam adquirere nunquam possumus, entia scilicet finita, et multis limitata modis; secus videlicet ens infinitum non foret. Essentiam igitur illius, prout in se est, determinare nunquam possumus. Quidquid itaque agimus, et perscrutari possumus, illud tantum cum relatione ad nos metipso, ad nostram cognitionem admodum mancam verum est. Quare etiamsi Philosophi Dei essentiam definituri tanquam principium ontologicum generale præmittant: *Essentiales notæ sunt eæ, quæ primo concipiuntur in ente, et ratio sunt omnium reliquarum, quæ eidem aut actu insunt, aut saltem inesse possunt: Essentia ex complexu notarum ejusmodi omnium constituitur; atque deinde subjungant: atqui prædicatorum horum, vel istorum comple-*

complexus, aut hoc vel illud prædicatum in Deo primum concipitur, et est ratio, cur reliqua aut actu in-
sint, aut saltem inesse possint; ergo in hoc, vel isto con-
stituenda est essentia divina; plus tamen nunquam
evincent, quam hoc, vel istud prædicatum, aut
plurimum etiam complexum relate ad ipsorum co-
gnitionem esse primum, rationemque ceterarum,
atque sic lis ista non sublata, sed, si adversarius æ-
que tenax suæ fuerit opinionis, fervida erit magis.
Nos erga quemlibet æqui relate ad cognitionem
nostram essentiam divinam reponemus in conceptu
entis perfectissimi. Ex illo enim et existentiam de-
monstravimus, et reliqua in posterum Dei prædica-
ta demonstrari nostro saltem arbitrato, ostendemus.

§. 85. Fixa essentia divina adtributa illius exa-
minanda restant, eaque ordine sequente detegimus.
a) *Ens absolute necessarium* ex §. 15. *Ontolog.*
est, cujus existentia est absolute necessaria: Deus
est ens infinitum, seu perfectissimum ex §§. 81. 82.
rationem sufficientem existentiae suæ in ipsa sua es-
sentia habet. §. 16. Quæ vi essentiae competunt,
sunt absolute necessaria. §. 12. *Ontol.* Existentia
igitur Dei absolute necessaria, et Deus ens est ab-
solute necessarium. Adeoque in illo nec modi inef-
se possunt, nec ullius mutationis capax est internæ,
atque ideo sicut nec ipse oriri potuit, aut interire
potest; sic etiam nulla perfectionum illius aut oriri
potuit, aut interire aliquando potest. Theogenia
igitur Dei terminus est se ipsum jugulans: et sub-
sistere

fistere omnino nequit Pantheismus totum hoc universum pro Deo statuens, aut Spinozismus admit- tens mundum, ut accidens subjecto, sic Deo inexistere, secus enim mutabilis in suis realitatibus internis foret. b) *Ens æternum* ex §. 23. *Ontol.* est, quod initio et fine caret: Deus ex §. 80. est ens infinitum; igitur nullo modo limitari potest; esset autem limitatus sive initium, sive finem habeat: igitur neutrum habere dicendus est. Veritas hæc etiam ex eo patet, quod existentia ipsius absolute necessaria sit, et prorsus immutabilis. Per modum Corollarii ex dictis etiam fluit, Deum esse c) *sempiternum*; quia actualiter omni tempore coexistit. §. 23. *Ontol.* d) *Ens simplex* ex §. 29. *Ontol.* est illud, quod partibus caret physicis. Tale ens Deum esse, convincimur ex sequentibus: 1) si enim Deus constaret partibus physicis seu realiter distinctis; ergo esset extensum quoddam et plurium substantiarum adgregatum ex eodem §. adeoque foret materia §. 36. *Cosmol.* Quum autem omnis materia capax divisionis sit §. 29; etiam Deus dividi, atque ideo ejus determinationes internæ minui, et mutari possent: ast sic Deus mutabilis, contingens foret, quod pugnat contra demonstrationes jam adlatas: Deus igitur partibus non constat, ens simplex est. 2) Deus est ens infinitum: infinitum realiter distinctis constare nequit §. 16: omne compositum constat realiter distinctis; ergo Deus non est compositum. Corpus omne, et ens quodvis materiale, aut extensum pariter constat distinctis;

stinctis: igitur et Deus corpus, ens materiale, extensum esse nequit. Variæ ratione hujus simplicitatis quæstiones fieri possunt, quas breviter indicamus. a) *Num Deus magnitudinem habeat?* Quæstio hæc ex §. 20. *Ontol.*, ubi magnitudinem in metaphysicam, et physicam divisimus, solvenda est; et priorem in gradu maximo Deo competere ex notionem entis perfectissimi, neutiquam autem posteriorem, ex ante dictis patet. Neque adsertioni nostræ obstat vulgaris illa mathematicorum definitio, qua magnum dicunt omne illud, quod augeri, vel minui potest: hæc enim de magnitudine tantum finita, non autem infinita procedit. b) *An Deus depingi possit?* Sensu proprio illud depingi dicimus, cujus figura, formaque exhibentur per signa. Deus autem omnis figuræ expers, adeoque depingi hoc sensu non potest. Sensu autem improprio aliquid depingi dicitur, cujus perfectiones secundum aliquem saltem gradum in alio reperibiles sunt; hoc sensu res quælibet creatæ, quum pro varia sua capacitate plus minusve de perfectionibus divinis participent, illius imago seu adsimilatio dici possunt. c) *Quid sentiendum sit de Anthropomorphismo, menschliche Gleichförmigkeit?* Anthropomorphisimus error est, quo Deo tribuuntur rerum creatarum, præsertim hominum perfectiones cum illis ipsis defectibus, quibuscum eis insunt: duplex est, *crassior* videlicet, *der gröbere*, qui Deo figuram formamque tribuit physicam, et *subtilior*, *der feinere*, qui alias Deo imperfectiones tribuit, ut si Deum nobis proponere.

poneremus meditantem, reflectentem, abstrahentem, ratiocinantem, hominum instar irascentem &c. Duplicem hunc anthropomorphismum errorem esse, ex dictis de ente perfectissimo et simplicitate satis liquet. e) *Unicum* esse Deum, seu solum esse ens illud, cui prædicatum perfectissimi competat, jam ex conceptu Dei convincimur. Quod si enim plura darentur entia perfectissima forent inter se distincta, adeoque vel unum haberet notam positivam, vel negativam, quam non haberet alterum: si prius; ergo alterum hoc ipso non foret perfectissimum: si alterum; ergo primum non foret perfectissimum; plures igitur Deos dari est impossibile. *Conf. §§. 9. 16. Ontol.* Accedit, ex ipso entis perfectissimi conceptu et aliorum omnium ab isto dependentiam sequi, quod directe repugnat plurium Deorum existentiae aut possibilitati. Qui plures Deos dari non posse ex eo evincunt, quia unus tantum mundus datur, adeoque nos ex unico tantum mundo necessitari ad unum tantum Deum admittendum, neque rationem suppetere ad plures adstruendos ideo, quia unus iste mundus satis ex unico Deo cognoscibilitatis haberet, demonstrarunt quidem unius Dei necessitatem, sed necdum unius tantum possibilitatem. *Vid. Georg. Frideric. Meier. Metaph. 4. Th. §. 876. Home Gründe der Sittlichkeit. 2 Th. 7 Versuch. Seder Stat. Theol. §. 11. Unicitati obstat. Polytheismus, Vielgötterei, seu error plurium Deorum existentiam admittens, atque ex demonstratis jam refutatus.*

rus. f) *Omnipotentia*, die Allmacht, est omnia interne possibilia producendi potentia; perfectio hæc est pura; igitur Deo ceu enti perfectissimo competere debet: Deus itaque *Omnipotens* est. *Immensum*, seu non mensurabilem, unermesslich, esse Deum ex ipso Dei et metiendi conceptu patet. Metimur enim, quando magnitudinem quamdam pro unitate adsumimus, ut alterius magnitudinis rationem ad istam investigemus, §. 20. *Ontol.* Quoties ergo emetiri quidpiam voluerimus, toties mensura aliquoties sumpta æquare debet mensurandum, adeoque omnis magnitudo mensurabilis limitata est; Deus autem, quælibet ipsius perfectio illimitata est; hinc nec Deus, nec quælibet illius perfectio mensurari potest. Nunquam proinde adæquatam magnitudinis divinæ cognitionem adquirere possumus, solus hoc Deus potest vi intellectus sui prorsus, ut infra audiemus, infiniti, omnia distinctissime perspicientis. Atque in hoc etiam consistit *incomprehensibilitas*, seu *imperscrutabilitas*, *Unbegreiflichkeit*, *Unerforschlichkeit*, Dei. Patet igitur illud, quod jam ab initio monui, videlicet larvatam duntaxat esse pietatem *Deistarum*, qui existentiam quidem Dei admittunt, ast omnem fere conceptum illius nobis minime distinctum, sed obscurissimum esse volunt. Aliud est enim comprehendere a nobis Deum, seu conceptu repræsentari adæquato non posse: aliud nullum de ipsius perfectionibus conceptum distinctum, aut clarum saltem fore; oppositum profecto posterioris partim ex hætenus dictis, partim

ex dicendis patebit. Hæc igitur adtributa sunt, quæ Deo competunt, quatenus ens est perfectissimum, præscindendo etiam ab ipsius spiritualitate.

§. 86. Ad alteram nunc adtributorum classẽ, quæ videlicet Deo, quatenus spiritus est, tribuuntur, transimus; ut fecundiores et eo pragmaticam magis de ipso cognitionem nobis adquiramus. Deum autem spiritum esse, ex vi ipsius res quasvis distinctissime cognoscendi, seu intellectu purissimo evincitur; est enim ex §. 72. *Psychol.* Spiritus substantia facultate cogitandi prædita: quodsi ergo ostensum fuerit Deum pollere vi infinita de rebus quasvis distinctissime et intime cogitandi, seu habere eum intellectum perfectissimum, eo etiam ipso, spiritum eum esse perfectissimum, erit adfirmandum. Intellectu autem ejusmodi gaudere Deum ex ipso entis infiniti conceptu patet, vi cujus omnes omnium rerum creatarum perfectiones possibiles suis separatas defectibus, gradus omnis expertes, seu infinito modo continere debet. Deus igitur pollet intellectu prorsus purissimo. Purissimus iste intellectus non foret, si esset mutabilis, modo activus, modo autem ab actuali cogitatione quiescens: in Deo igitur cognitiones oriri et desinere nequeunt, intellectus illius non est facultas, sed merus actus, et cognitio illius omnis ab æterno in æternum, præsens, sine omni successione actualis, omnium omnino cognoscibilium simultanea, perfectissima esse

esse debet. Nulla proinde in cognitione divina confusio est, nulla ab organis sensoriis, quum corpore vacet, dependentia: nulla abstractio, quum obscurare, involvere alias deberet repræsentationes suas §. 49. *Psychol.*, quod oppido argueret imperfectionem: nulla adtentio, quatenus per eam intelligitur a Philosophis quibusdam ex pluribus perceptionibus unam, aut ex totali partialem clariorem reddendi facultas; inesse tamen hoc sensu potest, quatenus cognitio ejus summe activa omnium possibilem repræsentationes sibi distinctissime exhibet: nulla reflexio, aut meditatio, quæ successionem aliquam arguerent: neque signis indiget; sed signa et significata æque immediate in se cognoscit, adeoque intuitiva est: non res tantum ipsas, sed omnem etiam illarum tam a priore, quam a posteriore et concomitante nexum clarissime intuetur; sicque præter intellectum ratio pariter perfectissima in eo est. Neque tamen ratiocinandi, aut unum ex alio inferendi necessitatem arguas, ex dictis jam refutatum; sed quando Dei cognitionem cogitas, cogita ejusmodi, quæ omnes posibles cognitionis perfectiones in summo gradu habeat. *Confer. §. 7. Synops. Log.* Inde pronum est, quum Deo scientia tribuitur, eam non esse talem, qualis in hominibus deprehenditur, sed consistere in immediata omnis veri cognitione. Omne igitur cognoscibile objectum hujus scientiæ est: et prout illud diversum est, diversas etiam denominationes fortitur, una et simplicissima Dei scientia. Sic quatenus rerum om-

nium possibilitatis rationes cognoscit; *scientia simplicis intelligentiæ*, die Wissenschaft der einfachen Erkenntniß: quatenus omnium rerum existentiae rationes perspicit; *scientia visionis*, die sehende Erkenntniß: eaque absoluta est, si absolute extitutura; *conditionata*; si conditionate futura prævidet: absoluta visionis scientia Deus vel prævidet suæ ipsius essentiae et adtributorum existentiam absolute necessariam; et *scientia visionis absolute necessaria*: vel cognoscit per eam existentiam rerum quarumcunque contingentem; et *absolute contingens* pariter hæc scientia dicitur. Contingens hæc futurorum cognitio *absoluta soli Deo libera visionis scientia* nominatur, si objectorum existentia soli Deo libera fuerit; si vero creaturis immediate libera fuerit, *scientia visionis absoluta non soli Deo, sed creaturis etiam rationalibus libera* appellatur. Scientia visionis conditionata simili modo subdividitur in scientiam objectorum conditionatorum soli Deo immediate liberorum, hancque scholæ vocant *scientiam mediam reflexam*: et in scientiam objectorum conditionatorum creaturis rationalibus immediate liberorum, et hanc nominant *scientiam mediam directam*. Alii vero per *scientiam mediam*, durch die mittlere Wissenschaft, intelligunt eam, qua Deus cognoscit mere possibilia nunquam extitura. Definitiones et divisiones hæc et alias plures excogitarunt præsertim scholastici ad præscientiam Dei, seu futurorum cognitionem distinctissimam eo melius explicandam. Verum et sine istis commode tamen explicari eam posse con-

contendunt alii ; tentabimus et nos. In tota hac quaestione duo potissimum sunt, quæ examinari debent 1) An Deus omnia futura tam libera, quam necessaria certissime et distinctissime cognoscat? Ast quum juxta hætenus dicta, quælibet cognoscibilia distinctissime cognoscat intellectus divinus; de hac veritate dubitare non potest, cui vel ipse intellectus divini conceptus cognitus fuerit. 2) An futuras creaturarum rationalium actiones ita præcognoscat, ut stante etiam intellectus sui infallibilitate tamen non tollat actionum istarum libertatem? Et hoc ita se habere ex sequentibus convincimur. Quamvis enim intellectus divinus omnia distinctissime, adeoque certissime et infallibiliter cognoscat, atque ideo, quæ tanquam futura cognoscit, non possint non evenire; quum tamen objectum quodlibet juxta ipsius naturam cognoscat, etiam actiones liberas juxta illarum naturam, adeoque convenienter libertati eorum cognoscere debet, adeoque actiones istæ non evenient, quia Deus præscit; sed ideo præscit, quia evenient. Patet igitur, præscientiam divinam ejusque cum libertate creaturarum rationalium harmoniam optime explicari posse sine definitionum et divisionum dictarum farragine. Ceterum, quæ de modo prævisionis seu præscientiæ divinæ subinde disputantur, subtilius ea, quam verius disquiruntur; quum, si plane eam perspicere possemus intelligentia nostra finita, non illa infinita, non imperscrutabilis foret. Ex hætenus dictis adparet Deum omnia cognoscibilia distinctissime et certissi-

me cognoscere, ideoque *omniscius*, *allwissend*, est; quum *Omniscentia*, die *Allwissenheit*, sit distinctissima et certissima omnium cognoscibilium cognitio. Ex hisce etiam pronum est, Deum pollere scientia distinctissima finium, et mediorum ad fines consequendos aptorum, atque ideo sapientissimum esse; quum sapientia sit, fines et media sibi invicem subordinandi scientia.

§. 87. Alterum, quod Deo tanquam spiritui convenit, adtributum est perfectissima ipsius voluntas. Ad naturam hujus propius inspiciendam recolenda sunt principia in Psychologia de facultate adpetendi tradita, atque separatis, queis dicta facultas homini inest, defectibus, Deo adplicanda, quod hocce paragrapho præstabimus. Ex Psychologia certum est, omnem adpetendi et averfandi facultatem a facultate cognoscendi dependere, ideoque, si in Deo facultas est adpetendi et averfandi, aut adpetitio et averfatio, illa etiam ex ipsa cognitione actuari debet. Quoniam vero in Deo perfectissima est cognitio, igitur etiam quam maxime viva inesse debet; secus enim juxta §. 7. *Synops. Log.* perfectissima non foret: cognitio autem quam maxime viva cum summis adpetitionibus et averfationibus conjuncta est, §. *eodem*; hinc in Deo dantur adpetitiones summæ et averfationes. Et quoniam in Deo non datur cognitio putativa veri, sed realis semper, intima, certissima; inde etiam semper tædia ex vera displicentia in malo verissima, volu-

voluptates ex complacentia in bono verissimas habeat necesse est. Paucis et voluptas et tedium æqualia semper esse debent ipsi divino intellectui, secus enim perfectiones divinæ inter se non consentirent. Hinc 1) De rebus quibusvis possibilibus aut tedium aut voluptatem habet; quia in quibuslibet aut perfectionem, aut imperfectionem intuetur, ideoque erga rem nullam indifferens esse potest. 2) Tedium aut voluptas ejus semper proportionata sunt gradibus perfectionis rei internæ, oppositum enim argueret sinistram rei repræsentationem, aut ignorantiam, quæ cadere in Deum nequeunt. 3) Voluptas et tedium in Deo circa res quasvis sunt prorsus immutabilia, continua, æterna, independentia ab omnibus rebus Deo externis. 4) Tedium in Deo ratione sui et singularum ejus perfectionum locum non habet; quum et ipse sit perfectissimus, et singulæ ejus perfectiones infinitæ sint. Voluntatem et noluntatem in sensu stricto §. 64. *Psychol.* diximus facultatem volendi et nolendi, seu adpetendi et averfandi rationaliter, hoc est ex motivis distincte cognitis: Deus autem singula distinctissime cognoscit, et bonitatem distinctissime cognitam non potest non summe adpetere, et malum distinctissime cognitum non potest non summe averfari, voluntate igitur et noluntate summa, perfectissima gaudet. Hæc ipsa Dei voluntas nobis eodem modo, sicut ipse intellectus divinus imperscrutabilis est; quum volendi, nolendive motiva subjective infinita cognitione adæquata exhaurire non possi-

possimus. Profecto nexus mundi universalis, mutusque partium singularium omnis tum inter se, tum nexus finitorum cum infinito cognitus esse nobis intime deberet; si vel unicum divinæ voluntatis aut noluntatis motivum comprehendere, aut perscrutari voluerimus.

§. 88. Vexatissima semper inter Philosophos quæstio de voluntatis divinæ libertate fuit, adserentibus aliis, aliis contra impugnantibus illius existentiam; aliis hoc, alio aliis modo explicantibus eam. Nos, quid secundum principia tum Ontologica, tum Psychologica a nobis statuta sentiendum sit, breviter discutiemus. Libertatem sensu sumptam generalissimo §. 66. *Psych. Facultatem entis, viribus suis conformiter agendi diximus.* Hac facultate gaudere Deum, is tantum negabit, qui entis infiniti possibilitatem, et connexam necessario cum ea existentiam negaverit; ex ipso enim entis infiniti, seu perfectissimi conceptu fuit ea. §. 16. *Ontolog.* Hæc libertas competit Deo tum in actionibus necessariis, tum in non necessariis: tam in iis, quæ vi essentiæ suæ et adtributorum agit, quam in iis, quæ ex libera et voluntaria determinatione ipsum ne agere, postea docebimus: cum in actionibus immanentibus, tum in transeuntibus. Natura enim divina perfectissima, ab omni alio ente prorsus independens, coactione, vi, atque impedimento omni prorsus immunis esse debet vi essentiæ, atque ideo hac physica libertate præ entibus aliis omnibus in gradu

du omnino infinito pollere debet, idque ratione singularum suarum perfectionum; quia ratione singularum æque independens est. Libertatem moralem eodem §. concepimus esse, *facultatem entis juxta præsentem cognitionem ex pluribus in se æque possibilibus eligendi optimum.* Quum autem sicut intellectus in Deo ob hujus immutabilitatem mera esse facultas nequeat, §. 86; sic etiam voluntas ob eandem rationem merus esse actus in eo debeat: Libertas moralis in Deo erit, *electio ex omnibus in se æque possibilibus juxta optimam cognitionem optima.* Hanc libertatem in Deo non dari circa actiones immanentes, puta circa cognitionem, amorem etc. sui ipsius, ex eo patet; quoniam circa ea, quæ ipsi Deo aut essentialia sunt, aut adtributa, non dantur plura æque possibilia, sed unicum duntaxat possibile. Hic igitur libertatis conceptus actiones duntaxat transeuntes concernit, et pro objecto res creatas immediato habet. Ad conceptus hujus realitatem eo explicatius ostendendam per singula illius ire juvat. Dari itaque *primo* extra Deum plura in se æque possibilia possibilitate videlicet interna, quorum videlicet notæ, seu determinationes contradictionem nullam involvant, ex principiis Ontologicis patet, et ex propria, quam scrutatores rerum non segnes experiuntur, ipforum conceptibilitate. *Secundo* cognitionem omnium, quomocunque possibilium esse in Deo perfectissimam, ostensum jam est §. 86. *Tertio*: Eligere Deum ex omnibus in se æque possibilibus semper optimum

debere, ex infinita ipsius Dei perfectione, quam profecto minoris boni electio minus deceret: ex infinita ejus sapientia, quæ certe ex conceptu suo exigit, ut fines optimos et media optima non tantum noscat, sed etiam sibi invicem subordinet: ex infinita omnipotentia, quæ alias non tam liquido manifestaretur, extra omnem controversiam patet. Deus igitur ex omnibus possibilibus juxta cognitionem ipsius optimam semper eligit optimum.

* *At sic non potest non eligere semper optimum; ubi ergo illa, quæ ad libertatem communiter requiritur, indifferentia?* R. Dudum viri perspicaces viderunt, decantatam illam indifferentiam ad actiones vel ponendas, vel omittendas, tam in libertate humana, quam multo potius divina esse merum nomen. Quæso enim, an ago, si sum ad actionem indifferens? hoc qui adfereret, vim profecto sanæ rationi inferret. Et tamen in omni libertatis exercitio aut commissionis, aut omissionis, ut scholæ loquuntur, actio sequi debet; ergo in quolibet libertatis exercitio speciosa illa indifferentia tollenda est. Per quid autem tollatur? Per liberam entium determinationem? quæ autem hujus determinationis ratio? Casus? At quomodo sic libertatis exercitium rationale erit? Nihil? At nullius rei ratio sufficiens esse potest? Natura hominis, vel Dei sic constituta? At unde demonstratur, naturam utriusque sic esse constitutam, ut aliquid sine ratione sufficiente velle, aut nolle possit? Aut num ratio forte erit ipsa libertatem exercendi voluntas? At num hæc irrationalis esse potest? Aut nonne voluntas actualis et volitio rationalis ex conceptu suo sunt eadem? Injuri ergo in hominem ratione præditum essemus, si eum sine ratione sufficiente, sine motivis, juxta quæ se ipsum determinet, agere diceremus: injurii

eo

eo magis in Deum essemus, quo illius perfectiones hominum perfectionibus sunt majores. Agit igitur et ipse juxta motiva distinctissime cognita. *At hoc ipso semper debet eligere optimum; quia semper cognoscit optimum, et nunquam liber est ad alterutrum ex duobus bonis?* R. Et in hoc summa libertatis divinæ perfectio consistit, nulla vi, impedimento, coactione, necessitate turbanda unquam.

§. 89. Omnis actionis cujusdam bonitas, ipsi quatenus libera est, competens, *bonitas illius moralis, sittliche Güte*, adpellatur, ex *Philosophia Pract.* Bonitas ista moralis etiam illius *Rectitudo, Richtigkeit, Rechtmäßigkeit*, adpellatur. Deum autem in omnibus suis actionibus liberis agere quam rectissime, ex ipso voluntatis et libertatis perfectissimæ conceptu sequitur. Oppositum enim foret negatio, imperfectio ab ente perfectissimo quam remotissima. Quum autem *per dicenda in Philosoph. Pract. Lex moralis, das sittliche Gesetz*, sit regula, juxta quam omnes actiones liberæ dirigantur, istaque regula pro fundamento habeat cognitionem motivorum ad ipsam actionem vel ponendam vel omittendam, Deus vero omnia ista motiva modo cognoscat perfectissimo, atque juxta hanc perfectissimam cognitionem optimum semper vi libertatis suæ perfectissimæ eligere debeat; omnes actiones suas liberas legi ejusmodi morali quam maxime conformes reddat necesse est. Conformatio ejusmodi actionum liberarum cum lege morali summa dicitur *Sanctitas summa, größte Heiligkeit*; voluntas igitur divina sanctissima est.

§. 90. *Benevolentia*, Güte, Wohlwollen, est spiritualis cujusdam voluntatis entia alia notabilius perficiendi propensio. Juxta hanc definitionem benevola esse nequeunt entia ratione destituta, et hoc quam maxime usui loquendi communi conforme esse, consideranti palam est: quis enim tempestates, ventos, animalia unquam benevola dixerit; licet ex iis notabiliter perficiamur? Ad quamvis pariter benevolentiam propensionem quamdam voluntatis requiri, ab experientia ipsa convincimur. Quoties enim ab altero *beneficium* quoddam, eine *Wohlthat*, seu actionem benevolentiae petimus; toties, ut voluntatem suam in commoda nostra inclinet, ab eo desideramus. Juxta hunc demum benevolentiae conceptum requiri entia alia, in quibus hæc benevolentia actuetur, seu, ut scholæ loquuntur, hanc benevolentiam respicere aliud, transire in aliud, constat. Verum quidem est, si complacentiam et amorem istum gaudiumque prorsus infinitum, queis Deus in suasmet necessario perfectiones fertur, benevolentiam dixeris; et Deus sibi ipsi benevolus esse poterit. Ast hæc locutio juxta communem loquendi usum minus probanda, atque ideo benevolentia ab ente benevolo in alia semper transferenda videtur. Unde adsentire non possum Scholasticis iis, qui inter benevolentiam divinam immanentem, seu ad intra; et inter transeuntem, seu ad extra tam sollicitè distinxerunt: sicuti prorsus improbandi videntur, qui benevolentiam a nobis definitam *bonitatem respectivam* dicunt. Aliud profe-

Est bonitas juxta loquendi usum communem, aliud benevolentia denotat; per bonitatem rei ipsius, quæ bona dicitur, determinationum illius internarum consensus, seu perfectio: per benevolentiam autem perfectio alterius respicitur. Germani præsertim Philosophi et Theologi ad terminorum horum confusionem ex non satis distinctis germanis Gûte et Gûtigfeit vocabulis delati mihi videntur. Benevolentiam autem a nobis statutam competere Deo erga omnes creaturas rationales vi essentiae suæ, adeoque prorsus infinitam negarunt scholastici antiquiores, quibus solennis erat decantata illa distinctio, Deum ad intra, non autem ad extra infinite benevolum esse: ast quam injurii erga Deum ipsum fuerint, quam sæcundum pro pragmaticis Religionis nostræ veritatibus principium neglexerint, ex ipsa demonstratione nostra et deductis inde corollariis patebit. Vario autem ex capite hæc veritas manifesta fit. Nam 1) hæc benevolentia a nobis adserta non potest non esse perfectio, omnis perfectio Deo competit illimitata, infinita, ergo et hæc Deo illimitata atque infinita competere debet. Profecto si hæc benevolentia Deus careret; esset aliquid in eo, quod eidem opponeretur. Hoc autem aliud quidpiam esse non posset, nisi malevolentia quædam aut invidia ex inordinata quadam animi affectione orta. Is quippe solus invidet, irascitur, malefacit, qui aut re quapiam eget, aut timet, aut sperat, aut alia cæca cupiditate ducitur, quæ omnia in naturam perfectissimam minime cadunt. 2)

Datur

Datur in Deo potentia infinita, qua summa facilitate efficere ea omnia potest, quæ interne sunt possibilia. Datur in Deo scientia infinite perfecta, qua distinctissime cognoscit omnia et singula bona ad rerum creaturarum felicitatem seu durabilem veræ voluptatis statum aliquid collatura, uti æque distinctissime tum singularum tum universim sumptarum de bonis istis participandi capacitatem creaturarum inspicit. Datur in Deo sapientia infinita, qua tum, quod optimum omnium possibilium bonorum seu singulis, seu universis inest, pro fine sibi præstitueret, tum aptissima ad illud consequendum media eligere, perfectissime novit. Datur demum in Deo absolute summa rectitudo, seu sanctitas infinita tum moralis, tum physica, seu perfectissima actionum suarum cum natura sua perfectissima conformatio, unde consensus omnium voluntatis suæ actionum perfectissimus cum perfectione ejusdem essentiali. Unde seu necessarium, seu liberum ponas voluntatis divinæ actum, quo hæc in summum quodlibet cujusque creaturæ rationalis bonum feratur, consentire is absolute et perfectissime cum infinita perfectione Deo essentiali debet. Atqui non consentiret; nisi summa promptitudine omne illud bonum naturæ rationali vellet, cujus istam novit esse capacem: et nisi ad idem promovendum vellet concurrere, quantum est in ipsius potestate: ac demum nisi id ipsum pari promptitudine vellet respectu omnium, prout id velle respectu omnium, et efficere respectu omnium, in ipsius pariter potestate est

est fitum. Atqui hæc est benevolentia summa, cui non gradus alius potest addi hoc ipso, quod summum bonum, interne juxta, ac externe possibile, omnibus et singulis creaturis pro earum capacitate et summa possibili promptitudine velit; adeoque vere est infinita. Itaque re ipsa Deo benevolentia absolute summa et infinita tribuenda est, et quidem vi essentiæ hoc ipso, quod illa non nisi ex perfectionibus eidem per essentiam insitis, ex omnipotentia videlicet, scientia, sapientia, et sanctitate derivetur. 3) Intime experimur, quotiescunque nobis vera felicitatis idea occurrit, aut recurrit nobis, insitam illius adpetitionem: omnia nostra in bonis creatis illius satiandæ tentamina frustranea sunt; quin adpetitio ista bonorum terrenorum fruitione tam parum satiatur, ut potius ex ipsa fruitione augeatur magis, et incitetur. Hoc constanter in nobis experimur. Experiuntur id ipsum alii nobiscum homines, et verbis et factis hanc veritatem confirmantes. Naturalis ergo adpetitio ista sit, bonisque terrenis, creatis satianda nunquam oportet. Omnis autem, quæ in nobis est, naturalis inclinatio, a Deo ipso provenit, quia sumus entia contingentia nostrimet existentia rationem sufficientem in nobis non habentia. Deus igitur hanc adpetitionem ineluctabilem prorsus posuisset in nobis duntaxat ad nos sine fine cruciandos; nisi exsatianda ista aliquando foret; nisi infinite benevolus erga nos esse mallet. Aut igitur dicendum est, Deo competere infinitam istam benevolentiam; aut statuen-

tuendum erit, eum indidisse a natura nihil adhuc demeritis tortorem perpetuum, quod sane perquam absurdum foret. 4) Confirmatur ulterius veritas nostra adtento hujus universi observatori, et profecto quilibet præconceptis opinionibus liber ex analogia operum artis et naturæ sibi temperare non poterit, quin et utrisque sub iisdem relationibus eadem prædicata tribuat. Sic quum molendinum conspicio, in quo singulæ rotæ ita conspirant, ut totum molendi negotium minimo, quo fieri potest, strepitu, et summa, quam desiderare possumus, facilitate peragatur; legitime concludo, omnia in eo juxta finem ab auctore intentum esse disposita, et artefactum hoc ipsum suo in genere esse perfectum; eoquod fini ab auctore suo intento tam exacte respondet. Quodsi autem in rota dentem quempiam evulsum, diffractum, aut tabulam discerptam hisque motum totius operis retardari conspicio; defectum hunc ab ipso auctore intentum fuisse, nequaquam concludo: et quare non eadem concludendi ratione in naturæ operibus utar? Quare non ex universali harmonia, bonitate ad auctoris fines bonos, sed contra a particularibus subinde defectibus ad defectuosam ipsius auctoris intentionem colligo? Sinistra profecto argumentandi methodus nec ipsi Carneadi ut ut heteroclitico, communiter tamen contingentibus fidem adhiberi volenti, neutiquam probanda. Experimur certe plantas, et omnis generis bruta, homines ipsos in universum sumptos in bono constitutos statu, omniaque

que ad hunc continuandum media in promptu habere. Nonne igitur præpostere argumentaberis, paucos reperire est ex narratarum classium qualibet, queis status ejusmodi non competit; ergo finis auctoris fuit miseria horum, et non felicitas priorum? Nonne, si omnia circum viciniam tuam molendina videres molendis frugibus apta, inter decem, viginti, centum forte invenires unum vel alterum his usibus modo non exacte respondens, concluderes, omnia ad hunc finem, molendarum scilicet frugum ab auctore suo fuisse ædificata, aut unum vel alterum casu quodam fuisse factum ineptum? Et quare non eodem modo respectu hujus universi ratiocinaris? *Ast ad entis infiniti benevoli essentiam pertinere videtur, ut singula mala etiam casu occurrentia ex hoc universo eliminasset, atque entia cuncta, tum universim, tum singillatim spectata ab iis præservasset immunia.* Verum si mala ista ad perfectionem totius omnimode necessaria; si vel ipsis singulis majoris felicitatis occasio sunt, nonne mecum statueris, ista ab auctore naturæ nequaquam fuisse ex hoc universo eliminanda? Tentabimus semel vadam. Mala hujus mundi sunt duplicia *physica* scilicet, *natürliche*, et *moralia*, *sittliche*. Utraque classe immunes esse nequeunt creaturæ rationales vere felices futuræ. De malis physicis agemus primum. Mala autem omnia physica socium habent dolorem: si ergo demonstravero hunc in genere spectatum non esse malum, sed potius ad universæ naturæ, et entis singuli felicitatem requiri; omnes de malis physicis objectiones evanescent.

Dolor in se spectatus nihil aliud est, nisi sensio quælibet ingrata. Ast præstantissimi Philosophi jam dudum observarunt, dolorem quemvis non respectu duntaxat puncti illius temporis, ubi sensio ista actualis est, sed etiam in suis sequelis, seu commodis consequentibus eum, considerandum esse. Et inde universæ naturæ dispositio optima optime elucet, qua cognoscimus, impressionem omnem doloris in anima relictam tandem in voluptate terminari, et reliquis omnibus voluptatibus tenerius adficere animam, ac vitam futuram reddere suavio-rem. Vid. Hartley. in seinen Betrachtungen über den Menschen. Observatio profecto experientia quotidiana stabilita est, præteritorum laborum, ærumnarum, et difficultatum recordationem certo temporis intervallo elapso fieri quam jucundissimam, et voluptatis durabilissimæ originem. Hæc experientia tam generalis est, ut ea tanquam remedio et motivo utamur, ad difficultates et æumnas istas, quum molestissimæ sunt, minuendas. Præter ea quæ non præstat comoda dolor? experientiam ab infantibus capiamus. Quodnam medium efficacius est ad hos cautos, et contra lethales casus providos reddendi, nisi hic ipse actualis doloris sensus? nonne sic infantia nostræ dolores alios in vita virili secus futuros quasi anticipato removent? Nonne hujus vitæ dolores remedia esse possunt alterius vitæ doloribus declinandis, voluptatibus veris comparandis apta? Nonne sic media fiunt majoris perfectionis et voluptatis, motiva bene vivendi? Quæ
igi-

igitur in casu particulari non bene dijudicato defectus videntur, eo melius inspecto, aut relate ad totum saltem veræ sunt perfectiones. *At Deus infinite benevolus vi omnipotentia suæ potuisset et singularum creaturarum, et totius universi felicitatem ita ordinare in hoc universo, ut et singula tranquilla perfecteque beata vi fruerentur, et tota inde collectio beatorum duntaxat esset.* Extra omnem controversiam est, creaturis finitis nunquam posse concedi felicitatem infinitam modo infinito fruendam; quum illius ex natura sua incapaces sint. Argumentum igitur hoc tantum intendit, singulis creaturis deberi felicitatem et tranquillitatem sine doloribus finitam. At quæro, num ista in singulis felicitas inæqualis sit; an æqualis: si primum; dolebunt isti, quorum felicitas gradu minor est alia, adeoque illa non immunis erit dolore: si alterum; illud divinæ fecunditati, quin ipsi felicitati sua uniformitate fastidium parituræ, et vilescendi, ipsi hominis libertati, ac naturæ inclinationibus ipsarum divinarum perfectionum manifestationi ulteriori repugnat. Non igitur Deus ex infinita benevolentia sua tenebatur, omnem ex hac vita dolorem auferre. *At certe convenisset divinæ benevolentia, ut hominem inter reliquas res creatas principem majori præ reliquis felicitate donasset. Verum consideremus hunc ab ipsa sua origine. Quam infirmus, quam sui conservandi impotens nascitur? quamdiu in hoc statu impotentia perseverat? Reliqua animalia aut vestita et armata ex ipsius naturæ promptuario prodeunt, instructa omnibus ad vitam suam conservan-*
dam

dam necessariis; aut saltem brevi tempore indigent ad hæc omnia sibi comparanda. Homo solus his omnibus destitutus, et eorum acquirendorum non nisi post longam annorum seriem capax est. At nauci hæc sunt contra divinam benevolentiam effugia. Imbecillitas enim ista majoris voluptatis ratio est: languerent enim sine ista mutui amoris parentes inter et liberos dulcedines: scientiæ, quæ non nisi longa applicatione addiscuntur, animorum efformatio, ac institutio necessaria subesse nos exigunt; at quis subforet ita? quis perfectiones istas acquireret; si a natura corpus sortitus fuisset sibi soli sufficiens, alterius non indigens? Reliqua incredulorum argumenta infra, ubi de providentia agemus, refutabimus. Interim adverti hoc loco omnino debet, unde potissimum erronea ista de benevolentia divina iudicia ortum suum habeant. Nimirum a) existimant supposita Dei benevolentia omne malum e mundo abesse debere; quasi vero entia finita sine limitatione esse possent. b) Se iudices constituunt de perfectionibus et imperfectionibus hujus universi omnibus; quasi omnem rerum nexum, et partium ad totum relationem omnimodam perspicere possent, et non sæpius ex angusta sua cognitione illud pro malo habeant, quod relate ad totum bonum verum est. c) Se naturæ totius centrum constituunt, et omnia sibi solis duntaxat e votis fluere volunt; quasi mundus non foret perfectior pro ratione omnium possibilium viventium dispositus, quam iste foret, quem sibi fabricarent artifices oppido imperiti. d)

Dies

Dies tantum sibi serenos ab infinita benevolentia exposcunt; quum subinde contra serenissimos sibi quasi privilegiati murmuratores querulantur. e) Contra rerum omnium nexum mala a se averti omnia, patrari in sui gratiam continua miracula, pro bonis tantum bona, mala pro malis volunt; quasi e continuis ejusmodi miraculis non majora evenirent mala, et ærumnæ bonis non majus ad virtutem incitamentum, malis contra ad resipiscentiam beneficia forent. f) Omnem benevolentiam juxta præsentis vitæ statum dimetiuntur, futuræ, quam respicere vel maxime deberent, prorsus immemores. *At mala in mundo moralia obesse tamen videntur summæ Dei in nos benevolentia: necessario enim præscire debuit, creaturas, si libertate donaret eas, illa in Dei contemptum, suamque propriam perniciem abusuras; majus igitur beneficium præstitisset hominibus, si libertatem illis tantopere nocituram denegasset.* Sic ratiocinari tantum ii possunt, quorum conceptus de summa felicitate distinctus satis non est. Profecto felicitas ista major est quavis altera, vi cujus præ quavis altera Deo similiore reddimur, et qua acquisita major inde lætitia, adquiescentia, hilaritas oritur. Certum pariter est, si Deus talem nobis proposuit felicitatem, cujus auctores ipsi esse possimus, per eam nos illi similiore reddi, eaque ex propria electione comparata majorem in nobis lætitiam, adquiescentiam et hilaritatem oriri: auctores autem felicitatis nostræ ipsi nequaquam esse possemus; nisi nos libertate donasset, qua per actus bo-

nos libere electos illam libere nobis adquirere, per malos autem libere admissos libere pariter illa excidere possumus. Adde felicitatem præmii instar collatam nobiliorem esse omni alia: nullum autem præmium in felicitate sine libertate collata locum habere ex eo patet; quia *præmium*, *Belohnung*, ex conceptu suo est, bonum contingens personæ cuidam ob bonum morale collatum. Benevolentia igitur infinita potius debuit libertatem conferre homini, et mala illa moralia majoris boni occasiones permittere; neque ullus propterea in eam defectus etiam ex eo redundat; quia media suppeditavit homini amplissima ad malum evitandum, et bonum amplectendum. Legi in hanc materiam cum fructu possunt *Storchenau*. *Stattler*. *Reimarus Abhandlungen von den vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion*. *Priestley*. *Briefe an einen Philosophischen Zweifler*. *Thomas Balguy*. *Göttliche Güte gegen die Einwürfe alter und neuer Zweifler vertheidigt*. *Abernethy von dem Dasein, und den Vollkommenheiten Gottes*.

* Hæc de benevolentia divina meditatio evidenter ostendit a) animæ humanæ ex natura sua immortalitatem, adeoque omnibus aliis, quæ vim hanc non habent, præferenda. b) Eadem efficacissime ejusdem humanæ mentis libertatem a priori ostendit. Patet igitur, veteres scholasticos sæcundum sane pro Psychologia principium neglexisse; quum aut segnius in hanc veritatem inquirebant, aut juxta propositum a nobis modum plane negarunt.

§. 91. Benevolentia Dei infinita nequaquam excludit *Justitiam*, die Gerechtigkeit, illius. Est autem hæc, benevolentia erga creaturas rationales actionibus earum perfectissime proportionata. Deum igitur, quum justum concipimus, neutiquam sub idea duri, et ad puniendos duntaxat subditos suos parati judicis nobis repræsentamus; sed justitia ista certus quidam benevolentia gradus est. At num realitatem etiam hujus conceptus ostendere possumus? Quare non? Omnis profecto justitia divina aut *remuneratoria*, die belohnende, est, aut *punitiva*, die bestrafende. Prior justitia in conferendis præmiis, posterior in inferendis pœnis est. Extra omnem dubitationem positum esse existimo, justitiam divinam remuneratoriam speciem esse benevolentia; ast num et punitiva sit, ambigi forte potest. Verum quis Principem clementem, benevolum dicet, nefas omne impunitum relinquentem? Per pœnas aut ipsæ personæ punitæ, aut aliæ saltim perficiuntur. Benevolentia certe omnis vera esse nequit, quæ sapientia non dirigitur, et beneficia sua dignis et indignis promiscue impartitur; bene igitur et justitia punitiva benevolentia dicitur; quam idcirco *Leibnitius Theodic. P. 2. §. 179.* recte sapientis bonitatem adpellat. Et creaturas tantum rationales objecta esse justitiæ ex principiis Philosophiæ practicæ abunde patet; realitas igitur definitionis nostræ abunde patet. Justitiam autem utramque Deo competere ex conceptu entis perfectissimi ipso palam est: specialius autem utramque cognoscere ju-

vat. §. *præced.* jam dixi præmium esse bonum contingens personæ ob bonum morale collatum. Præmium, nisi bonum foret, adparens tantum esset: quoniamque bonum hoc sub ea tantum conditione obtinemus, si actiones nostras liberas regulis morum conformaverimus; excidere eo possumus: adeoque contingens est, et tanquam motivum cum actionibus liberis connectitur. *Pæna*, die Strafe, malum contingens est personæ cuidam ob malum morale collatum. Et pæna, nisi adparens sit, verum malum esse debet, et omnino contingens esse, ut eam evadere possimus. Ceterum tam præmium ab actionibus liberis bonis, quam pœnam ab actionibus liberis malis differre, ex conceptibus istis liquido constat. Præmium et pæna varie dividuntur. *Præmium naturale*, eine natürliche Belohnung, est bonum contingens ex ipsa actionis moraliter bonæ, et agentis essentia juxta naturæ ordinem tanquam effectus oriturum. Sic doctrina assidue in literis diligentiae præmium naturale est. *Pæna naturalis*, eine natürliche Strafe, est malum contingens ex ipsa actionis moraliter malæ, et agentis essentia juxta naturæ ordinem tanquam effectus oriturum. Sic morbi gulosorum naturales sunt gulæ ipsius pœnæ. *Præmium arbitrarium*, eine willkürige Belohnung, est præmium tantum ex arbitrio conferentis sufficienter conceptibile, et *pæna arbitraria*, eine willkürige Strafe, pæna est ex arbitrio tantum inferentis sufficienter conceptibilis. *Præmia supernaturalia et pæna*, übernatürliche Belohnun-

nungen und Strafen, virtute tantum divina actuan-
da sunt. Sic solatia supernaturalia probis infusa
prioris: interitus Sodomitarum per pluviam igneam
posterioris exemplum est. Deum paratissimum esse
ad conferenda præmia omnibus etiam minimis crea-
turarum rationalium bonis moralibus ex ipsa natu-
ræ nostræ dispositione colligere licet: nulla enim
actio moraliter bona perpetrari ab ullo potest, quæ
non sequelam naturaliter bonam, bonum contin-
gens pro effectu habeat, adeoque præmium: sed
boni omnis contingentis auctor est ipse Deus; adeo-
que paratissimam esse ejus voluntatem ad actiones
quasvis bonas remunerandas liquido constat. Ad
justitiam Dei punitivam melius inspiciendam adver-
to: *Peccatum*, eine Sünde, est actio quælibet libe-
ra moraliter mala; et in quo sunt mala moralia,
peccator, ein Sünder, est, sicut contra *innocens*,
unschuldig, dicitur, in quo certum, aut quædam
mala moralia non sunt. Innocens autem ratione
mali moralis, quod ipsi non inest, peccatore per-
fectior est; ideoque Deus vi benevolentiae suæ pro-
portionalissimæ intensius amat innocentem, ac pec-
catorem, illique præ hoc majora vult conferre be-
neficia: Ergo quædam beneficia Deus vult confer-
re innocenti, quæ non vult conferre peccatori. Er-
ga hæc peccatori non conferenda beneficia nequit
esse indifferens vi complacentiae suæ et displicentiae
distinctissimæ; ergo averfatur ea; adeoque benefi-
ciorum ejusmodi vult oppositum relate ad peccato-
rem: beneficiorum opposita sunt mala, eaque con-

tingentia; ergo Deus vult quædam mala contingentia ob quædam mala moralia peccatoris, adeoque pœnas: gaudet igitur justitia punitiva, eaque universali adversus omnes peccatores; quia per singulos casus eundo eadem semper ratio obtinet. Si per actum justitiæ punitivum resarcitur damnum a peccatore vel sibi, vel aliis illatum; justitia hæc *vindicativa*, *Die rächende Gerechtigkeit*, dicitur. *At justitia hæc Dei punitiva infinitæ ipsius benevolentiae repugnat.* R. Quam maxime conformem esse jam demonstravi ab initio paragraphi hujus. Neque enim Deus hominum instar agit, qui non puniunt subinde nisi irati et exosi eos, quos puniuri sunt, sed puniendo peccatum duntaxat odit, amat peccatorem. *Verum qui nequit offendi, nequit punire; Deus offendi nequit: ergo pariter nequit punire.* R. Jam major propositio in humanis falsa est; quum superiores sæpius videmus punire peccata ea, quæ ipsi offensi non sunt. Et minor propositio falsa est. Deus quidem per peccatum offendi non potest hoc sensu, quasi per istud damnum ei quoad internas suas perfectiones inferretur; læditur tamen per istud honor ipsius, adeoque perfectio externa; et hoc sensu tantum offendi dicitur. *Sed pœnæ omnes malum sunt; malum omne Deus averfatur: igitur et pœnam omnem averfatur, atque ideo punire non potest.* R. Non adpetit ex dictis pœnas Deus, quatenus mala sunt, sed quatenus bona. Sententia isthæc, quæ dictis modis justitiam Dei punitivam impugnat, ac sublatura est, vocatur *Dippelianismus Philosophi-*

losophicus a quodam Dippelio illius propugnatore. Circa justitiam Dei utroque spectatam sensu quaestio alia valde adfinis adhuc decidenda est, *num videlicet poenae et praemia Dei dentur arbitraria*. Si per poenas et praemia arbitraria talia intelligamus, quae per liberam Dei voluntatem actuantur; extra controversiam est, hoc sensu illa arbitraria esse: quum mundus totus, et omnia in eo contingentia, eorumque natura divina libera sint voluntate actuata. Etiam inde patet, tum poenas tum praemia naturalia hoc sensu respectu Dei dici arbitraria. Quæri et hoc loco potest, *num prosperæ, adversæque fortunæ casus praemia, poenæve Dei dicendi sint*. Ante responsionem notandum: Complexus causarum extra spiritum finitum positarum, ad prosperitatem ejus, miseriamve concurrentium, *fortuna in genere*, das Glück im allgemeinen, dicitur sive *prospera in specie*, gutes Glück, sive *adversa*, Unglück, böses Glück, prout complexus iste causarum vel ad ejus prosperitatem, vel miseriam concurrat. Bona per fortunam actuata dicuntur, *fortuita*, Glücksfälle; mala contra per illam actuata, *infortunia*, Unglücksfälle. Utraque sunt contingentia creaturæ rationali, quia illorum existentiae ratio neque continetur in illius essentia, neque in adtributis; neque in ipsa actionis liberæ natura, adeoque modus est §. 12. Hinc neque praemia, aut poenæ naturales esse possunt. Illorum igitur existentia tantum ex arbitrio Dei cognoscenda, adeoque ad poenas et praemia Dei arbitraria referenda sunt. Ut infinita divinæ justitiæ perfe-

perfectio pateat magis, duo conceptus adhuc evol-
vendi sunt, *Longanimitas* videlicet, seu *patientia ju-
diciis*, die Langmuth, oder richterliche Geduld, et *im-
partialitas*, seu absentia studii partium, die Unpar-
theilichkeit. Prior est justitia non, nisi occasione
optima visa puniens. Hanc Deo competere inde pa-
tet; quia Deus vi infinitæ suæ scientiæ scit optimas
omnium pœnarum opportunitates, et vi voluntatis
suæ perfectissimæ eas adpetere debet. Præterea pœ-
na debito tempore illata optimum est ad peccata
eorumque sequelas impediendas remedium; igitur
et Deus vi infinitæ suæ sapientiæ illud eligit: com-
petit itaque ipsi summa longanimitas. Posterior est
avertio a decidendo ex adparentibus stimulis. Quum
igitur in Deo omnia cognoscente intime et omnes
absint stimuli, multoque magis adparentes, dum-
que vi sanctissimæ suæ voluntatis averfari eos debeat
quam efficacissime; omne partium studium quam
longissime ab eo abesse debet; gaudet igitur impar-
tialitate summa. *Conf. §. 62. Psychol.* Quum igitur
justitia impartialis dicatur *æquitas*, Billigkeit; Deo
summa æquitas competit.

§. 92. Quemadmodum in veritatibus cogno-
scendis infallibilis est intellectus divinus; sic etiam
voluntas illius in manifestandis iis veracissima est.
Per veracitatem autem intelligimus sinceritatem in
vero cognito manifestando. Non quasi quodlibet
verum Deus creaturis suis rationalibus manifestare
teneatur, sed tantum illud, quod ad ipsarum five
singillatim, five universum spectatarum perfectio-
nem

nem ac felicitatem pertinet. Consistit igitur proprie in constante nunquam falsum dicendi voluntate. Ex conceptu entis perfectissimi notum est, realitatem hanc omni limite immunem Deo esse tribuendam; Deus igitur veracissimus est.

* Adtributis recensitis et alia adcenferi posse e. g. summam beatitatem felicitatem etc. constat: interim reliqua omnia notiora sunt partim per se, partim ex dictis, quam ut fusiore oratione indigeant. Ad recte procedendum in determinandis adtributis divinis, regula hæc generalis semper observanda est: *Quidquid melius est, quam ejus oppositum, illud illimitatum Deo tribuendum est.* Ceterum ex hætenus dictis ad oculum patet, quid valeat superficialia ista crisis, qua carpitur, perfectiones quaslibet divinas ex entis perfectissimi conceptu deducendi, methodus. Logicam profecto sinistram pro supellectile habeat necesse est, qui demonstrationes ex ipso rei conceptu petitas, tanquam inanes fugillaverit.

SECTIO POSTERIOR.

De operationibus Dei transeuntibus.

§. 93. Omnes Dei operationes transeuntes ad duas primarias, *Creationem*, die Schöpfung, videlicet, et *Providentiam*, die Fürsicht, revocantur. Quare tota hæc tractatio commode in duo capita dividitur.

CAPUT I.

De creatione.

§. 94. Actionem principii solitarie agentis
§. 26. *Ontologiæ* creationem diximus: quidquid er-

go creatur, ex nihilo producitur; quia secus principium creans non ageret sine concursu alterius comprincipii. Nullum præterea ens se ipsum creare potest; quia alias ageret, antequam existeret, quod prorsus inconceptibile est: quare creatio omnis est actio transiens, et per illam ad existentiam perducitur ens a creante prorsus distinctum. Neque entia quæcunque contingentia possibile aut aliquid conducere, aut repugnare sui effectiōni potuerunt, possuntve; sed omnia et passive, et æqualiter indifferentia fuerunt, et sunt, ut producantur, vel non producantur: igitur potentia aliquid creandi omnibus possibilibus procreandis sufficit; sed potentia, quæ omnibus possibilibus procreandis sufficit, certo infinita est; ergo potentia aliquid creandi est infinita. Item etiam alio ostendi modo potest. Ex §§. 15. 16. 26. 27. *Ontol.* 34. *Cosmol.* 81. *Theol. nat.* Constat entia omnia contingentia creari tantum posse ab ente infinito, ergo potentia creandi perfectio est enti infinito, perfectissimo propria: omnes autem entis infiniti perfectiones pariter sunt infinitæ; quia secus hoc ipso ens secundum aliquam sui perfectionem limitatum, adeoque distinctis constaret partibus, quod tamen §. 85. rejectum fuit: potentia igitur creandi infinita sit oportet.

* Si ergo mundus est effectus creationis, *per hanc ipsam existentiam suam obtinuit*, ist dadurch wirklich geworden. Quod autem existentiam obtinet, antea non habuit, adeoque existit cum initio, quod existit

existit cum initio æternum non est, §. 23 et 34. Mundus igitur æternus esse nequit. Accedit a) si mundus æternus foret, daretur in illo successio entium contingentium et causarum finitarum sine initio et fine, adeoque infinita, et hinc possibilis foret series actualiter infinita, seu numerus infinitus: sed hunc jam ex eo impossibilem esse; quia infinitum constare distinctis nequit, §§. 16. 18 et 20. *Ontol.* Ostensum fuit: mundus igitur ab æterno esse nequit. Respondet quidem Georg. Frideric. Meierus §. 314. *Cosmol.* et 975. *Theol. nat.* *Seriem causarum infinitam in hoc mundo admodum differre a mundi æternitate et priorem non ideo absurdam esse, quia mundus sine initio existere deberet, sed ideo, quia mundus ens simul contingens foret, et simul tamen nullam extra se causam sui necessariam agnosceret.* Verum responsio hæc nequaquam solvit difficultatem a nobis propositam, ut consideranti manifestum est. Deinde si causam extra ipsum mundum necessariam admittat, a qua mundus actualitatem, die Wirklichkeit, obtinuit; hanc prius non habuerit, atque ideo omnino cum initio extiterit, necessum est. b) Aeternitas perfectio prorsus infinita est, et ipse Meierus §. 858. *Theol. nat.* ideo infinitam dicit æternitatem Dei, quia neque ab initio, neque a fine limitata est. Mundus igitur si æternus foret, pariter ab initio et fine esset illimitatus, adeoque æternitate gauderet infinita, et ipse respectu illius infinitus foret, et tamen simul respectu aliarum perfectionum suarum finitus; quod subsistere non posse videtur, quum omne infinitum finito omni contradicat, adeoque et omnis æternitas infinita contradiceret perfectionibus aliis finitis, et propter hoc compossibilis non foret. Adde juxta ipsum Meierum a §. 191 ad 194. *Ontol.* multis demonstrari, omne infinitum immutabile simul, et necessarium esse. Contingentia ideo mundi cum ejus æternitate quomodo subsisteret? Meierus quidem §. 859. *Theol. nat.* varias rationes profert, quibus demonstratu-

straturus est, dari posse æternitatem, quæ non sit perfectio divina, atque cum finitudine et contingencia entium componi optime possit: hasque rationes §. 975. omnino enervasse contendit argumentum mox propositum. a) Ait: *Aeterna entis finiti duratio continuis mutationibus serie continua sibi succedentibus obnoxia foret. Ens nullum finitum, si actuale est, vel duobus continuis momentis idem perseverare potest; sed continuo mutatur. Entis igitur finiti æternitas non interruptam mutationum sibi succedentium seriem complecteretur, quæ autem carerent initio, et non habituræ essent finem. Ast Dei æternitas non includit seriem determinationum sibi succedentium. Deus enim secundum internas suas determinationes per immensam æternitatem idem perseverat. Ast quomodo æternitas ista entis contingentis illimitata simul et limitata erit? Prorsus mihi cum Clarissimo viro l. supra c. inconceptibile videtur, aliquid infinitum fore, et esse ab alio, mutabile, contingens. Aeternitas autem ista, eoquod nec ab initio, nec a fine limitata esset, juxta §. adlegatum 858. prorsus infinita foret, et quomodo ego concipiam æternitatem infinitam ab alio procreatam, mutabilem, contingentem?* b) *Quoniam ens quodcunque finitum æternum contingens est; hinc oppositum actualitatis ipsius in se spectatum possibile est. Quamvis igitur ens æternum finitum neque initium, neque finem habeat; absolute istud tamen cum utroque existere potuisset. Contra Dei æternitas non tantum in eo consistit, quod initium et finem non habeat, sed insuper et hoc involvit, quod neutrum absolute habere possit. In toto hoc discursu supponitur ens simul æternum et finitum, mutabile, ac contingens esse posse, cujus tamen oppositum ex ipsius viri clarissimi verbis, et juxta notiones ontologicas sequi, jam supra diximus. Quamdiu ergo ostensum non fuerit, evidenter æternitatem consistere posse cum entis finiti contingencia; tamdiu explicatio ista non stringet sententiæ oppositæ addictum.* c) *Entis finiti æternitas talis est*

est illius duratio, quæ ab initio et fine quidem illimitata, in reliquis autem omnibus illius partibus limitata est, atque instar lineæ concipienda, quam ens durans percurrit. Posita hujus entis æternitate, lineæ hæc neque initiale, neque finale punctum habet, atque hoc sensu infinita est. Ast in reliquis omnibus hujus lineæ punctis tantum secundum partem quamdam actuale est, et in nullo eorum actualitatem habet vere infinitam. In Deo contra res se omnino aliter habet. In quovis hujus lineæ puncto totus infinitus Deus simul et semel actualis est. Aeterna igitur entis finiti duratio nunquam existentia est ipsius infinita. Inde concludit, entis finiti durationem nihil aliud esse, nisi tempus mathematicè infinitum. Pulcherrima hæc foret explicatio; nisi rursus supposito niteretur a nobis sub signo a) negato; adeoque contra nos nihil evincit. Neque satis conceptibile mihi videtur ens istud tantum ab initiali et finali puncto illimitatum, limitatum vero in omnibus aliis punctis. Si enim per hanc limitationem et illimitationem clarissimus auctor intelligit limitationem et illimitationem entis quoad durationem; idem ens quoad hanc durationem foret illimitatum simul et limitatum, quod oppido in se contradictorium est. Si autem intelligit ens esse illimitatum quoad durationem, non vero quoad alias realitates, quod ratione nexus maxime dicere videtur, redeunt rationes supra adlatæ, suo necdum robore destitutæ. Quod de tempore mathematicè infinito addit, potius realitati ejusmodi æternitatis obstare videtur; quam matheseos objecta, juxta unanimem mathematicorum consensum, non sint res existentes, verum ideæ abstractæ. Ipse Kæstnerus principibus sane mathematicis adnumerandus dissert. de vera infiniti notione monet: infinite magnum non quantitatis esse nomen, sed possibilitatis. Consul. Michael. Hissmann. diss. 1. metaph. de infinito. Storchenau. Ontol. §. 219. in Schol. Præter responsiones hætenus adlatas, nostrisque oppositas rationibus, etiam momenta adferunt, quibus nostram sententiam prorsus subverti existi-

existimant. Dicunt enim 1) *Quam primum ponitur ens perfectissimum, debent poni entia ab eo dependentia; sed juxta hactenus dicta et demonstrata Deus est ens perfectissimum, et ab aeterno existens; ergo etiam omnia entia, ab eo dependentia, mundus universus ab aeterno existere debet.* Confundi prorsus non debet usus loquendi noster cum re ipsa. Quando enim nos dicimus Deum ens perfectissimum, comparative ad alia entia loquimur, quæ comparatio ex conceptu propositionis comparativæ relationem unius pluribus sub diverso gradu tribuit. Hi gradus autem locum non habent ante mundi creationem; quum in supposito mundi necdum creati Deus non possit comparari cum entibus finitis saltem existentibus. Quare etiam brevissimis ad argumentum responderi potest; quando adest ens perfectissimum in relatione ad alia entia existentia spectatum; tunc et omnia ista entia existere debent; non autem quando adest ens perfectissimum in se spectatum. 2) *Aliquid esse ab aeterno productum nec ex parte causæ producentis, nec ex parte effectus producti repugnare videtur.* Adsertum hoc sic demonstrare conantur. *Non repugnat neque ex parte causæ producentis, neque ex parte effectus producti cum sole existere lumen: igitur etiam neque repugnat ex parte Dei tanquam causæ producentis, neque ex parte mundi tanquam effectus cum ipso Deo existere mundum; sed Deus existit ab aeterno; ergo etiam mundus ab aeterno existere potest.* Nos juxta rationes supra adlatas negamus adsertum, et in præsentia illius demonstratione disparem omnino rationem inter solem tanquam causam luminis, et Deum tanquam causam hujus mundi detegimus. Sol enim est causa necessaria lucis, et lux effectus necessarius solis: sed posita causa necessaria etiam poni debet effectus illius necessarius; ergo etiam posito sole poni lux debet. Contra Deus non est causa necessaria hujus mundi; quum soli sibi sit sufficientissimus, nec ullis rebus creatis ad sui perfectionem egeat: causa
igitur

igitur est libera mundi, adeoque mundum ab æterno producere non debuit, neque potuit ob repugnantiam ex parte ipsius mundi jam superius ostensam. 3) *Causa mundi, scilicet Deus, est æterna; igitur etiam mundus ipse æternus esse debet: secus enim Deus, si mundum creasset in tempore, mutatus fuisset.* Ab æterno quidem verum erat Deum dicere mundi causam, quatenus ab æterno illius in tempore producendi decretum concepit, non vero quasi ab æterno produxisset eam; quare ab æterno, ut scholæ loquuntur, causa mundi *materialis*, et quum in tempore produxit eam, *formalis* fuit. Neque ideo quoad internas determinaciones mutatus est; nihil enim ad statum ejus internum, ubi mundum in tempore condidit, realitatis accessit, decessit nihil omnino. Mutari autem ens externe posse, quin propterea desinat esse interne immutabile, vel ii admittunt, qui hæc objiciunt.

****** An Deus etiam creaverit modos, ex §. 12. *Ontol.* resolvendum est: sicut creationem actionem esse relate ad Deum liberrimam ex §. 15. patet.

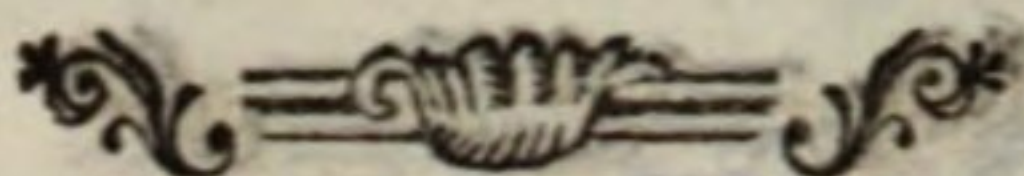
§. 95. Mundi hujusce creatio actio fuit Dei liberrima, adeoque voluit eam; motiva igitur habere debuit, cur potius voluerit eam, quam noluerit: bonum itaque sibi quoddam proposuerit necesse est, propter quod totum hoc universum creaturus erat; bonum istud finis est §. 25. *Ontolog.* Finem ergo in condendo mundo habuit aliquem; sed non alium nisi summæ suæ sapientiæ conformem, adeoque optimum, ac proinde singula in hoc mundo ita disponere debuit, ut fines propiores sint media remotioribus consequendis apta, singulique conspirent ad finem aliquem principalem

et ultimum. Quare bonitas finium intermediorum tantum ex aptitudine ad ultimum intelligenda est; §. 29. *Ontol.* atque inde palam fit, veram dari finium horum scientiam, seu, ut supra §. 79. jam insinuavimus *Teleologiam*, *Zweckslehre*. Dividitur hæc in *physicam*, quæ de divinis ratione mundi corporei — et in *pneumaticam*, quæ de divinis ratione spirituum finibus agit. Potissimum autem inter Philosophos quæritur, quisnam inter hos fines sit ultimus, seu primario in mundi creatione a Deo intentus. Duo autem præcipue sunt, circa quos quæstio ista instituitur. Alii videlicet adserunt, Deum in condendo hoc mundo ultimato intendisse creaturarum rationalium felicitatem, alii autem se ipsum et sui ipsius *glorificationem*, *Verherrlichung*, seu cognitionem perfectionum suarum vivam in creaturis actuandam. Quænam harum sententiarum alteri præferenda? Existimo ego, Deum in condendo hoc mundo *ultimato* intendisse creaturarum felicitatem, idque ex sequentibus rationum momentis. Si Deus se ipsum pro fine habuisset in condendo mundo, ergo quum creasset mundum, voluisset vel 1) *conservare suas perfectiones*. Ast Deus est independens ab omni alia re, sibi soli sufficientissimus, adeoque nec mundo indiguit tanquam medio perfectiones suas conservandi. Vel 2) *per mundi creationem perfectiones suas ampliaturus erat*. Ast Deus immutabilis prorsus est; itaque perfectiones ipsius neque in — neque decrementi capaces sunt. Vel 3) *perfectionum suarum manifestationem ac glorificationem*
respe-

respexisset. Alium in Deo finem adsignari posse non existimem. Ponamus igitur Deum per mundi creationem sui ipsius glorificationem adpetiisse; an adpetiit eam tanquam *sibi*, aut *creaturis* bonam? Si imum; ergo ante mundum conditum caruisset perfectione quadam: sibi ipsi sufficientissimus non fuisset. Non igitur adpetere potuit tanquam sibi bonam; ergo tanquam bonam creaturis: itaque hoc fine manifestaturus erat perfectiones suas, ut creaturæ viva illarum cognitione ad tantam, quanta ipsis possibilis esset, earum imitationem excitarentur, sicque felicitatem suam summam operarentur. Manifestatio igitur divinarum perfectionum ex parte Dei, illarumque ex parte hominum glorificatio medium est ad salutem, felicitatemque spirituum finitorum; quia hanc per priorem juxta demonstrata intendit Deus. Et alia id ipsum ratione ostendi potest. Notæ, et etiamnum veræ sunt veterum locutiones: *Medium est primum in executione, et ultimum in intentione: contra finis est primum in intentione et ultimum et executione* §§. 25. 29. Hinc si finitorum spirituum felicitas finis foret creationis intermedius, et glorificatio finis ultimus; felicitas ista haberet rationem medii, et propter hoc prius poni deberet ipsa Dei glorificatione. Ast contrarium omnino obtinet; quum creaturæ prius studere debeant perfectionibus divinis imitandis, ut harum imitatione felicitatem suam consequantur.

* Ex veritate hac mirum illustratur veritas ista de animæ immortalitate naturali: perfectionum divinarum profundior acquiritur cognitio; quæstio igitur inde satis pragmatica est. *Ast num duo hi fines non ita connexi sunt, ut unus sine alio ne cogitari quidem possit?* Qui sic quærunt, ambiguum faciunt, an serio loquantur. An finis sine medio cogitari nequeat? An felicitas creaturarum et Dei gloria conceptu non differunt? An ea, quæ conceptu differunt, separatim cogitari non possunt?

** Elegantissimus in hanc rem locus est, quem exhibet Cicero L. 2. de nat. Deorum. *Sin quæret, ait, quispiam, cujusnam causa tantarum motio rerum facta sit: arborumne et herbarum, quæ quanquam sine sensu sunt; tamen a natura sustinentur? At id quidem absurdum est. An bestiarum? Nihilo probabilius, Deos mutarum et nihil intelligentium causa tantum laborasse. Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? Eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. Eadem per decursum aliis sæpe verbis repetit.*

CAPUT II.

De Providentia.

§. 96. Altera actionis species, qua Deus in entia mundana agit, *Providentia*, die Fürsicht, seu cura de rebus creatis est. In hoc igitur creatio et providentia potissimum differunt, quod creatio obiectum tantum possibile, actuale autem habeat providentia. Duplex est hæc, *generalis*, die allgemeine, est cura Dei rebus omnibus creatis æqualiter impensa: *specialis*, die besondere, est cura Dei singulari modo ad certa rerum creatarum genera se extendens. Dari autem providentiam in Deo respectu mundi

mundi hujus generalem, ex hucusque stabilitis Dei perfectionibus, ac mundi ipsius natura clarissime sequitur. Experientia enim certum est durare hunc mundum, continuare suam existentiam: rationem autem hujus durationis sufficientem in se æque tam parum habet, quam ipsius existentiae: ratio igitur ista in ente extramundano, in Deo ipso contineri debet: Deus igitur hunc mundum conservat. Conservare rem aliquam est facere, ut existentiam continuet, seu durationem illius actuare, adeoque illius curam gerere, et hinc esse providum. Accedit: Deus creando hunc mundum fines sibi præstituit sapientissimos, quos successive tantum actuari in mundo tanquam ente contingente, possibile est: actuari non possunt sine dependentia ab ente perfectissimo; quum alias momentum temporis daretur, quo ens contingens non foret contingens: adeoque tam in se conservando, quam existendo a Deo dependet; igitur providentiam ratione hujus Deus exerceat, necesse est.

* Qui divinam providentiam negant hæc fere obmovent: a) *Creato semel mundo superflua est Dei pro illo cura; per se enim continuare potest existentiam suam, sicut horologium semel confectum sine influxu et cura horologiopœi existentiam suam actionesque eo usque continuat, dum aliquid in eo corrumpatur. Ast in mundo nobilissimo architecti perfectissimi opere corrumpi omnino nihil potest; otiosa igitur foret Dei pro illo cura, frustranea. Deus autem frustra nihil agit; igitur providentia a nobis adserta ipsi nequaquam tribuenda est.* R. Ex demonstratione mox adlata et ipso entis finiti conceptu patet, chimæricam prorsus esse vel momentaneam entis contingentis a Deo independentiam.

tiam. Neque par est inter artefacta ad artificem, et inter mundum hunc ad Deum relationis ratio. Cujusque enim artefacti partes substantiales non dependent ab artifice, et omnia, quæ iste effecit, accidentia duntaxat sunt, quæ etiam sine artificis cura perdurare possunt, ipsis eorum substantiis a Deo conservatis. Deus autem non tantum primi in entibus contingentibus modi scilicet existentiae, sed ipsius etiam substantiae auctor et ratio est sufficiens; sublata autem ratione impossibile est rationatum non simul tolli *per princip. rat. sufficient.* Pone ergo, vel unico momento Deus desinat esse ratio existentiae hujus mundi, eo etiam ipso existentia rationis hujus rationatum illico desinat, necessum est. Notionibus ergo ontologicis directricibus carent, qui talia proferunt heroes umbratiles. b) *Cum summa Dei beatitate pugnat, rerum quarumvis etiam minimarum curam gerere. Nam quod æternum, beatumque est, id nec habet ipsum negotii quidpiam, nec exhibet alteri. Profecto si in mundo est Deus aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinesque conservet, terras et maria contemplans, hominum commoda, vitasque tueatur: nec ille est implicatus molestis et operosis negotiis? Paterfamilias unius tantum familiae curam gerens, quot, quæso, labores, molestias, tædia perferre, quot insomnes traducere noctes debet? Et quid familia mundo universo comparata? Hem molem laboris immensam! Conf. Cicero de Nat. Deor. L. 1. R. Hæc opinionis dementia eorum est, qui, quanto intervallo divina cognitio et vis nostram superet, non intelligunt, et propter hanc inscitiam ex nostris rebus conjecturam facere audent de iis, quæ ad Deum pertinent, ac nostram in illum imbecillitatem transferre. Vellejum eleganter Cotta refutavit superius objecta apud Tullium l. c. proferentem, quum ait, Profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. At ipsi tamen pueri, etiam quum cessant, exercitatione*

ne aliqua ludicra delectantur: Deum sic feriatum volumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vereamur, ne beatus esse non possit. „ Anthropomorphismi filius hic error est. Omnia enim molesta tædia, omnis fatigans labor, quæ curæ adferunt, inde ortum habent, quod aut non omnia præsciamus, quæ cum objecto sequelæ, aut eventus connexi esse queant, adeoque contra expectationem nostram spes nostræ sæpe frustrentur, conatus irriti reddantur: aut, quod fines nobis præstitumamus impossibiles, aut vires saltim nostras limitatas multum excedentes. Paucis: Omnia isthæc tædia, labores, molestiæ in aliqua imperfectione nostra rationem suam habent. In Deo autem abest omnis imperfectio, ergo et adsignatæ abesse debent. Cura igitur hæc Deo summam adferre voluptatem debet, eoquod in perfectissima perfectionum suarum infinitarum *activitate*, *Geschäftigkeit*, consistit. c) *Indignum saltim divina majestate est, ut rerum quarumvis etiam vilissimarum curam gerat: jam muscam in lacte naufragam liberet; jam scarabæum pillularium in sordido suo nido adjuvet, et quæ sunt similia, quorum vel virum honestum, multo magis in dignitate eccellente constitutum puderet. Et quid de divina, infinita Majestate cogitemus.* R. Magnum rursus inter Deum et homines discrimen. Habent sua viri negotia, officia graviora, quibus satisfacere pro ratione status et conditionis suæ debent, sat ampla: et quibus, si curare et leviora vellent, pro virium suarum limitatione satisfacere non possent. Hoc sciunt omnes. Indignum autem est, relicta graviore obligatione ad alia divertere, et qui talia agit, merito ab aliis contemnitur. Inde etiam est illa in publico vilipensio hominis, levioribus ejusmodi se occupantis. Indignum autem nequaquam divina censeretur majestate debet, providentiam illius etiam ad minima quævis in hoc mundo extendi; quum indignum illa non fuit, minima hæc ab ipso fuisse procreata. Immo necessaria prorsus est providentia ista.

ista. Arctissimus enim in toto hoc mundo, illiusque partium nexus est, ita quidem, ut vel levissima immutata, aliter disposita, addita alia, alia dempta jam mundus omnino alius exurgeret: Deus autem vi infinitæ sapientiæ suæ hunc mundum, eumque optimum voluit: si igitur vel in minimo deficeret sua providentia; mundus non talis, qualis est, non optimus foret, Deus frustraretur fine suo intento. D) *Ultimo demum cramben recoquunt eandem, et contra providentiam mala, quibus hic mundus conflictaretur, longa serie recensent, atque sic rationantur. Si Providentia huic mundo sapientissima et benevolentissima intenderet, malorum tot physicorum et moralium multitudo illi non inforet: hæc autem, uti ab experientia constat, inest eidem; ergo sapientissima et benevolentissima huic mundo providentia non intendit.* Nos jam §. 90. ad objectionem hanc generalem respondimus; superest igitur tantum, ut ad particularia, quod eodem loco nos hic præstituros polliciti sumus, momenta respondeamus. Omnium instar, qui divinam Providentiam impugnarunt Lucretius Carus est in libris de rerum natura: ipsius igitur verbis singula audiamus: L. 5. Versu 194. ait:

Quodsi jam, rerum ignorem primordia quæ sint,
 Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
 Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
 Nequaquam nobis divinitus esse paratam
 Naturam rerum: tanta stat prædita culpa.
 Principio, quantum cœli tegit impetus ingens,
 Inde avidam partem montes, silvæque ferarum
 Possedere, tenent rupes, vastæque paludes,
 Et mare, quod late terrarum distinet oras:
 Inde duas porro prope parteis fervidus ardor,
 Adsiduusque geli casus mortalibus aufert.
 Quod superest arvi, tamen id natura suavi

Sentibus obducat, ni vis humana resistat,
Vitai causa valido consueta bidenti
Ingemere, et terram prescis proscindere aratris.
Si non fœcundas vertentes vomere glebas,
Terraïque solum subigentes cimus adortus:
Sponte sua nequeant liquidas existere in auras.
Et tamen interdum magnó quæsitâ labore,
Quum jam per terras frondent, atque omnia florent:
Aut nimiis torret fervoribus ætherius sol,
Aut subiti perimunt imbres, gelidæque pruina:
Flabraque ventorum violento turbine vexant.
Præterea genus horriferum natura ferarum,
Humanæ genti infestum, terraque, marique,
Cur alit, atque auget? Cur anni tempora morbos
Adportant? quare mors immatura vagatur?
Tum porro puer, ut fœvis projectus ab undis
Navita, nudus humi jacet, infans, indigus omni
Vitai auxilio, quum primum in luminis oras
Nixibus ex alvo matris natura profudit:
Vagituque locum lugubri complet, ut æquum' sit,
Quoi tantum in vita restet transire malorum.
At variæ crescunt pecudes, armenta feræque:
Nec crepitacula eis opu' sunt, nec quoiquam adhi-
benda' sit
Almæ nutricis blanda atque infracta loquela:
Nec varias quærunt vesteis pro tempore cœli.
Denique non armis opus est, non mænibus altis,
Queis sua tutentur, quando omnibus omnia large
Tellus ipsa parit, naturaque dædala rerum.

Ad singula respondebimus, ne generali quadam
responsione elusurio duntaxat, non elisuri vim par-
ticularem videamur. Ac I) quidem *ingentem ter-
ræ partem montibus occupatam, et sic coarctatum ad-
modum adparentem nostrum horizonem, queritur. Ast*
quis

quis nescit, miram illam montium, planitudinumque varietatem, ut spectaculum præbet amœnissimum oculis, sic pariter esse utilissimam? Nonne enim aer montium purissimus hominibus, bestiisque habitacula præbet comoda admodum sanitati? Nonne plantas alunt in planitiis non vegetantes? Nonne in sinu suo Gazophylacia continent, et thesauros maturefaciunt pretiosissimos? Nonne continua ipsorum catena tellurem ipsam consolidat? Contra aquarum torrentes, ventorumque turbines antemurale præstat? Nonne ex atmosphæra humores imbibunt, limpidiores postea et defæcatiores potui, commerciis, sanitati reddendos? Apage montes, et tellus Palus erit vitiosa, bestiis hominibusque pestilens, nec commode habitabilis, nec hominum apta usibus. 2) *Altera querela sylvas feris horridas concernit.* Ast sylvas ipsas humanis usibus servire admodum, tam est extra controversiam, ut solem negare videatur, qui hoc negaverit. Ligna enim suppeditant foco instruendo, cibis parandis, extruendis ædibus, variis operibus artis, et instrumentis œconomicis conficiendis necessaria. De feris specialius respondebimus infra. 3) *Incurset vastas paludes et maria maximam telluri partem inundantia.* Pluvias, nives, et rorem ad fecundandam tellurem nostram pernecessaria esse, nemo est qui ambigat; horum autem quodlibet a vaporibus oritur è fluminibus, paludibus, mari ipso ascendentibus juxta commune nostrorum physico-
rum suffragium. Vaporum horum multitudo, præter ventorum, et caloris vicissitudines, fluminum, paludum, ac maris ipsius superficiei commensurata est. Quodsi igitur nivium, pluviarum, ac roris copia ad fecundandam tellurem necessaria abundaverit hætenus nunquam; quomodo superficiem istorum justo ampliorem dicemus? Langueret igitur pluribus in locis sitibunda terra, neque proferre posset fruges, fructus, omnisque generis plantas humanæ vitæ necessarias; si aquarum copia aut mi-
nuere-

nueretur, aut in spatium angustius coarctaretur. Præterea, quæ non emolumenta suis accolis adferunt, flumina, paludes, maria? Pisces, uniones, ostreae humani palatus illicia unde ea sunt? molendina ubi exstruuntur? quid non lucrantur commercia? 4) *Quarta querela partes hujus mundi plures aut ob ardorem solis, et gelu severitatem esse inhabitabiles, lamentatur.* Si Epicurus aut ejus expositor Lucretius nostra ætate vixisset; objectionem hanc forte reticuisset, partibus mundi noviter detectis; parte enim nunc adeo quinta, quam *Australiam*, seu *Indiam australem*, *Südindien*, vocant, divisionem mundi consuetam auctam esse scimus, cujus detectionis spem facta a Ferdinando Magellanico anno 1519 periclitatio fecerat, atque inde plures excitati plura detexerunt; usque dum, diario celebratissimi Cookii anno 1779 in Insula O-whis-hee occisi reliquis accedente, probabiliter definire licuit, Europam integram partis hujusce vix esse dimidiam. Præterea nonne risu dignæ forent hæ conclusiones: Nescio, has vel illas mundi partes esse habitatas; ergo non sunt. Europæus nequiret solis, aut frigoris ardorem in hac, illave Zona perferre; ergo nemo alius potest. Experientia quotidiana profecto falsitatis argueret improvidum Sophistam. Plures regiones esse magis, minusve populosas non regionis solius vitium, aut beneficium est: sed causæ dantur plures, videlicet: Major, aut minor regionis fœcunditas: major vel minor illius planities; atque hæ rationes sunt *naturales*. *Politica* vero sunt ex parte incolarum, *forma regiminis*, die *Regierungsform*, et dependens inde libertatis subditorum gradus aut defectus: *sacræ et prophanae leges ac instituta* matrimonium, castitatem, libidinem, filiorum institutionem, infanticidia, medicinæ peritiam et chirurgiæ etc. concernentia: *vectigalia*, *census*, *steuræ*, tum quoad speciem et numerum, tum quoad exigendi modum: *Industria* incolarum, et connexæ cum hac fortunæ, fortunarum-

narumque indigentia, ac resultans inde copia vel inopia comparandarum rerum earum, quæ tum vitæ necessitates sublevant, tum commoditatibus consulunt: *Ditionum adjunctarum*, Nebenländer, possessiones, queis non infrequenter per colonias, bella, et navigationes ipsa suis evacuatur incolis *matrix regio*, das Mutterland. Causæ igitur incultarum quarundam regionum non e sola earum natura; sed ex aliis etiam rerum adjunctis, libera præsertim hominum determinatione repetendæ sunt. Aequilibrium potestatis inter vicinos Imperantes, ambitio, aut aliæ status rationes sæpius etiam non infimum habent inter depopulantes, aut regionem quamdam impleri populis vetantes causas. 5) *Ex hoc divinam refelli providentiam existimat, quod pars telluris reliqua non sponte progignat fructus suos, sed spinis ac tribulis horrida laboriosam agricolæ manum exposcat, neque tamen, culta satis, votis semper respondeat, sed expectatæ spes per ardores et brumas, pluvias ventosque dissipentur.* Verum qui laborem istum malum judicant adeo grave, falluntur admodum. Labor enim omnis si abesset a nobis; turpi langueret genus humanum desidia, artibus nullis ac scientiis intentum; quarum potissimas non otium, sed necessitas invenit: societatis vincula homines inter æque solverentur, ac inter bestiarum catulos, lacte non amplius indigos, eorumque parentes: Labor ipse temporis tædia fallit, benefactorum gaudio permulcet, ipsique creatori suo similiorem facit hominem. Rusticus ipse jam duriori a juventute labori adfuetus non indignatur illi, sed lætatur ex eo locupletandus. Quod tempestates adtinet, variosque casus, quibus agricolarum spes subinde dissipantur, nec ita universales sunt, ut regulæ instar valeant; et quare ab exceptionibus, non vero a regula argumentantur divinæ providentiæ hostes? neque sua utilitate carent mala ista modo hanc, modo illam telluris partem adfligentia. Si enim singula ferret annis singulis omnia tellus; vincula societatis an forent;

rent; vel si forent, num tam firma putares? nonne commercia, navigationes ignoraremus, pulcherrima scientiarum locupletandarum, cognitionis nostræ perficiendæ media? nonne crescentia ipsa pretio vilescerent, neque redderent tantum, quantum ad reliquas suas necessitates opus habet agricola lucri? 6) *Divinam refutari providentiam credit ex ingenti ferarum copia terra marique humanæ genti infestarum. Ad quid conducant tot venenati serpentes, bufones, scorpiones, lupi, ursi, tigrides, nobis, gregibusque nostris periculosa agmina? Ad quid insecta tam varia fruges, fructus, esculenta, vestes, domos depascentia, corrumpentia, corpus humanum ipsum aculeatis suis morsibus inquietantia?* Infinitam hæc omnia divini creatoris fecunditatem demonstrant, et ad systema mundi, ejusque perfectionem pertinent: nec profecto est, cur queratur homo de illorum infestationibus, animal inter cetera voracissimum, infestum omnibus, in omnia dominatum exercens, ex omnibus emolumenta capiens. Quod serpentes, et reliqua animalia venenata, insectaque molesta adtinet, plerumque in paludibus, locisque crasso aere sanitati hominum inimicis habitant; abigunt ergo hos a suis sedibus, ne infectum sugant aerem, sibi que accersant morbos: puritatem pariter in ædibus tantopere corporibus conducentem diligentius coli faciunt, quum sorditiem videamus illis invitandis esse aptissimam: corruptum præterea sugunt aerem istum, qui nostra secus corpora inficeret: præsidia denique suggerunt adversus alios vitæ nostræ hostes. Quod spectat aves, mures, et reliqua animalia sementibus, fructibus nostris infesta, justo plus de illis querimur. Pone enim, femina singula in fruges copiosissimas evolvi; redibunt ea incommoda, quæ mox de frugum abundantia retulimus. Esto, flos omnis adhæreat arbori, in fructum excrescat: aut arbor non erit ferendis singulis, aut terra non erit nutriendis; minores, insipidiores, et matrem ipsam primo enecantes partu filii erunt.

Quod

Quod igitur ex omnibus hisce comedunt animalcula ista, superfluum est homini. Leones, urfos, lupos etc: frustra incusamus. Non enim tam copiosi sunt, ut vitari nequeant, infestent ubique; neque deest homini, quo se adversus hos defendat: varia pariter subministrant humanis usibus apta. Animalia profecto rapacia præter reliqua insigne præstant humano generi commodum ex eo, quod reliquarum animantium copiam nobis noxiorum imminuant, atque inde mirum illud in natura universa æquilibrium. Denique hominum acuunt sagacitatem, prudentiam. Nonne singula hæc sunt commoda? Ob commoda vero ista et aliquid pati incommodi nonne æquum est? Profecto queruli contra istas difficultates haud absimiles sunt viro diviti, in urbe quadam populosa domicilium hoc fine figenti, ut singula ad vitæ suæ commoditates conducantia eo facilius habere posset; sed incommoda levia necessario connexa subire recusanti. 7) *Septima querela conditionem hominis ab ipsa origine ignobilioris, quam brutorum esse, atque hinc priores posterioribus deteriore esse loco.* Huic objectioni responsum jam est §. 90. Et profecto compensatur, quidquid molestiæ perfertur inde, fruitione hujus universi postea longe perfectiore, mutuis socialitatis, amoris tenerrimi vinculis, et commodis aliis quam plurimis. *Pro coronide hisce Lucretii versibus opponere juvat alios Eminentissimi Poetæ, Cardinalis Melchioris de Polignac magis philosophice de divina providentia canentis L. 9. a versu 739.*

Jam quod natura hæc tam multa prædita culpa
Arguitur; Mundumne tibi, tibine organa mundi
Facta putas? Disce, heu! tumidos compescere flatus.
Quantula pars rerum vortex, quo currimus, ille est!
Vorticis et pariter nostri pars quantula tellus,
Ac nostræ telluris homo! sunt plurima nobis
Dedita, sunt aliis quoque multa; sed omnia soli

Sunt

Sunt subjecta Deo. Si navibus æquora tentes,
Et mare concussum tetrīs Aquilonibus obstet,
Involvatque ratem, quereris: tibi quid mare debet,
Aut maris ipse opifex? Domus est tibi cara, crematur,
Fortunæque ruunt, atque it tua machina pessum,
Mortiferæ nobis pestes, nostrisque minantur:
Scilicet huic vitæ non est homo natus, at illum
Altera vita manet: paucos utcunque per annos
Degentem terris, suspiriaque ægra trahentem
Tot mala debacchata monent, et quis sit. et unde;
Nec veram esse sibi patriam, quam transmeat exul:
Ut bona circum effusa docent simul esse parentem
Largificum, qui, dum mutantur cetera, persistat:
Sic mala mixta bonis, perituro corpore mixtum
Et mente haud perit ura hominem, ne flagret amore
Corporis, erudiunt; vel nobilitate tumescat
Immemor auctoris, stolidoque superbiat ausu.
Jam vero in pelagus cadere et deserta locorum
Aut pluviam, aut rorem, quando fitit arida tellus,
Incusas frustra. Sunt legum eventa minora,
Quas toti posuit generales conditor orbi.
At non propterea terris prodesse calorem,
Aut opportunos venturis frugibus imbres,
Aut fruges aptas animantibus esse negabis;
Multaque de genere hoc jam carmine prodita nostro?
Ast auctorem operum tantorum, et cuncta regentem
Quo jure infimulas? Tune illum vincere posse
Consilio speras, faber ipse peritior orbis,
A quo, nil in te est, quod non acceperis; immo
Quo sine, quæ versas animo, versare nequires?
Utrum ego crediderim bene se gessisse creantem,
Omnia qui potuit; meliusne creanda fuisse,
Si tu vilis homo, qui nil potes, illa creasses?
O ratio humanæ mentis quam cæca superbis!

Hæc in mente Dei, si quondam carcere rupto
 (Atque utinam) adspiceres, pro! quam tibi iusta repente
 Cuncta viderentur, quæ nunc male cognita damnas!
 Nonne vides incompositas aliquando figuras
 Depingi plana in tabula; nec forma, nec ordo est,
 Nec sibi respondent partes, temere omnis in arcum
 Linea curvari, feriem nec habere putatur:
 Levis at in medio steterit quum forte Cylindrus,
 Tunc tersam in faciem confusos arte colores
 Colligit, et vultus reddunt vaga monstra decoros.
 Observas, quid ventus atrox, aut pinguibus arvis,
 Aut tectis noceat, quid nimbis concita grando:
 Sed tempestatum vicibus, quæ norma quot annis
 Servetur, qua quisque fide revolubilis annus
 In se se redeat, promissæque dona reportet;
 Utque canorum ver flores, frumentaue fundat
 Aestas, et sudans autumnus dulcia vina,
 Non curas. Neque in id constanti sidera lege
 Conspirare putas, sic uti viventibus omnem
 Per terram cibus, et segetes renoventur alendis.
 Attamen hæc alias nancisci corpora formas
 Debuerant, aut his, quæ nunc datur esca parari.
 Non ruit e nimbis igitur temerarius imber;
 Nec nimbi fursum e pelago sine lege feruntur,
 Nec sine more leves instigant nubila venti.
 Sic et vitales possint ut carpere succos,
 Arboribus ductæ radices, floribus, herbis;
 Et liber, ut plantæ fibras succique canales
 Vestiat, impediens haustus ne defluat humor.
 Sic proprio sua cuique modo sunt organa plantæ,
 Ut communi ab humo sumptos variare liquores,
 Inque sui generis valeant convertere formam,
 Et lignum, et frondes una recreentur ab esca.
 Sic data, progeniem quæ servant, semina cunctis

Ac toga feminibus, quæ protegat undique clausa.
Sic robur trunco, sic vis accommoda ramis,
Ut patulum, vel procerum est cujusque cacumen:
Haud magis ex aliquo credes errare planetas
Consilio, solemque suis lucere planetis,
Ut, quo ardore carent, orbis facundet opacos,
Uniusque foci semper volvantur ad ignem.....
Una sit ut toti lex, unaque regula mundo.
Vis iterum casu hæc, aut vi contingere cæca,
Quas non agnoscunt vel parva mapalia causas?

§. 97. Ad species jam Providentiæ transire licet. Dividitur autem Providentia divina in *Conservantem*, die erhaltende, *concurrentem*, mitwirkende, *gubernantem*, regierende, *malum impediens* et *permittentem*, das Uebel verhindernde, oder zulassende, et *regentem* denique, die beherrschende, de singulis adhucdum separatim agendum est. De conservante jam actum est §. præcedente; quare tantum hic ea addenda sunt, queis multiplex conservandi modus pateat magis. Modus autem conservandi potissimum quadruplex esse potest. a) *Conservatio immediata*, unmittelbare Erhaltung, est actio proximam durationis rei cujuscumque rationem in se continens. Sic medicina vitam immediate conservat. Hacque ratione Deum hunc mundum conservare, ex demonstratione superiore palam est. b) *Conservatio mediata*, mittelbare Erhaltung, est vel remotio impedimentorum durationis rei cujusdam, vel procuratio aut subministratio mediorum ad illius durationem necessariorum. Mundum universum specta-

tum Deus ita conservare mediate nequit, ut impedimenta durationi illius obstantia removeat; quia extra mundum præter Deum nihil datur, adeoque locum habere nequit impedimentum ullum. Entia tamen hujus mundi singularia in pericula devenire possunt, ubi varia et maxima ab aliis entibus finitis impedimenta oriuntur ulteriori ejus durationi inimica; quodsi ergo in casibus hisce removeat Deus benevolentissimus hæc impedimenta; etiam primo sensu mediate servat; quin tamen propterea cesset simul immediate conservare. Nec altero tantum modo Deus mediate conservat creaturas suas largiendo videlicet escas, vestes, et reliqua ad durationem necessaria; sed pariter simul etiam immediate conservat; quia immediatam ponit durationis earum rationem. c) *Negativa conservatio*, *Erhaltung im verneinenden Verstande*, est omissio omnis actionis rei cujusdam interitum efficientis. Deum hoc modo conservare creaturas suas, quum annihilationem earum in se quidem possibilem omittat, palam est; at præter hoc etiam immediate conservare ostensum jam est, quæ immediata conservatio, quum in actione reali consistat durationem hujus mundi actuante, etiam *conservatio positiva*, *Erhaltung im bejahenden Verstande*, dicitur.

§. 98. Conceptum concursus in genere jam dedimus §. 26. *Ontologiae*. Prout autem in Deo consideramus *concursum*, *Mitwirkung*, est conser-

vatio

vatio virium hujus universi quarumcunque in ipso earundem actu: isque concursus vocatur physicus: Hac ratione Deum ad omnes creaturarum actiones concurrere, jam ex eo conficitur, quod eas conservat. Concursus etiam hic generalis dicitur; quia se extendit ad omnes omnino substantiarum creaturarum actiones. Physicum hunc concursum Deus etiam ad omnes actiones creaturarum peccaminosas præstat; quatenus physica realitas sunt: quia vires earundem conservat physicas. Cautè tamen circa hoc adfertum versari debemus, ne Deum simul concurrere dicamus ad actiones peccaminosas, non quatenus actio physica sunt, sed quatenus defectum hunc moralem involvunt. Fieri enim nequit, ut Deus, cujus voluntas sanctissima est, malum qua malum velit, quod tamen velle deberet, si ad actionem peccaminosam, quatenus talis est, concurreret. Profecto si Deus posset concurrere ad malum, quatenus malum est; etiam creare posset illud, seu potius creavisset illud, quia vi conceptus concursus ad illa tantum concurrat, quæ conservat; et illa tantum conservat, quæ creavit: sed malum, quatenus tale est, nunquam creavit Deus, ergo etiam ad illud concurrere nequit. Pone enim malum, quodcunque volueris, illud, quatenus malum est, defectus, negatio, nihil est: sed nihilum nullius rationis rationatum, quemadmodum nullius rationati ratio esse potest: sed omne malum habetur ex absentia rationis boni. Deus ergo nunquam ratio esse potuit existentiae cujusdam mali;

mali; sed si creasset illud; ratio esse debuisset: igitur neque creavit malum ullum. Præter concursum generalem admittendus est etiam specialis, qui etiam *moralis*, *sittliche*, dicitur, et est actio, qua Deus causa moralis quarundam actionum liberarum, spirituum rationalium fit, proponendo scilicet motiva ad illas vel ponendas, vel omittendas. Motiva hæc præmia sunt bonis et pænæ malis actionibus statuta, eæque vel naturales, vel arbitrariæ §. 91. Concurfus demum specialissimus seu supernaturalis est actio illa Dei, qua eventus supernaturales et miracula in hoc mundo efficit. Possibilitatem hujus concursus jam §. 40. ostendimus. Necessitatem ejusmodi concursus tum demum esse, quando ea, quam Deus in toto hoc universo intendit, perfectio viribus naturæ sibi relictæ obtineri amplius nequit.

§. 99. Commode cum materia pertractata connecti potest doctrina de *omnipræsentia*, *Allgegenwart*, Dei. Quando autem unum alteri præsens esse dicimus, illud in alterum agere propius, intelligimus. Quin ergo Deus conservando omnia hujus mundi entia immediate, et concurrente generali ad omnes illarum actiones concursu generali immediate agat in omnia ista; merito ipsi omnipræsentia competit. Variæ circa hanc omnipræsentiam locutiones vitandæ sunt. 1) Deus dici nequit, substantias contingere; quia alias et hæ agerent in illum, adeoque passibilis foret. 2) Erroneum foret admit-

admittere, Deum per universum hoc divisum, aut extensum esse, quia ens simplicissimum nec dividi, nec concipi potest, unde sequentes locutiones ad summum in sensu metaphorico sustinendæ sunt: *Omnipræsentia Dei spatium hujus mundi est: aut circulus, cujus peripheria nullibi, centrum ubivis existit: nos, sicut pisces aquæ, divinæ omnipræsentiae innatare: nos in divina substantia tanquam in subjecto esse, vivere et moveri.*

§. 100. *Gubernatio*, die Regierung, est actio, qua media successive plura ad ulteriorem aliquem finem actuantur, seu qua fines et media ultimo subordinata actuantur: Eine wirkliche Ausführung der Entwürfe der Weisheit und Klugheit in Absicht auf dieselbe Sache. Ex ipsa divina sapientia frustra secus optimos sibi fines substituente patet, Deum hunc mundum gubernare modo prorsus perfectissimo.

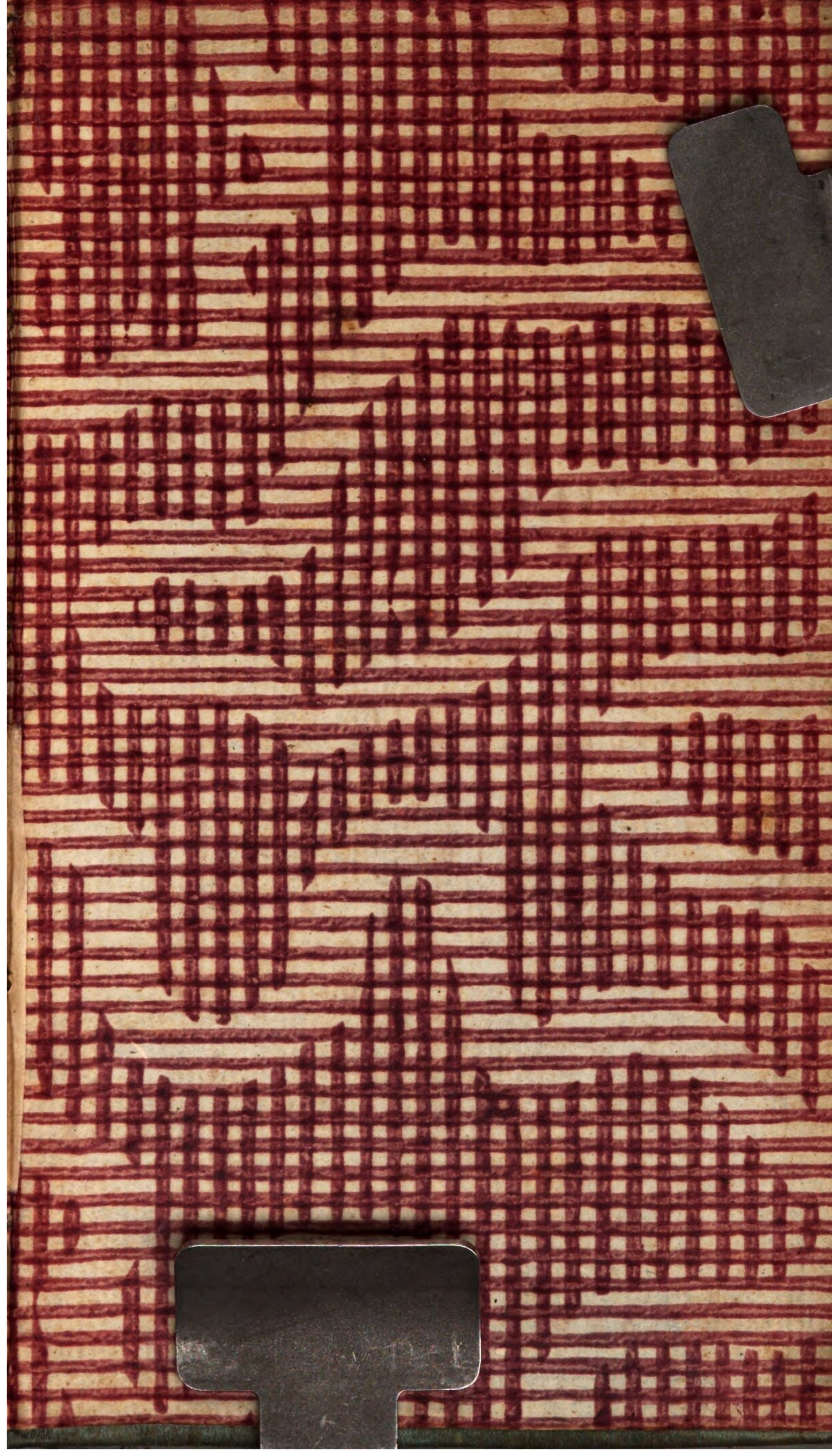
§. 101. Absoluta peccandi potentia de spiritus finiti essentia est; peccatum autem ipsum prorsus contingens: ergo oppositum peccati in se est possibile; adeoque possibile est impedimentum peccati. Ipsa *impeditio*, Verhinderung, vel *moralis* est, vel *physica*. *Moralis* actuatio motivorum ad oppositum alicujus mutationis; *physica*, actuatio rationis est, quæ efficit, ut mutatio non sequatur, posita etiam vi alias ad eam necessaria. §. 25. Omne peccatum a Deo impediri moraliter ex iis præmiis et pœnis

pœnis bono maloque connexis patet. Deum in universum permittere peccata physice debere, ex ipsa libertatis humanæ notione et dictis ad §. 90. colligere licet.

§. 102. Universi hujusce conditor Deus est; omnia et singula ab eo entia dependent tam in existendo, quam in conservando: ad veram felicitatem ista movenda sunt a Deo sapientissimo et providentissimo: adeoque Deus facultate gaudet, inotiva cum actionibus eorum liberis connectendi, hoc est, obligandi. Facultas ista illimitata est. Qui illimitata alios obligandi facultate gaudet, leges ferendi potestatem habet, Dominus, Rector est. Deus igitur tanquam universi Rector venerandus, legibus ipsius sapientissimis parendum est. Quomodo? hoc Philosophiæ practicæ officium esto.

Zimmermann, Franz Anton

Synopsis philosophica

Heidelberga 1783

Diss. 650

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10840735-5

VD18 15151964-001